

MILJØHANDLINGSPROGRAMMET 2001-04

ER MÅLENE NÅET ?

ER DE FORVENTEDE RESULTATER OPFYLDT ?

MILJØHANDLINGSPROGRAMMET 2001-04

Er målene nået? Er de forventede resultater opfyldt?

Indhold

1. Sammenfatning og konklusioner
2. Miljøhandlingsprogrammets resultater
3. Opfyldelse af de 18 miljø- og tværsektorielle temaer i MHP 2001-04
4. Arbejdsudvalgets ad hoc projekter godkendt af Arbejdsudvalget
5. Bilag 1: Skema over de 18 miljø- og tværsektorielle temaer (mål, aktiviteter og forventet resultat)
6. Bilag 2: Liste over forkortelser

1. Sammenfatning og konklusioner

Baggrund og overordnede betragtninger

Allerede nu 1 år før miljøhandlingsprogrammet (MHP) er udløbet kan det konkluderes, at der stort set i hele miljøorganisationen er arbejdet efter MHP 2001-04. Alle 18 temaer er belyst, og der er inden for langt de fleste temaer arbejdet efter de formulerede mål og langt den væsentligste del af resultaterne er i hus. For mange af de grupper, som arbejder i relation til det internationale arbejde, er der en god kobling mellem det nordiske miljøsamarbejde og det internationale arbejde. Norden kommer med mange gode indspil til de internationale forhandlinger f.eks. i form af modeller, databaser, værktøjer, lov forberedende arbejde ol.

I 2001 startede MR-M, EK-M, AU og de faglige og tværfaglige arbejdsgrupper at arbejde ud fra MHP 2001-04. Som noget af det første justerede man organisationen, for at få den til at arbejde målrettet med opfyldelse af MHP's mål og forventede resultater, herunder ikke mindst for at sikre en mere tværgående indsats mellem grupperne. En vigtig målsætning for omstruktureringen var, at sikre koblingen til overordnede politiske og faglige organer som MR-M og EK-M. Denne proces er sat i gang et konkret eksempel er ministrenes udspil til EU-kommissionen vedr. EU's kviksløvstrategi som blev drøftet på MR-M møde august 2003.

Organisationen består af 3 rene miljø arbejdsgrupper og 6 tværsektorielle arbejdsgrupper (miljø og landbrug, skovbrug, fiskeri, økonomi, energi, renere teknologi og kultur) og en gruppe som støtter alle grupper med miljøovervågning og data, et genressourceråd og en temagruppe for holdbar mobilitet. Alle arbejdsgrupper har formænd og faste lønnede sekretærer, som sikre at arbejdsgrupperne arbejder i samme retning som MR-M og EK-M.

Arbejdet i 2003 med opfølgning af MHP har været en værdifuld proces. Arbejdsgrupperne har fået forståelse for, at det er vigtigt at synliggøre de nordiske resultater, vigtigt at vise, at de netværk, som alle har vidst var nyttige for de enkelte faglige emneområder, gav synlige resultater i Norden, Nærområdet, EU og øvrige internationale fora. Langt de fleste af arbejdsgrupperne har lavet resultater nordisk, i forhold til nærområdet og i forhold til EU og øvrige internationale fora. Ved denne proces er resultaterne blevet synlige. De skal bruges til at vise nytten af det nordiske samarbejde, og til at udarbejde et nyt MHP, som fortsat er konkret og resultatorienteret og som kan bruges til at få arbejdsgrupperne til at arbejde resultatorienteret i forhold til miljøministrene og miljødirektørernes dagsorden.

Arbejdet med opfølgning af MHP 2001-04 har betydet at vi i dag har en mere samlet og koordineret organisation, som er bevidst om de fælles mål der arbejdes ud fra. De fleste af arbejdsgruppernes sekretariater er nu istand til at sikre en hurtig og fagligt koordineret besvarelse af høringer og henvendelser.

Et vigtigt punkt i fremtiden vil være at gøre miljøorganisationen mere synlig, med faglige resultater og målrettet information i tråd med informationsstrategien.

Der er i kapitel 5 udarbejdet skemaer, som viser om vi konkret har nået målene og om de forventede resultater er opfyldt, for hver af de 18 temaer i MHP 2001-04. Skemaerne er udarbejdet i tæt samarbejde med arbejdsgrupperne og har været et godt og nødvendigt grundlag for denne rapport. Skemaerne sikre at den nordiske miljøorganisation har et godt og konkret grundlag for at udarbejde MHP 2005-08.

Er Miljøhandlingsprogrammets overordnede mål nået?

Der er tale om generelle miljøpolitiske mål, som der i MHP-perioden er arbejdet målrettet med at opfylde. Der skal stadig arbejdes med disse mål fremover, men MHP har gennem fastsættelse af specifikke mål været med til at konkretisere, hvordan vi i Norden har en vigtig rolle i at opfylde de globale miljøpolitiske mål.

Når vi de specifikke mål?

Der er i MHP-perioden udarbejdet meget kvalificeret fagligt og politisk arbejde indenfor Norden, Nærområderne, EU og øvrige internationale fora, for at opfylde de specifikke mål. Hele miljøorganisationen med sekretariatet i København har i samarbejde med arbejdsgrupperne, udarbejdet et omfattende og konkret arbejde med at opfylde de specifikke mål. Den nordiske miljøorganisation er tværsektoriel i sig selv, seks af arbejdsgrupperne har en anden sektor med i selve gruppen. Det vil sige at man i organisationen har et naturligt samarbejde med de vigtigste sektorer: landbrug, skovbrug, fiskeri, økonomi, energi, renere teknologi, transport og kultur. Den nordiske miljøorganisation er en moderne organisation, som skulle være parat til at give svar på de vigtigste miljøpolitiske spørgsmål.

Har vi nået de resultater vi forventede?

Stort set alle de forventede resultater er nået eller vil blive nået i det sidste år af MHP 2004. De vigtigste resultater af MHP fremgår af kapitel 2. Resultaterne viser, at vi i Norden er gode til at opbygge faglige netværk, og bruge de landes resultater, som er kommet længst indenfor det ønskede

område. De nordiske forvaltninger er opbygget ens, det er enkelt at kommunikere med hinanden, man har samme demokratiske system og stort set samme lovgivning, dette er forhold som gør, at resultatet fra et land kan bruges i et andet nordisk land og i forhold til nærområdet og EU og øvrige internationale fora, på en enkelt og effektiv måde.

De Nordiske resultater er:

- udvikling af modeller (luft, partikler)
- opsamle forvaltnings erfaring (Nordens naturværdier, BAT rapporten (bedst tilgængelig teknologi), økonomiske virkemidler i miljøpolitikken, grønne afgifter)
- udarbejder baggrundsmateriale, opbygger databaser og værktøjer (farlige kemikalier, kemiske stoffer, miljømærkning)
- implementering af direktiver, protokoller o.l. (forskelligt affald, Østersøen som forsøgsområde for anvendelse af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer)
- udvikle strategier (POMS strategi).
- samarbejde mellem miljøorganisationen og NGO'er (Institutionaliseret samarbejde mellem myndigheder og friluftslivsorganisationer).

Resultater ovenfor Nordens nærområde er:

- Nordisk Ministerråds sekretariatet i København har tilrettelagt og afholdt to seminarer i henholdsvis Tallin og St. Petersburg om nordiske aktiviteter i nærområdet, og om hvordan den nordiske miljøorganisation får igangsat nye aktiviteter hvor de aktuelle arbejdsgrupper og aktører i nærområdet deltager. Dette har ført til, at yderligere projekter er igangsat indenfor vand, sundhed, kemikalier, naturbeskyttelse, marin eutrofiering, renere teknologi og miljøstyring.
- Mange af arbejdsgruppernes arbejde er og kan bruges i samarbejdet med nærområdet bl.a. i forbindelse med implementeringen af de EU-direktiver, som i de nærmeste år skal fungere i store dele af nærområdet. MHP 2001-04 har ikke så mange mål og ønsker om forventede resultater indenfor nærområdet. Alligevel har arbejdsgrupperne arbejdet med følgende, som relaterer sig til nærområdet:
 - Natur i Nord som giver et overblik over Nordens naturværdier og forvaltningsmetoder. Kompetenceopbygning omkring Natura 2000 i forhold til de Baltiske landes implementering af Habitatdirektivet. Videregive erfaringer med opbygning af Verdensarvsområder i de Baltiske lande og Rusland.
 - Samarbejde med de Baltiske lande og Rusland vedrørende kulturlandskabsværdier og beskyttelse af bevaringsværdige naturområder.
 - Udarbejdet informations og undervisningsindsats i de Baltiske lande mht.: kemikaliekontrolprogram, grundlag for miljøtilpasset produktudvikling og kompetenceopbygning for IPP.
 - I forbindelse med arbejdet med en produktorienteret miljøstrategi, er der i forbindelse med samarbejdet med de Baltiske lande udarbejdet et grundlag for miljøtilpasset produktudvikling.
 - Rapporterne om brug af økonomiske instrumenter i nordisk miljøpolitik er ved at blive udviklet i samarbejde med de Baltiske lande.
 - På energiområdet arbejdes der i 2004 med Joint Implementation projekter, med uslipsreduktioner som medfører positiv virkning for både Norden og Nærområderne.

Resultatet overfor EU og øvrige internationale fora er:

- Kemikaliegruppen og Hav & Luftgruppen er to grupper, som stort set udelukkende arbejder frem imod internationale fora. I kemikaliegruppen er mange af den nordiske gruppes repræsentanter de samme, som forhandler internationalt. Derfor er gruppen på forkant med at drage nytte af de internationale resultater, samt med at påvirke den internationale lovgivning, databaser, testmetoder, strategier o.l. Med hensyn til at begrænse Europas luftforureningsproblemer, er det nordiske arbejde banebrydende i forhold til luftmodeller. Rapporter fra Nordisk Ministerråd på luftområdet har større gennemslagskraft end rapporter fra et enkelt nordisk land. Gruppens medlemmer har nogle funktioner i forskellige arbejdsgrupper indenfor konventioner og i EU.
- Klimagruppen arbejder også meget med det internationale. Gruppen arbejder med opfølgning af Kyoto-protokollen. Med udvikling af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer, herunder udslipshandel og Joint Implementation og med Østersøen som forsøgsområde. Det nordiske arbejde er af gruppens repræsentanter ført videre til COP møderne. Også Hav- og Luftgruppen arbejder internationalt på havområdet med baggrundsmateriale til havkonventioner (OSPAR, HELCOM) og EU's Vandrammedirektiv. Der er stort sammenfald med personer i gruppen og ved forhandlinger. Produkt og affaldsgruppen udarbejder indspil til affaldsdirektiverne, som i EU arbejdet ved projektrapporter leveres til Kommissionen som beslutningsgrundlag. I forbindelse med Basel konventionen er der udviklet et sæt af kriterier for vurdering af farligt affald.
- NFK arbejder med de internationale spørgsmål i forhold til konventioner og direktiver om natur- og landskabsbeskyttelse (Ramsarkonventionen, Biodiversitetskonventionen og Den Europæiske Landskabskonvention). Ved at udarbejde eksempler, status og faglige råd til forvaltninger. At beskrive den biologiske mangfoldigheds tilstand 10 år efter biodiversitetskonventionen som et nordisk debatoplæg til Johannesburg topmødet 2002. Samt i bogen om Norden Natur, i internationale sammenhænge at vise, hvordan man med fredede områder arbejder for at bevare den biologiske mangfoldighed.
- Miljø- og fiskerigruppen arbejder med EU's fiskeripolitik og med indspil til EU's Grønbog, vedrørende lokal medvirken og integreret naturressourceforvaltning på lokalt niveau. Med hensyn til IMO har man arbejdet med at sætte normer for ballastvandstandarder. Til den internationale organisation for beskyttelse af små hvaler ASCOBANS, har man nordisk arbejdet med data for bestandenes størrelse og metoder til at reducere bifangst.
- NMRIPPgruppen som arbejder med den produktorienterede miljøstrategi, har udarbejdet BAT-rapporter, bedst tilgængelig teknologi for forskellige sektorområder. Rapporterne er brugt i forbindelse med EU's arbejde i forbindelse med BAT-reference dokumenter(BREF). Den nordiske miljø og økonomigruppe arbejder med et projekt om "The Use of Economic Instruments for Decoupling Environmental Pressure and Economic Growth", det er meningen at resultaterne skal bruges i internationale sammenhænge indenfor EU og OECD.

Hvad har vi lært:

- Handlingsprogrammet skal være konkret og resultatorienteret, da det sikrer, at miljøorganisationen arbejder målrettet og i samme retning.
- Arbejdsgrupperne skal kunne handle hurtigt og dynamisk med nordiske indspil i forhold til de vigtigste politiske og faglige punkter på MR-M's og EK-M's dagsorden
- Kommunikationen mellem arbejdsgrupperne og med sekretariatet i København skal udbygges og styrkes, og miljøhandlingsprogrammet skal være det dokument, som holder sammen på det nordiske miljøsamarbejde
- Det nye miljøhandlingsprogram bør fastholde den nuværende strukturering af programmet d.v.s. mål, aktiviteter og resultater. Det er vigtigt at der i programmet er en klar sammenhæng mellem mål og aktiviteter/resultater.

Hvad skal der stadig arbejdes med:

- En øget integration mellem grupperne
- En forbedret afrapportering fra grupperne
- En øget målretning af gruppernes indsats
- En styrkelse af kommunikationen mellem grupperne og MR-M og EK-M

2. Miljøhandlingsprogrammets resultater**1. Luft**

Nordisk Ministerråd har de sidste 20 år været førende for at begrænse de store luftforureningsproblemer i Europa. Arbejdet har været rettet mod Luftkonventionen og de senere år også EU. Ved gennemførelse af protokol og EU's taktdirektiv er store reduktioner i udslip sket og fortsatte mindskninger vil ske frem til 2010. H&Lgruppen koncentrerer sit arbejde med at støtte EU's CAFE-arbejde og revisionen af Göteborgprotokollen ved forstærket grundlag i form af koncepter og modeller, og ved at skabe en fælles platform forud for forhandlingerne. Sundhedseffekten af partikler er prioriteret gennem udvikling af modeller og målemetoder.

2. Klima

Et af de vigtigste resultater af det nordiske klimasamarbejde er den politiske beslutning, både i forbindelse med det nordiske energiministtermødet i 2001 og 2002 og Østersølandenes energiministtermøde i 2002, om at etablere Østersøregionen som et forsøgsområde (Testing Ground) for anvendelse af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer. De vigtigste elementer i samarbejdet er udviklingen af en fælles rammeaftale (Testing Ground Agreement) og en fælles investeringsfacilitet (Testing Ground Facility). Formålet er at, med udgangspunkt i Kyoto-protokollen, udvikle og implementere en række tidlige Joint Implementation projekter af høj kvalitet der resulterer i reduktion af drivhusgasemissioner og genererer udslipskreditter.

3. Hav

Det nordiske arbejde i H&Lgruppen har i vid udstrækning taget sigte på at samordne nordiske indspil, herunder styrke det faglige grundlag, til arbejdet i HELCOM, OSPAR – i de senere år med en større fokus på EU og Vandrammedirektivet. Gruppen har især fokuseret på påvirkninger og effekter, både med hensyn til næringsstoffer (eutrofiering) og miljøfremmede stoffer, herunder antifoulingmidler. Gruppen har også støttet projekter med anknytning til miljøfremmede stoffer og human sundhed.

Særligt fokus har været lagt på udvikling af marine eutrofieringsmodeller. Hvad angår tilførslerne af næringsstoffer til de nordiske havområder, kan gruppen konstatere at 50% reduktionsmålene bliver nået for fosfor men ikke for kvælstof. Resultaterne af de gennemførte og igangværende projekter er løbende blevet anvendt nationalt og i HELCOM og OSPAR. Norden har således påvirket arbejdet i konventionerne, specielt med hensyn til OSPAR's og HELCOM's eutrofieringsstrategier og fastlæggelse af Ecological Quality Objectives (EQOs) og andre former for assessment kriterier.

4. Biodiversitet og genetiske ressourcer

"Natur i Nord" er det største enkeltprojekt i NFKgruppens 30 års historie. Projektet omfatter den nordiske naturs mangfoldighed og sikringen af naturværdierne. Den markerer og tydeliggør den biologiske mangfoldighed i Norden og den indsats som er gjort for at beskytte denne. NFK's arbejde med internationale naturbeskyttelseskonventioner (Ramsar og Verdensarv) tydeliggøres og projektet kan bruges til at tydeliggøre arbejdet med EU's Habitatdirektiv. Natur i Nord kan bruges til kompetenceopbygning i Baltikum og Rusland og til undervisning. Bogen lanceres overfor de Nordiske Miljøministre af Nordisk Ministerråds generalsekretær i august 2003. Der lægges op til egne markedsføringstiltag og foreningen Norden vil spille en rolle.

5. Landskab og kulturmiljø

Det nordiske samarbejde i NFK har forbedret grundlaget for opfølgning af Den Europæiske Landskabskonvention. De nordiske miljøministre har støttet arbejdet. Norden har med sin kobling af natur og kulturmiljø påvirket landskabskonventionen. Arbejdet bygger på NFKs arbejde med kulturmiljøhandlingsplanen og dens opfølgning, verdensarvsrapporten og geodiversitetsrapporten. Geodiversitet er et nordisk begreb, som nu i en pjece bliver lanceret til undervisningsbrug. NFKgruppen har arbejdet meget med verdensarv og laver i slutningen af MHP perioden et seminar, som opsamler og videregiver erfaringer og resultater. 6 af de områder som er beskrevet i den nordiske verdensarvsrapport er nu nomineret til udpegning. Ved udpegning af verdensarvsområder på Grønland hjalp nordiske nøglepersoner, en lignende kompetenceopbygning kan anvendes i et kommende samarbejde om verdensarv med de Baltiske lande og Rusland.

6. Friluftsliv

Hovedbudskabet i NFK's arbejde med friluftsliv er at skabe kontakt og dialog mellem myndighederne og friluftslivsorganisationerne. Dette sker, ved at opbygge et institutionalisere samarbejde i form af årlige seminarer om bæredygtigt friluftsliv. Her vil man f.eks. markere allemandsretten som en nordisk model for adgang for befolkningen til naturen. En ret som kræver oplysning og forståelse for naturens værdier og de hensyn der kræves for at sikre biodiversiteten.

7. Kemikalier

Kemikaliegruppen arbejder hovedsagelig i relation til internationale forhandlinger, hvor gruppen forbereder lovgivning, udarbejder baggrundsmateriale, opbygger databaser over farlige stoffer, udarbejder testmetoder og strategier til brug for forhandlinger inden for specielt EU, OSPAR, HELCOM, UNEP og OECD. Desuden samarbejder kemikaliegruppen om overvågning og tilsyn af opfyldelsen af regelværket.

Eksempler:

- udarbejder indspil til EU's kemikalielovgivning specielt i forhold til risikomindskning
- udarbejder kriterier for hvilke stoffer, der kan defineres som farlige, samt opbygget en nordisk database på 1800 kemiske stoffer, som danner grundlag for OSPAR's "List of Substances of Possible Concern"

- støtte til de baltiske lande på kemikalieområdet vedrørende informations og undervisningsmateriale angående EU-lovgivning, risikomindskning, databaser m.m., for at lette landenes tilslutning til EU
- ministerrådssekretariatets informationspjece om kemikaliesamarbejdet, som med 6 eksempler viser at man gennem nordisk samarbejde får bedre resultater. Det er et godt og konkret eksempel på, hvordan man overfor en bredere offentlighed kan synliggøre nytten af det nordiske miljøsamarbejde.

8. Affald

I forbindelse med en række direktiver og delområder indenfor affaldsområdet har Produkt- og affaldsgruppen (PA-gruppen) arbejdet med at påvirke udviklingen af kommende EU-direktiv ud fra en fornuftig og nordisk synsvinkel. Samtidigt arbejder gruppen med at sikre mest mulig fælles nordisk implementering af direktiverne i nationale love og at påvirke EU når det gælder rapporteringsmetodik o.l. Eksempler på dette er direktiver omkring deponering, forbrænding, bilskrot, emballage, slam, kompostering, EE-affald, samt forordningen om animalske biprodukter. Videre arbejdes der med at sprede information på området gennem de forskellige faggrupper som arbejder med forskellige temaer på affaldsområdet.

9. Jordbrug

Gruppen for miljø, jord- og skovbrug (MJS) har udarbejdet grundlag for hvordan landene omkring Østersøen har implementeret internationale aftaler og direktiver om udslip af næringsemner og pesticider. Arbejdet er gennemført i nært samarbejde med HELCOM's arbejdsgruppe for jordbrug (WGA), og kan bruges både i det fortsatte arbejde indenfor HELCOM og andre internationale fora. Indenfor kulturmiljø har MJS arrangeret en nordisk kulturlandskabskonference, for at få et nærmere billede af de fremtidige udfordringer på kulturlandskabs området, få bedre kobling til internationale processer herunder implementering af den europæiske landskabskonvention samt at identificere fremtidige satsningsområder. Arbejdet følges op i samarbejde med de grupper i NMR, som arbejder med kulturmiljø og landskab.

10. Skovbrug

MJS har fremmet erfaringsudveksling mellem nordiske institutioner og forskningsmiljøer med hensyn til handlingsplaner for rødlistede arter i skov- og jordbrugslandskabet. I samarbejde med NFK har MJS analyseret skov og miljømyndighedernes udfordringer med hensyn til naturbeskyttelse i skoven og sektorsamarbejdet skov og miljø. Analysens resultat er at der er et stort behov for at udvikle nye arbejdsmetoder for at bevare skovens biologiske mangfoldighed. Erfaringsudveksling mellem forskellige aktører i skoven er i gang på dette område.

11. Fiskeri, fangst og akvakultur

Gruppen for miljø og fiskeri (MiFi) har i sin virksomhed bidraget til en øget integrering af miljøaspekter i de nordiske landes arbejde med revidering af EU's fælles fiskeripolitik. MiFi's arbejde har bidraget til at øge kundskaben om og behovet for anvendelsen af marine beskyttelsesområder i de nordiske lande, inklusiv beskyttelsesområder for fisk. Videre har MiFi's arbejde givet et vigtigt bidrag til ASCOBANS arbejde med beskyttelse af småhvaler (tumlere) i nordiske farvande. PA-gruppen har arbejdet med BAT i fiskeopdræt for at identificere og mindske negative miljøpåvirkninger fra industrien.

12. Transport

Det nordiske samarbejde vil igen være banebrydende på luftforureningsområdet, ved arbejdet med modeller for små partikler, som er en videre bearbejdning af EMEP's luftmodel som er udviklet nordisk, men i dag anvendes i EU. Temagruppen for holdbar mobilitet har dannet et velfungerende netværk for eksperter indenfor transport og miljø, og har afholdt seminar om ændret fordeling mellem trafikanter, konsekvenser for en hurtig fornyelse af bilparken samt om afgifter på transportinfrastruktur.

13. Produktorienteret Miljøstrategi (POMS)

NMRIPP- og PA grupperne har som grundlag for nordiske og internationale aktiviteter, udviklet en fælles nordisk POMSstrategi. Grupperne har arbejdet med udvikling af værktøjer som miljømærkning, LCA og Ecodesign for at opnå renere produkter. Desuden har PA-gruppen udarbejdet BAT (bedst tilgængelig teknologi) rapporter indenfor forskellige sektorområder. Rapporterne anvendes i internationale sammenhænge, bl.a. i forbindelse med udvikling af BAT-reference dokumenter (BREF).

14. Økonomi

Samarbejdet mellem finanssektoren og miljø er styrket ved det nordiske samarbejde og gruppen har udgivet en publikation vedr. brug af økonomiske instrumenter i nordisk miljøpolitik 1999-2001. Denne giver en oversigt over brugen af økonomiske virkemidler i miljøpolitikken i de nordiske lande samt en opsummering af erfaringer med grønne afgifter. Et arbejde som er spredt bredt i Norden og i internationale sammenhænge, her især EU, OECD, FN's klimasekretariat og de baltiske lande.

15. Sundhed

Arbejdet med miljø og sundhed er blevet prioriteret stærkt af MR-M og EK-M i MHP perioden. Et seminar i Malmø i januar 2003 fulgte op på MHP's mål om øget fokus på miljø og sundhed i det nordiske miljösamarbejde. Den Nordiske Miljøorganisation som også indeholder de involverede sektorer har i samarbejde med sundhedssektoren prioriteret nogle projekter, som rækker ud over MHP's mål og forventede resultater. Der vil blive fokuseret på kemikalier, luftforurening og infrastruktur som forhold der påvirker befolkningens sundhed i negativ retning, samt på friluftsliv som en positiv indvirkning på især børns sundhed.

16. Energi

Et af de vigtigste resultater af klimagruppens arbejde er den politiske beslutning, både i forbindelse med det nordiske energiministtermødet i 2001 og i 2002 og Østersølandenes energiministtermøde i 2002, om at etablere Østersøregionen som et forsøgsområde (Testing Ground) for anvendelse af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer. De vigtigste elementer i samarbejdet er udviklingen af en fælles rammeaftale (Testing Ground Agreement) og en fælles investeringsfacilitet (Testing Ground Facility). Formålet er at, med udgangspunkt i Kyoto-protokollen, udvikle og implementere en række tidlige Joint Implementation projekter af høj kvalitet der resulterer i reduktion af drivhusgasemissioner og genererer udslipskreditter. Der kan primært forventes projekter indenfor energiområdet, herunder brændselsomlægning til vedvarende energi indenfor el- og varmeproduktion samt energieffektivisering.

17. Information og oplysning

Det vigtigste resultat er udgivelsen af informationsstrategien i 2001, som er i overensstemmelse med NMR's målsætninger om at sikre synlighed og informationsformidling i alle processer

vedrørende det nordiske miljø samarbejde. Informationsstrategien skal gennemsyre hele miljøorganisationen, så alle arbejdsgrupper tænker information fra start af en proces eller et projekt. Det centrale spørgsmål som skal stilles hver gang en proces, et projekt sættes i gang er, hvorfor sættes det i gang, hvad vil man sige, hvem er målgruppen og hvordan formidles budskabet. Nytte, realisme og målgruppe er nøgleordene.

18. Finansiering af miljøindsatser i nordens nærområder

NEFCO og NIB medvirker til reduktion af miljøbelastningen i Nærområdet, ved investeringer i miljøprojekter i Nærområdet. Samt NMR og de nordiske landes støtte af disse aktiviteter.

3. Opfyldelse af de 18 miljø- og tværsektorielle temaer i MHP 2001-04

I dette afsnit vil de 18 miljø- og tværsektorielle temaer i MHP 2001-04 blive behandlet. De sammenfattende resultater for hvert tema beskrives på baggrund af skemaerne over mål, aktiviteter og forventede resultat, som er udfyldt i tæt samarbejde med de enkelte arbejdsgrupper. Skemaerne er bilagt under punkt 5.

1. LUFT

MHP har mål og ønsker om forventede resultater vedr. luftens indhold af forurenende stoffer som ikke må overskrive niveauet, som skader menneskers sundhed, natur og kulturværdier.

H&Lgruppen arbejder specielt i relation til internationale forhandlinger (Göteborgprotokollen, EU's Takdirektiv, Clean Air For Europe (CAFE)), hvor gruppen udarbejder baggrundsmateriale til konventioner og direktiver.

H&Lgruppen har mange års erfaring for at forhandle grænseoverskridende luftforurening. Den overgribende luftbeskyttelsesstrategi for Europa tager udgangspunkt i at forhandlinger og direktiver skal bygge på omkostningseffektive og effektbaserede mål. Dette indebærer at gruppen arbejder med projekter som støtter "Integrated Assessment Modelling", dvs. modeller som knytter aktiviteter i samfundets sektorer sammen med effekter i miljøet. Med disse modeller kan handlinger analyseres og optimeres. H&Lgruppens resultater bliver herved ført videre og er med til at påvirke forhandlingsprocesserne, da flere af gruppens medlemmer også har nøglefunktioner i forskellige arbejdsgrupper indenfor konventioner og i EU. Projektet/projektlederen har ofte en nær kobling til forskellige internationale arbejdsgrupper.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af H&Lgruppen er stort set opfyldt eller på vej til at blive det. Afgørende indsats er gjort for at inkludere partikler i EMEP's transport- og spredningsmodeller og i CAFE-arbejdet. H&Lgruppen har været drivende med hensyn til udarbejdelse af nye koncepter for at beskrive kritiske belastninger for forsurening og kritisk indhold af ozon, bl.a. ved at medvirke til at frembringe baggrundsmateriale og arrangere workshops. For forsurening indebærer dette at genvinding nu mere er inkluderet i kritisk belastning for forsurening. Resultatet er betydningsfuldt for de nordiske lande, eftersom det viser behov for fortsatte handlinger, så man indenfor rimelig tid får de forsurede områder i syd Skandinavien helbredt. For ozon er det frem for alt introduktion af de strømbaserede koncepter, samt skærpede krav til effekter på skov som er af betydning for Norden. Koblingen mellem klima- og luftbeskyttelsesstrategier har også opmærksomhed i gruppen. En nordisk strategi for omkostningseffektiv overvågning af partikel niveauet i luften udarbejdes i 2003. Med hensyn til udslip ved småskala afbrænding af brænde

(vedeldning), er der udarbejdet materiale, som skal bidrage til en bedre national implementering af EU's partikeldirektiv i de nordiske lande.

H&Lgruppen retter sine anstrengelser mod at påvirke de organer og de personer som er betydningsfulde for luftbeskyttelsesarbejdet i Europa. Erfaringerne viser, at rapporter og initiativer som kommer fra Nordisk Ministerråd har større gennemslagskraft end rapporter fra et enkelt land, den nordiske platform har øget legitimiteten. Regelmæssige nordiske seminarer, hvor forhandlere og eksperter/forskere træffes, har været vigtige for at styrke grundlaget. H&Lgruppen har ikke mandat til at tage de beslutninger som findes i handlingsplanen, da der er tale om politisk beslutninger, men som det fremgår tidligere udarbejder gruppen baggrundsmateriale til beslutningerne. Der arbejdes med strategier for gruppens virksomhed indenfor luftforurening og med en brochure om virksomheden. Kemikaliegruppens pjece er god inspiration. Gruppen har ikke hidtil satset på at sprede budskaber til medier og almenhed, men dette vil blive taget op indenfor gruppens informationsstrategi. I gruppens strategiarbejde ville det være godt med fokus og praktiske eksempler på hvad H&Lgruppen kan i de internationale forhandlinger, på baggrund af gruppens nordiske samarbejde.

H&Lgruppen har hidtil arbejdet ganske begrænset med emissioner og omkostningseffektive handlinger. Et vigtigt initiativ er dog taget ved at initiere et arbejde omkring værdisætning og revision af emissionsdata på Europa niveau. Arbejdet omkring omkostningseffektivitet og handlingsstrategier er fulgt gennem nære kontakter og samarbejde med IIASA i Wien.

2. KLIMA

MHP har mål og ønsker om forventede resultater vedr. atmosfærens indhold af drivhusgasser som skal stabiliseres på et niveau, hvor den menneskeskabte påvirkning ikke er farlig for mennesker og økosystemer. Klimagruppen arbejder specielt med at deltage aktivt i udviklingen af klimapolitikken nationalt og internationalt, ved at opbygge øget viden om klimaforandringer og metoder til reduktioner af udledningen af drivhusgasser. Arbejdet har bidraget til at udvikle Kyoto-protokollens fleksible mekanismer, herunder udslipshandel og Joint Implementation (JI) samt identificere og udvikle andre typer af effektive styringsmidler for begrænsning af drivhusgasser i de Nordiske lande.

Klimagruppen arbejder aktivt i forhold til Baltic Sea Regional Energy Cooperation, (BASREC) hvor energiministrene har besluttet at arbejde med Østersøregionen som forsøgsområde (Testing Ground) for afprøvning af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer. Der arbejdes ikke mindst med kompetence- og kapacitetsopbygning, en politisk rammeaftale (Testing Ground Agreement), en investeringsfacilitet for klimaprojekter, så kaldt Joint Implementation projekter i modtagerlandene (Testing Ground Facility) og handler med udslipsrettigheder.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af Klimagruppen, er stort set opfyldt og mange er på vej, til at blive opfyldt. Ud over det nationale og internationale arbejde vedr. reduktion af udledningen af drivhusgasser og arbejdet med Østersøregionen som forsøgsområde, arbejdes der med øget viden om skovrejsning som CO₂ begrænsende faktor, hvor der indgår et studie om betydningen af sinks. Et andet væsentligt element indenfor klimaområdet er øget viden og erfaringer om handel med udslipskreditter, herunder den nordiske deltagelse i et kvotemarked for EU-landene. Klimagruppen udført konsekvensanalyser for de nordiske lande i 2003, inden et forslaget til EU-kvotedirektiv blev endeligt vedtaget.

Set med en international vinkel er resultatet af det nordiske klimasamarbejde, blevet videreført i de internationale klimaforhandlinger (COP-møder), af de nationale repræsentanter.

I 2002 blev der afholdt en klimakonference i St. Petersburg omkring Testing Ground samarbejdet. Foruden deltagelse fra Østersølandene deltog en række internationale klimarelevante institutioner og organisationer samt repræsentanter fra andre lande. En håndbog for JI-projekter er udarbejdet og informationsformidling er bl.a. sket i forbindelse med en række seminar og workshops. Der er gennemført et simuleringsspil for handel med kvoter, og resultatet er bl.a. præsenteret i forbindelse med møde i Klimakonventionens underorgan, SBSTA, i Bonn.

Af rapportering af klimagruppens projekter er bl.a. præsenteret på NMR's hjemmeside og/eller i rapportserien TemaNord.

Endvidere er der afholdt en række konferencer og workshops indenfor klimaområdet med bred international deltagelse, og pressemeddelelser er udarbejdet i forbindelse med f.eks. ministerrådsmøder.

3. HAV

MHP har mål og ønsker om forventede resultater vedr. om tilførslerne af farlige stoffer til de nordiske havområder skal reduceres inden for en generation (25år), så forekomsten af farlige stoffer ikke overskrider baggrundsniveauerne for naturligt forekommende miljøgifte, og reduceres til nær nul for miljøfremmede stoffer. Endvidere skal belastningen med næringsstoffer i havområder med eutrofieringsproblemer være under niveauer, der kan give langsigtede påvirkninger. H&Lgruppen arbejder især i relation til internationale forhandlinger, hvor gruppen udarbejder baggrundsmateriale til konventioner (OSPAR, HELCOM).

De nordiske personer som forberede forhandlinger af havspørgsmål i EU, OSPAR, HELCOM og øvrige internationale konventioner er stort set de samme, som sidder i H&Lgruppen. På den måde er Norden med til at bestemme og prioritere arbejdet i disse fora.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af H&Lgruppen er stort set i gang med at blive opfyldt, men der vil være nogle spørgsmål, som skal indgå i det nye MHP 2005-08. I H&L gruppens arbejde med baggrundsnotater til OSPAR, HELCOM og EU's Vandrammedirektiv, er der fokus på den spredning i stor skala af forurening i de nordiske havområder. Tilførslen af næringssalte til de nordiske havområder er mindsket, men reduktionsmålet på 50% inden 2005 forventes kun opnået for fosfor. H&L arbejder med modeller og principper som vil kunne ligge til grund for omkostningseffektive handlinger. H&Lgruppen forventer inden for de nærmeste år at kunne formulere kritiske belastningsgrænser for marin eutrofiering. Til brug ved de internationale forhandlinger om antifoulings midler har H&L lavet økologisk effektberegninger af antifoulings-midler og fulgt op på effekten af udfasningen.

H&Lgruppen har arrangeret en række workshops inden for spørgsmålet om kritiske belastningsniveauer for næringsrigdom i det marine miljø.

H&Lgruppen har især arbejde med åbne farvande og grænseoverskridende forureninger. Efter vedtagelsen af Vandrammedirektivet i december 2000 har gruppen i højere grad fokuseret på kystvande.

H&Lgruppen har et konstruktivt samarbejde med Kemikaliegruppen. Det anbefales at samarbejdet med bl.a. NMD-, MJS- og MiFigruerne bliver styrket.

4. BIOLOGISK MANGFOLDIGHED OG GENETISKE RESSOURCER

MHP har mål og ønsker om forventede resultater til bevaring af den biologiske mangfoldighed og genetiske ressourcer. Natur-, friluftsliv- og kulturmiljøgruppen (NFK) har det overordnede ansvar for at Norden gør en indsats for at bevare mangfoldigheden af plante- og dyrearter og deres levesteder for eftertiden. I dette arbejde er det vigtigt at sikre bæredygtig brug af naturressourcerne og genetiske ressourcer. NFK arbejde relaterer sig specielt til Norden, men inden for mange områder kommer gruppen med viden og indspil i samarbejde med Nordens Nærområder og overfor EU/EØS og de store internationale naturbeskyttelseskonventioner.

NFK har mange års erfaring for at arbejde med oplysning om den biologiske mangfoldigheds tilstand samt opsamling af eksempler på hvad man forvaltningsmæssigt gør for at bevare naturens værdier og i nogle tilfælde genskabe naturen eller foretage indsatser mod miljøkriminalitet.

De mål og forventede resultater som MHP 2001-04 forventer af NFK er stort set opfyldt. NFK har arbejdet aktivt for at styrke internationale processer og forhandlinger på naturområdet. Ved at deltage i de vigtige internationale processer vedr. vådområder og Ramsarområder i Norden, hvor gruppen har rapporteret eksempler, status, behov samt faglige råd for at øge kundskab og viden om vådområdernes værdi. Arbejdet er udarbejdet i nær tilknytning til Ramsar konventionen og med bistand fra det internationale Ramsar sekretariat. For at sikre information er der udarbejdet en brochure, så også befolkningen forstår vådområdernes biologiske værdier. Gruppen er gået ind i et kompetenceopbygningsarbejde omkring Natura 2000 i forhold til de Baltiske landes implementering af Habitatdirektivet. Til verdenstopmødet i Johannesburg havde NFK udarbejdet en brochure om hvordan den biologiske mangfoldigheds tilstand havde det, her 10 år efter biodiversitetskonventionen. Med indikatorer viser den, at de steder hvor man er gået ind med aktiv forvaltning, kan man sikre truet natur og udrydningstruede arter.

Som godt eksempel på at beskytte naturen og truede biotoper og arter, offentliggør NFK ved Nordisk Ministerrådsmøde august 2003 en yderst illustrativt og informativt værk om Nordens natur. Eksempler på fredede områder samt de metoder der er brugt for at vi stadig har unik og uspolet natur i Norden. Publikationen vil blive distribueret bredt, både i Norden og i international sammenhæng som et godt eksempel på, hvordan man i Norden har formået at bevare naturen uspolet. Det vil være særlig relevant i forbindelse med undervisning og i forhold til de Baltiske lande, Rusland og Europa. NMDgruppen udgav i 2001 en tilstandsrapport vedrørende biodiversiteten i Norden, Balticum, NV Rusland samt Skotland "Nature in Northern Europe – Biodiversity in a changing environment", som bidrager til at skabe opmærksomhed om biodiversitetens tilstand. NFK har udgivet rapporter over f.eks. truede hvirvelløse dyr, som skal bruges som redskab til at genskabe den for mange mennesker ukendte men vigtige natur art. Samt metoder til bevaring af biodiversitet i skoven, enge og græsningsarealer.

NFK har arbejdet med at forbedre grundlaget for genopretning af natur samt forebyggelse af erosion, ved at udarbejde en oversigt og forslag til forebyggelse og udbedring af effekter af jorderosion specielt for Island, Grønland og Færøerne hvor problemerne er store. Også i arbejdet med vådområder har man skabt et overblik og genoprettet vådområder samt beskrevet metoder og gode eksempler, som kan bruges som input i implementering af Ramsarkonventionen.

For de arktiske områder er der udarbejdet en handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktisk. Der er igangsat 10 projekter som arbejder med beskyttelseskriterier, enkeltarters status, overvågning, lokal agenda 21 og hensyn til den biologiske mangfoldighed ved øget turisme. Det er ikke færdige resultater, men arbejdet med Arktis naturbeskyttelse er sat på landkortet og netværk er ved at blive opbygget ude i de små samfund i Arktis. Nordisk naturbeskyttelse, fredning og forvaltning bruges til at beskytte en unik natur i verden.

Det tværsektorielle nordiske genressourceråd har arbejdet aktivt vedrørende det internationale genressourcearbejde, mest konkret i projektet vedrørende rettigheder og tilgang til genetiske ressourcer. Resultaterne af arbejdet er forelagt de involverede ministerråd og vil yderligere blive forelagt de internationale konventioner og kommissioner som arbejder med spørgsmålet.

På et punkt har NFK ikke levet op til MHP's forventninger. Det drejer sig om problematikken om spredning af menneskeskabte organismer, som ikke hører naturligt hjemme i økosystemerne.

5. LANDSKAB OG KULTURMILJØ

MHP har mål og forventede resultater, vedr. at sikre de nordiske landskabers diversitet og særegenhed samt rekreative anvendelse og sikre Nordens kulturmiljø i hele sin tidsmæssige, funktionelle og egnskarakteristiske mangfoldighed.

NFK arbejder med implementering af landskabskonventionen, og herigennem at videreføre det nordiske arbejde med landskabet. Nordisk samarbejde vil med sin integrerede natur og kulturmiljødimension, medvirke til at opbygge kundskab og kompetence vedr. arbejdet med landskabet, og være drivende i arbejdet i forhold til EU og Nærområderne. MR-M besluttede i 2003 at det nordiske arbejde skal være med til at styrke landskabskonventionen.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af NFK er stort set opfyldt. I arbejdet med den europæiske landskabskonvention arbejder NFK med et tværsektorielt projekt, som arbejder med en forstærket beskyttelse af natur, kulturmiljø og landskab. Et seminar om at bevare kulturlandskaber af rigsinteresse er besluttet, for at beskytte nationalt vigtige landskaber og for at oprette et nordisk baltisk netværk om kulturmiljø og landskab. En del af arbejdet er en opfølgning af kulturmiljøhandlingplanen som er godkendt af MR-M, det handler om følgende temaer: et gennemsyn af Nordregio's uddannelse af kulturmiljøforvaltere, sikring af kystkulturen, en identificering af kystkulturen, som skal bruges til at varetage forvaltningen af kystkulturen i Nærområderne. Der er udarbejdet en arktisk handlingsplan om natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis, som også er godkendt af MR-M og som er ved at blive opfyldt. F.eks. med beskyttelseskriterier og forvaltningsprincipper for geologiske formationer og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard. I projektet "Traditional Rural Biotopes and Landscapes in the Nordic and Baltic Countries" arbejdes med landskabets værdier i nationalt og internationalt betydningsfulde pilotområder.

NFK arbejder med information indenfor landskab og kulturmiljø i nogle af projekterne, men ikke bred information om landskab og kulturmiljø. Gruppen vil diskutere hvordan den vil skabe debat om landskabskonventionen og med denne synliggøre de nordiske indspil.

NFK har på landskab og kulturmiljø arbejdet noget med de Baltiske lande og Rusland med hensyn til kulturlandskaber af rigsinteresse, samt delvist med Rusland i projekter for beskyttelse af

beskyttede områder. I forbindelse med opfølgning af landskabskonventionen, vil man forsøge at informere mere bredt.

6. FRILUFTSLIV

MHP har mål og ønsker om forventede resultater vedr. at sikre et friluftsliv, som bygger på principper om bæredygtig udvikling samt sikre en natur for befolkningens sundhed og trivsel. NFK har ansvaret for at fremme den frie adgang til naturen, med henblik på at sikre det traditionelle nordiske friluftsliv, som bygger på allemandsret og ansvar. I dette arbejde er det vigtigt at arbejde for turisme på naturens betingelser og under hensyntagen til lokalbefolkningens betingelser. Det nordiske friluftslivsarbejde retter sig mest til Norden, men en vigtig ting er at det udføres i et nært samarbejde med friluftslivsorganisationerne.

NFK arbejder med oplysning om bæredygtigt friluftsliv, hvor man definerer hvad der er bæredygtigt inden for de enkelte friluftaktiviteter. Man udvikler handlingsforslag som friluftslivets organisationer kan bruge i deres arbejde for at målrette indsatsen. Dette kan medføre en fornuftig miljøcertificering.

De mål og forventede resultater som MHP 2001-04 forventer af NFK er stort set opfyldt. Der er arbejdet med friluftsliv indenfor Nordens kyster, er uddannelse, rådgivning og information for at styrke kendskabet til allemandsretten til Nordens kyster samt for at få en øget bæredygtig udnyttelse af Nordens kyster. Et arktisk projekt arbejder med miljøhensyn i turistsektoren, et ideoplæg til turistnæringen i Arktis, om hvordan miljøhensyn integreres i egen virksomhed. I projekterne bæredygtigt friluftsliv og miljøhensyn i turistsektoren arbejdes der med kriterier for miljømærkning i forbindelse med naturturisme og klassifikationssystem.

NFK har ikke i MHP perioden arbejdet med at fremme den frie adgang til naturen med henblik på at sikre det traditionelle nordiske friluftsliv, som bygger på allemandsretten. Men inden udgangen af 2004 vil gruppen igangsætte aktiviteter som fremmer den fri adgang til naturen og som informerer om den nordiske friluftslivsmodel som bygger på allemandsretten.

7. KEMIKALIER

MHP har mål og ønsker om forventede resultat vedr. det nordiske kemikaliesamarbejde for styring af kemikalieanvendelsen og begrænsning af risiko for kemikaliers negative effekt på sundhed og miljø. Målet er at udslip af kemikalier, som udgør en trussel mod sundhed og miljø skal ophøre inden for en generation (25 år). Kemikaliegruppen og dens projekt- og netværksgrupper udarbejder baggrundsmateriale, opbygger databaser over farlige stoffer, udarbejder testmetoder og strategier til brug for internationale forhandlinger om direktiver og internationale aftaler indenfor specielt EU, OSPAR, HELCOM, UNEP og OECD. Kemikaliegruppen arbejder også med at forstærke tilsynet af efterlevelsen af nationale regelværket for kemiske stoffer.

Kemikaliegruppen har mange års erfaring for arbejdet med kemikaliespørgsmål, og de som forhandler kemikaliespørgsmål i EU, OECD, OSPAR, UNEP og HELCOM sidder i den nordiske kemikaliegruppe eller undergrupper og er medbestemmende om, hvilke spørgsmål der skal uddybes nordisk, for at Norden skal kunne påvirke den internationale kemikaliepolitik.

De mål og resultater, som MHP 2001-04 forventer af Kemikaliegruppen er opfyldt. I arbejdet med at konkretisere og operationalisere generationsmålet inden for OSPAR og HELCOM, har kemikaliegruppen arbejdet med at udvikle kriterier for hvilke stoffer der kan defineres som farlige,

samt opbygget en Nordisk database på 1800 kemiske stoffer, som danner grundlag for udvælgelsen af de ca. 380 stoffer som er opført på OSPAR's "List of Substances of Possible Concern". OSPAR har hidtil prioriteret ca. 30 stoffer eller stofgrupper som landene arbejder videre med.

Kemikaliegruppen har udviklet en database (SPIN), som indeholder information om anvendelse af kemiske emner i de produkter som indgår i registret over kemiske produkter i nordiske lande. Databasen er nyttig i EU-arbejdet og i andre internationale fora, hvor der arbejdes med risikovurderinger.

Kemikaliegruppen arbejder med at øge den nordiske indflydelse ved udarbejdelse af retsligt bindende internationale aftaler, og med EU's regelsæt og strategier for at højne beskyttelsesniveauet. Nogle eksempler på dette er:

- arbejdet med kriterier som ligger til grund for miljøfareklassificering
- sammenfatning som giver et hurtigt overblik over EU-regler relateret til kemikalier, det beskrives kort hvordan reglerne fungerer risikomindskende. Sammenfatningen er brugt af EU-kommisionen ved udarbejdelsen af den nye kemikalielovgivning
- forslag til kriterier for "negativliste" vedrørende plantebeskyttelsesmidlers miljøfarlige egenskaber
- Et scenarium for kemikaliers effekter i "soft water", som inkluderer nordiske miljøforhold og derved medfører et højere beskyttelsesniveau, indgår nu i EU's risikovurderinger af metaller

Kemikaliegruppen arbejder med at koordinerede nordiske synspunkter indenfor EU kommissionens tekniske arbejdsgrupper for kemikalier. Herudover samarbejder gruppen efter behov, når der tages vigtige initiativer i forhold til EU-kommisionen. For eksempel skal Kemikaliegruppen lave en workshop om kviksølv, som skal resultere i et notat til kommissionen vedr. EU's kviksølvstrategi.

I arbejdet med miljø- og helsefareklassificering af stoffer i EU, er der udviklet to databaser (N-Class og H-Class) i regi af Kemikaliegruppen. N-Class databasen bruges som værktøj både af myndighederne, industrien og importørerne i miljøfareklassificeringsarbejdet. Databasen er publiceret på Internettet. Også H-Class databasen er færdig og skal publiceres på Internettet.

Testmetode arbejdet er et vigtigt grundlag for det øvrige kemikaliearbejde eftersom testresultatet ligger til grund for såvel klassificering af kemikaliers farlighed som for risikobedømmelse. Med hensyn til udvikling af testmetoder er det arbejde som sker i OECD meget centralt både for EU og på globalt niveau. Kemikaliegruppen bidrager både med konkrete forslag til testmetoder, finansierer en nordisk ekspert i OECD som arbejder med nordisk prioriterede opgaver i OECD's testmetodeprogram og laver netværksmøder for forskere og myndighedspersoner. Forud for OECD's møder holdes der nordiske koordinationsmøder.

Dele af kemikaliegruppens arbejde beskrives i en informationspjece som ved seks eksempler giver en klar information om, at man gennem nordisk samarbejde får bedre resultater og større indflydelse på internationale kemikalieaftaler. De seks historier giver tilmed et klart billede af det nationale, nordiske og internationale arbejde, som gøres for at minimere miljø- og sundhedsskader fra produktion og forbrug af kemikalier.

Kemikaliegruppen har i begrænset omfang arbejdet med gennemførelse af Rotterdamkonventionen da de nordiske lande undtagelsesvis producerer og eksporterer sådanne kemikalier som ikke må anvendes i Norden. Med hensyn til implementeringen af Montrealprotokollen arbejdes der med

udfasning af halogene organiske forureninger (CFC, HCFC, haloner mm), som bidrager til at ødelægge ozonlaget i stratosfæren. POP's gruppen blev nedlagt i 2001, efter udarbejdelsen af grundlag til et forslag om yderligere kemikalier i POP konventionen og ECE-protokollen. De nordiske lande fortsætter det politiske arbejde, med dette resultat som grundlag. Kemikaliegruppen har medvirket med informations- og undervisningsindsatser i nærområdesamarbejdet inden for rammerne af BACCON (Baltic States' regional Project on Chemicals Control) som indgår i "The Baltic Environmental Forum (BEF)"'s kemikaliekontrolprogram.

8. AFFALD

MHP har mål og ønsker om forventede resultater vedr. at reducere affaldsmængden og affaldets indhold af miljø- og sundhedsskadelige stoffer, og at udnytte ressourcerne i affaldet bedre.

PAgruppen arbejder med baggrundsmateriale forud for EU's forhandlinger vedrørende grænseværdier for anvendelse og håndtering af slam og kompost, samt med kriterier for anvendelse af slam på landbrugsjord. Gruppen har lagt vægt på opbygning af viden vedrørende miljøgifte og bakterier i organisk affald, her især slam som giver en bedre viden om miljø- og sundhedsaspekterne ved behandling og genanvendelse af organisk affald.

De mål og resultater, som MHP 2001-04 forventer af PAgruppen er til dels opfyldt. I forbindelse med Basel konventionen er der udviklet et sæt af kriterier for vurdering af farligt affald. Det er vedtaget i FN, som et sæt af ekotoxikologiske kriterier som skal efterleves. Med hensyn til miljøfarlige stoffer i affald, arbejdes der med bakterier og farlige stoffer i slam, for at udarbejde metoder til at nedbryde disse stoffer eller bakterier.

PAgruppen har medvirket til øgning af kvaliteten i behandlingen af affaldet, som eksempel slambehandling i lille skala, med fokus på håndtering af slam fra spredt bebyggelse.

For at sikre at EU/EØS's regler og foreskrifter inden for affaldsområdet bliver mere effektive, arbejdes der for at nedsætte grænseværdierne for tungmetaller, samt med at koordinere og samarbejde om implementeringen af EU's direktiv om håndtering af affald af elektrisk og elektronisk udstyr (WEEE-direktivet).

PAgruppen arbejder aktivt med indspil til affaldsdirektiverne. Mange af gruppens undergrupper gennemfører projekt hvor projektrapporterne oversættes til engelsk for at leveres til Kommissionen og være med som beslutningsgrundlag i EU's arbejde. Der afholdes desuden uformelle nordiske møder før forhandlingerne, og gruppen er bevidst om, at der informeres om internationale forhandlinger på affaldsområdet.

Arbejdet vedrørende miljøfarlige stoffer i affald er også prioriteret. Gruppen har bl.a. arbejdet med bromerede flammehæmmere og med organiske miljøgifte og smitsomme organismer i kompost og slam.

Der arbejdes med information af PAgruppens arbejde, bl.a. ved informationsudveksling mellem de nordiske lande om nedbringelse af affaldsmængder og fælles behandlingsmetoder i Norden til mindre affaldsfraktioner.

9. JORDBRUG

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. at sikre de nordiske landes natur- og kulturmiljøværdier og biologiske mangfoldighed inden for jordbruget, herunder reducere belastningen af miljøet og vurdere effekten af genmodificerede organismer.

Miljø, jord og skovbrugsgruppen (MJS) arbejder især nordisk og har i sit arbejde set det som vigtigst at få netværk og samarbejde til at fungere mellem de nordiske miljø og jordbrugsforvaltninger. Netværk vedrørende udvikling af værktøj og kompetence er hovedsageligt opbygget på det statsligt plan men fungerer også på det regionale niveau.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 ønsker svar på indenfor jordbrug er opfyldt når der tænkes på den nordiske del af dem. Det vil sige at man har arbejdet med at opbygge netværk, opsamle kundskab, udarbejde værktøj vedr. reduktion af kvælstof, fosfor og pesticider. Der har været arbejdet med de spørgsmål, som er højt prioriteret i EU's jordbrugspolitik, men man har ikke rettet sin virksomhed frem imod at komme med indspil, som de nationale EU forhandlere kunne bruge. Der er arbejdet med specielle nordiske problematikker, som økologisk jordbrug samt handlingsplaner for at reducere pesticider, som kunne bruges som nordiske indspil og gode eksempler i EU's jordbrugspolitik.

På jordbrugsområdet, er det nordiske MHP rettet mod mål i internationale institutioner og konventioner, og mod ønsket om at der skabes et nordisk grundlag for at indvirke på det internationale samarbejde især inden for EU's jordbrugspolitik. Der er et helt konkrete ønsker om resultater vedrørende mål og indikatorer for reduktioner, at arbejdet med handlingsplaner gøres så konkret, at man kan bruge de lande, som er kommet længst, samt at norden får en øget indflydelse på EU og det øvrige internationale samarbejde. Denne del af programmet er ikke opfyldt, men gruppen er bevidst om, nytten af at bruge de nordiske netværk og værktøjsopbygning som indspil til EU's jordbrugspolitik og andre vigtige internationale sammenhænge.

MJS har udgivet en del publikationer i TemaNord serien, og har informeret om virksomheden på hjemmesiden. Der er ikke arbejdet fokuseret og bevidst med information. Gruppen er indstillet på at arbejde med information med baggrund i den nye informationsstrategi.

10. SKOVBRUG

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. at bidrage til at sikre mangfoldigheden af nordiske skovtyper, naturtyper, biodiversitet, landskabsværdier samt den rekreative udnyttelse af skovene, samt at bidrage til at sikre en bæredygtig udvikling af verdens skove, herunder påtage sig en aktiv international rolle.

Miljø, jord, og skovbrugsgruppen (MJS) har arbejdet nordisk, for at sikre mangfoldigheden af nordiske skovtyper, naturtyper, biodiversitet og landskabsværdier. Man har bidraget til at udvikle nye måder til at bevare skovens biologiske mangfoldighed og øge information og dialogen mellem landene og de mest centrale aktører, så som myndigheder, skovejere og miljøorganisationer.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 ønsker svar på indenfor skovbrug er stort set opfyldt når der tænkes på den nordiske del. Samarbejdet er udvidet mellem de nordiske lande når det gælder handlingsprogrammer vedr. rødlistede arter, hvilket har ført til fælles grundlag for f.eks. ansøgninger til EU's LIFE-fond. I samarbejde med NFK har man arbejdet med hvordan skov- og miljømyndighederne arbejder med naturbeskyttelse i skovene. Et resultat er, at der skal nye metoder

til for at bevare skovenes biologiske mangfoldighed. Gruppen har også arbejdet med at øge information og dialog mellem landene, ved at involvere en bredere kreds bestående af myndigheder, skovejere og NGO'er.

En vigtig del af MHP'et er at sikre en bæredygtig udvikling af verdens skove, herunder påtage sig en aktiv international rolle. MJS er ikke nået til at arbejde med bæredygtig udvikling af verdens skove. Gruppens internationale arbejde omfatter at opsamle erfaringer fra de vigtigste internationale skovfora. Der arbejdes ikke med nordiske påvirkninger og indspil til disse fora og møder. Gruppen kan muligvis i fremtiden have en tættere kontakt med de nationale forhandlere vedrørende bæredygtig skov i international sammenhæng. Bæredygtig skov er også vigtigt overfor nærområdet og her især Rusland, hvor et samarbejde med skovgruppen i Barents samarbejdet kunne være nyttigt.

MJS har ikke arbejdet generelt med information af deres arbejde med skovbrug, men man har i forbindelse med diskussion af informationsstrategien fokuseret på det vigtige i at informere om virksomheden. I MHP er der et forventet resultat vedrørende større offentlig bevidsthed og adgang til information om skovenes sociale funktioner, dette har man ikke arbejdet med, men man ser på muligheden af i samarbejde med NFK at arbejde med dette i 2004.

11. FISKERI, FANGST OG AKVAKULTUR

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. øget integrering af miljøhensyn i fiskerisektoren, som bidrager til at sikre havmiljøet, den biologiske mangfoldighed i havet og et bæredygtigt fiskeri, fangst og opdræt.

Miljø- og fiskerigruppen (MiFi) arbejder med fiskeriets påvirkning af det marine miljø, data for truede bestande og med interessekonflikter i kystområderne. Et vigtigt resultat er lokal forankring og dialog mellem forskellige aktører.

De mål og forventede resultater som MHP 2001-04 ønsker svar på indenfor fiskeri, er opfyldt når det gælder konflikter mellem beskyttede arter og fiskeri, hvor det viser sig at den nordiske model med lokal forankring og dialog mellem forskellige aktører giver gode resultater. Også arbejdet med at bidrage til en udvikling af integreret planlægning for udnyttelse af kyster og kysternes ressourcer, som kan forebygge interessekonflikter i kystområderne, sker gennem arbejdet med bæredygtigt fiskeri. Der arbejdes med at etablere et forum for udveksling af erfaringer og kundskab mellem de nordiske lande vedr. planlægning og forvaltning af kystzonen.

På fiskeriområdet er der forventninger om resultater, som retter sig mod at integrere miljøaspekter i EU's fiskeripolitik, at integrering af fiskeri- og miljøspørgsmål er gennemført med henblik på videre behandling på 5. Nordsøkonference i 2002, og at komme med bidrag til regulering inden for IMO og MARPOL vedrørende overførsel af fremmede organismer med ballastvand. MiFi har arbejdet med forslag til EU's grønbog om fiskeripolitik, specielt med hensyn til den fælles miljøpolitik, som vægter åben dialog på lige vilkår, lokal medvirken og integreret naturressourceforvaltning på lokalt niveau. De nordiske erfaringer er brugt, og indspil til EU's fiskeripolitik er således igangsat, og der er hermed skabt grundlag for et nordisk indspil til de videre forhandlinger. En forudsætning herfor er et samarbejde med de nationale forhandlere. Behandlingen af integrering af fiskeri- og miljøspørgsmål på 5. Nordsøkonference er ikke sket. Med hensyn til IMO har man arbejdet med at sætte normer for ballastvandstandarder, og med at sammenligne diverse behandlingsmetoder. Der er lagt et grundlag for den videre problematik omkring ballastvand, og de nordiske synspunkter er foreslået som standard til IMO.

Der er ønske om et resultat vedr. informationsmateriale om fiskeriet og fiskeriets påvirkning af det marine miljø til en bred modtagerkreds. I arbejdet med beskyttelse af småhvaler - tumleren i Østersøen og Nordsøen, har man arbejdet med data for bestandenes størrelse og metoder til at reducere bifangst af tumleren. Arbejdet er blevet brugt af ASCOBANS, som er en international organisation for beskyttelse af små hvaler. MiFi er opmærksom på at bred information er vigtig, og det vil man 1 2004 diskutere i relation til informationsstrategien.

12. TRANSPORT

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. at de nordiske lande arbejder for, at miljøhensyn indarbejdes i transportsektoren og –politikken, med henblik på at reducere transportbehovet og de negative påvirkninger af miljø og sundhed.

Dette arbejde foretages primært af temagruppen for holdbar mobilitet, som er en ad hoc gruppe nedsat af NÅT og EK-M og som har medlemmer fra landenes transport- og miljøside. H+Lgruppen arbejder med reduktion af transportens udledning af luftforurenende stoffer i sit internationale luftkonventionsarbejde. Temagruppen for holdbar mobilitet har i perioden gennemført udredninger og seminarier, om en ændret fordeling mellem trafikarter, konsekvenser af en hurtigere fornyelse af bilparken samt om afgifter på transportinfrastrukturen. Det nordiske samarbejde vil igen være banebrydende på luftforureningsområdet, ved H&Lgruppens arbejde med modeller for små partikler, som er en videre bearbejdning af EMEPs luftmodel, som er udviklet nordisk.

De mål og resultater som MHP 2001-04 forventer af temagruppen for holdbar mobilitet og H+Lgruppen er påbegyndt. Temagruppen for holdbar mobilitet arbejder med at skabe bæredygtige transport- og trafiksystemer i Norden og Østersøregionen, for at komme med input til EU's arbejde med holdbar mobilitet. At skabe efterspørgsel på transport, som er kvalitetssikret for miljø og trafiksikkerhedssynspunkter, herunder er der udarbejdet resultater vedrørende fornyelse af bilparken, som giver positive resultater for miljøet. Der arbejdes også med bystrukturer og transport, hvor der i arbejdet for at sikre bæredygtig transport, udvikles instrumenter og byudviklingsmodeller. H&Lgruppen har i deres internationale luftarbejde mange resultater på transport. Indenfor gruppens banebrydende arbejde med luftmodeller på EU plan, udvikles nu en model for små partikler, som grundlag for at harmonisere målegrundlaget for partikler. Videre har H&Lgruppen frembragt grundlag for marknær ozon. Transportens udslip bidrager i stor udstrækning til forekomsten af dette. Arbejdet har indbefattet, dels modelberegninger af den storskalalige spredning og dels benyttelsen af begrebet kritisk belastningsniveau.

Der er punkter i MHP som man ikke har arbejdet med grundet gruppens begrænsede ressourcer, det er arbejdet med strategiske miljøvurderinger ved infrastrukturplanlægning, hvor man derfor heller ikke har arbejdet med kapacitetsudvikling i nærområderne på dette område.

Der er ikke arbejdet bevidst med bred information. Informationsstrategiens krav om bevidsthed om information blive et nyt prioriteret punkt for gruppen. I NÅTs nye handlingsprogram for 2004-08, er der ønske om information på linie med informationsstrategien for miljø.

13. PRODUKTORIENTERET MILJØSTRATEGI

MHP har mål og ønsker om forventet resultat, vedr. at mindske de negative effekter på miljø og sundhed fra produktion og konsumtion af varer og tjenester i hele livscyklus samt fremme effektiv

anvendelse af ressourcer. NMRIPP- og PAgupperne har arbejdet med at skabe et grundlag for nordisk og international aktiviteter, ved at lave en fælles nordisk POMStrategi.

De mål og forventet resultat som er formuleret i dette afsnit, vedrørende Produktorienteret Miljøstrategi, er stort set gennemført af NMRIPP- og PAgupperne. Grupperne har arbejdet med udvikling af værktøjer som miljømærkning, LCA og Ecodesign, for at opnå renere produkter. Man har også arbejdet med at indføre LCA tankegange i miljøvaredeklarationer. Desuden har PAguppen udarbejdet BAT (bedst tilgængelig teknologi) rapporter indenfor forskellige sektorområder. I MHP perioden er/bliver der udarbejdet rapporter for slagterier, mejerier, fiskeopdræt, bilvask og benzinstationer og småbådshavne, som er blevet brugt i EU arbejdet i forbindelse med udvikling af BAT-reference dokumenter(BREF). I forhold til samarbejdet med de baltiske lande er der udarbejdet et grundlag for miljøtilpasset produktudvikling samt arbejdet med kompetenceopbygning.

Der er arbejdet meget med miljøinformation til konsumenter og med at få professionelle indkøbere til at tage hensyn til miljøaspekter ved indkøb, bl.a. gennem udviklingen af en nordisk hjemmeside for grønne offentlige indkøb. Et fælles nordisk system for miljøvaredeklarationer diskuteres.

Der arbejdes med information af gruppens arbejde, bl.a. vedrørende brochure og hjemmeside om offentlige grønne indkøb samt vedr. kompetenceopbygning i forhold til IPP i de Baltiske lande.

14. ØKONOMI

MHP har mål og ønsker om forventet resultat, vedr. at sikre integration af miljøhensyn i den økonomiske sektor. Miljø- og økonomigruppen arbejder mest med at styrke gennemførelse af miljøøkonomiske analyser samt at sprede fælles information og analyser af miljøøkonomiske spørgsmål i de nordiske lande og nærområderne, internationalt og EU.

Miljø- og økonomigruppen arbejder stadig med at opbygge erfaringsudveksling mellem finans- og miljøsektoren. De projekter gruppen først har gennemført, har hovedsageligt handlet om brug af økonomiske instrumenter i Nordisk miljøpolitik. Resultaterne er blevet spredt både nordisk og internationalt. Fremover ønsker gruppen at få de Baltiske lande med i udarbejdelsen af publikationen om brug af økonomiske virkemidler.

Af MHP's forventede resultat er der fokus på samarbejde og erfaringsudveksling samt øget spredning af information om gennemførte analyser, rapporter mv., samt præsentation af nordiske analyser. Gruppen arbejder bevidst med sin hjemmeside og kræver i projektkontrakter korte beskrivelser af projektsresultater, som kan indgå i hjemmesiden, pjecer og artikler i dagspressen. Gruppen er nu ved at gennemfører to store projekter: Projektet "The Use of Economic Instruments for Decoupling Environmental Pressure and Economic Growth", forventes resultere i eksempler, som kan bruges som nordiske indspil i internationalt samarbejde indenfor EU og OECD. Det andet projekt som handler om "Virkemidler for forvaltning af biologisk mangfold i skog og våtmark", er også et projekt som kan fremvise nordiske virkemidler i international sammenhænge.

Gruppen har opfyldt de ønsker, der er til forventede resultat i MHP 2001-04. Der er alene en ønsket aktivitet, som ikke er opfyldt og det er gruppens deltagelse i EU/ENVECO samarbejdet med guidelines for miljøstøtte og effekterne heraf. Gruppen er god til at vise vejen til hvordan man informerer og formidler faglige resultater bredt og fokuseret. I det kommende MHP 2005-08 vil de

forventede resultater blive formuleret mere fagligt specifikt. En formulering som vil foregå i tæt samarbejde med gruppen.

15. SUNDHED

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. at evaluere og styrke miljø og sundhedsmæssige aspekter i nordisk samarbejde, for at opfylde menneskets ret til at leve i rene og sunde omgivelser.

Arbejdet med miljø og sundhed er blevet stærkt opprioriteret af MR-M og EK-M indenfor MHP's periode. Der har i januar 2003 været afholdt et seminar, som skulle følge op på MHP's målsætninger om øget fokus på miljø og sundhed i det nordiske miljøsam arbejde. Der var bred deltagelse fra AU, arbejdsgrupperne, berørte sektorer i NMR samt et antal eksterne aktører på området. Seminaret havde klare resultater som sikre at miljøet og de involverede sektorer i samarbejde med sundhedssektoren arbejder videre med:

- Miljø og helsesamarbejdet på lokalt niveau i nærområderne
- Luftforurening
- Holdbar mobilitet i relation til infrastruktur, miljø og helse
- Fælles projekt med de baltiske stater om friluftsliv, børn og helse
- Kemikaliers påvirkning på menneskers helse

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af Nordisk Ministerråds miljø og sundhedsarbejde er blevet gennemført. Seminaret i Malmø i januar 2003 var startskuddet til et fokuseret arbejde på miljø og sundheds området. Men i den nordiske miljøorganisation var der allerede arbejde i gang i forhold til miljø og sundhed i kemikaliegruppen og H&Lgruppen. Kemikaliegruppen har mange resultater til gavn for miljø og sundhed i forhold til at påvirke EU's direktiver. I forhold til EU's klassificeringsdirektiv er flere cancer fremkaldende, mutagene og reproduktionstoxiske emner blevet risikobedømt og fået en strengere klassificering end tidligere i EU. H&Lgruppen arbejder med at udarbejde grundlag vedr. luftforureninger, som et helassepekt til grund for internationale strategier på området, som siden hen kommer til at danne baggrund for nye direktiver på området.

MHP's afsnit om sundhed fokusere ikke på rekreation og friluftsliv som væsentlige indslag i en forebyggende sundhedspolitik. Dette kan gøres tydeligere i det nye MHP, da NFK som opfølgning af seminaret i Malmø i januar 2003 foreslår et projekt i samarbejde med de Baltiske lande om "Friluftsliv, barn og helse". Et kommende seminar om holdbart friluftsliv kommer til at omhandle temaet Friluftsliv og folkesundhed.

På sundhedsområdet skal der fremover arbejdes mere med information, som viser at det nordiske samarbejde går i front. Arbejdet skal vise at miljø, de involverede sektorer og sundhedssektoren er i stand til at komme med resultater, som kan bruges i det internationale arbejde for miljø og sundhed. Relationerne til det internationale miljø og sundhedsarbejde er svagt og skal styrkes i fremtiden.

16. ENERGI

MHP har mål og forventede resultater, vedr. de nordiske landes arbejde for øget miljøhensyn i energipolitikken med henblik på at reducere udslippet af klimagasser og anden luftforurening, forbedret energieffektivitet samt øget anvendelse af vedvarende energikilder. Klimagruppen arbejder specielt med hvordan brugen af vedvarende energi og naturgas øges samtidig med at brugen af øvrige fossile brændsler reduceres, ved at udarbejde klimapolitiske indikatorer, og ved at

arbejde med målene fra Johannesburg topmødet for vedvarende energi, anvende grønne certifikat m.v.

Klimagruppen har prioriteret arbejdet med at udvikle Østersøregionen som et forsøgsområde (Testing Ground) for anvendelse af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer. Der fokuseres primært på konkrete klimaprojekter så kaldt Joint Implementation projekter med udslipsreduktioner som følge, med positiv virkning for både Norden og Nærområderne. Det forventes at projektimplementering igangsættes i 2004.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af klimagruppen er stort set opfyldt eller på vej til at blive opfyldt. Arbejdet med kvotemarked behandles med nordiske indspil inden for rammen af EU, hvilket ofte er vanskeligt, da de nordiske lande ikke altid er enige og da 2 lande ikke er med i EU. Men dialogen og informationsudveksling er en vigtig del af det nordiske samarbejde. Det nordiske samarbejde med at udvikle Østersøregionen til en Testing Ground for Kyoto-protokollens fleksible mekanismer bruges også som drivende kraft i det regionale energisamarbejde - Baltic Sea Region Energy Cooperation (BASREC). I Testing Ground samarbejdet arbejdes der også for bedre grundlag for gennemførelse af energieffektivisering. Det nordiske energisamarbejde og jord- og skovbrugssamarbejde har væsentligst bidraget til et øget fokus på vedvarende energi, ikke mindst biomasse indenfor BASREC.

Set med en international vinkel er resultatet af det nordiske klimasamarbejde blevet videreført i de internationale klimaforhandlinger (COP-møder) af de nationale repræsentanter.

I 2002 blev der afholdt en klimakonference i St. Petersburg omkring Testing Ground samarbejdet. Foruden deltagelse fra Østersølandene deltog en række internationale klimarelevante institutioner og organisationer samt repræsentanter fra andre lande. En håndbog for JI-projekter er udarbejdet og informationsformidling er bl.a. sket i forbindelse med en række seminarer og workshops. Der er gennemført et simuleringsspil for handel med kvoter, hvor resultatet bl.a. er præsenteret i forbindelse med møder i Klimakonventionens underorgan SBSTA, i Bonn.

Af rapportering af klimagruppens projekter er bl.a. præsenteret på NMR's hjemmeside og/eller i rapportserien TemaNord.

Endvidere er der afholdt en række konferencer og workshops indenfor energi- og klimaområdet med bred international deltagelse, og pressemeddelelser er udarbejdet i forbindelse med f.eks. ministerrådsmøder, Østersøregionale energiministtermøder og større konferencer.

17. INFORMATION OG OPLYSNING

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, om at øge informationen om nordisk natur og miljø samarbejde til offentligheden og myndigheder i Norden og bidrage til at øge forudsætningerne for et stærkere engagement og øget miljøbevidsthed, samt bidrage til, at resultaterne af samarbejdet udnyttes bredt i Norden.

Det vigtigste resultat er at der i 2001 er udgivet en informationsstrategi, som er i overensstemmelse med målsætningen i det nordiske miljøhandlingsprogram 2001-04, med henblik på at sikre synlighed og informationsformidling, i alle processer vedrørende det nordiske miljø samarbejde. Informationsstrategien for miljøhandlingsprogrammet skal føre til større kendskab til og deltagelse i det nordiske natur- og miljø samarbejde hos såvel offentligheden som myndighederne.

Den vigtige proces er nu sat i gang, alle aktører i det nordiske miljøsam arbejde tænker formidling allerede ved begyndelsen af et nyt projekt. Nytte, realisme og målgruppe er nøgleordene.

De mål og forventede resultater som MHP 2001-04 forventer af miljøorganisationen og heriblandt arbejdsgrupperne er opfyldt på den overordnede plan. Der er lavet en informationsstrategi for miljøhandlingsprogrammet, for at sikre en synlighed og informationsformidling i alle processer vedrørende det nordiske miljøsam arbejde. Der er udarbejdet to cases fra to arbejdsgrupper, som vil illustrere hvordan man kan arbejde med informationsspørgsmål:

- Kemikaliegruppens pjece som gennem seks historier om farlige kemikalier viser at nordisk samarbejde giver bedre resultater
- NFK gruppens pjece om den biologiske mangfoldigheds tilstand 10 år efter biodiversitetskonventionen, som blev brugt som et nordisk indspil til Johannesburg topmødet efteråret 2002

Nordisk Ministerråds sekretariat har igangsat en proces, som gennem målrettet arbejde vil give resultat når det gælder information og formidling. Information og øget fokus blev sat på dagsordenen på seminaret i Køge vinteren 2001, nu 2 år efter i 2003 er information en naturlig del af arbejdsprogrammer, virksomhedsrapportering og projektkontrakter.

Arbejdsgrupperne er også i gang, de er endnu ikke nået så langt med hensyn til at informere bredt om virksomheden, dog har godt halvdelen af arbejdsgrupperne udarbejdet meget informationsmateriale, er i gang med at prioritere information, som en vigtig del af virksomheden, startende ved projektets/aktivitetens start.

Dette er med til, at de grupper som ikke har arbejdet så meget med information, får sat information på dagsordenen og får prioriteret alle dele af gruppernes virksomhed i overensstemmelse med informationsstrategien.

18. FINANSIERING AF MILJØINDSATSER I NORDENS NÆROMRÅDER

MHP har mål og ønsker om forventede resultater, vedr. at nedbringe miljøbelastningen og fremme en bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne i Nordens nærområder.

Nordisk Ministerråd Miljø har gjort meget for at nedbringe miljøbelastningen og fremme en bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne i Nordens nærområder, bl.a. ved at afholde seminarer i nærområdet for derigennem at få hele den faglige miljøorganisation til at bidrage med kompetence til løsning af miljøproblemerne og sikring af en bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne, samt finansiering af konkrete miljøprojekter. Der er afholdt 2 nærområdeseminarer indenfor det nordiske miljøsam arbejde, det første i Tallin i september 2002 og det andet i St. Petersburg april 2003, begge seminarer har ført til at arbejdsprogrammerne for 2004 indeholder mange nye samarbejdsinitiativer i Nordens Nærområder.

De mål og forventede resultater, som MHP 2001-04 forventer af NMR's miljøorganisation er opfyldt, eller på vej til at blive det. Afgørende indsats er gjort for at tilvejebringe finansielle midler for derved aktivt at være med til at reducere miljøbelastningen i nærområderne. De nordiske lande og NMR har til og med 2003 foretaget årlige indbetalinger til NEFCO's grundkapital og til miljøudviklingsfonden, og har udvidet garantifonden for NIB's MILØordning.

Der er ved at blive udarbejdet et handlingsprogram for EU's Nordlige Dimension, som de nordiske miljøministre og Nordisk Ministerråd er kommet med input til. Der blev afholdt en konference om Den Nordlige Dimension i Luleå, hvor Miljøministrene, Barentsministerne og Østersørådet var samlet for at komme med input til styrkelse af Den Nordlige Dimension.

Nordisk Ministerråds sekretariat har gennem målrettet arbejde, når det gælder fokus på nærområderne, igangsat en proces som vil give resultat.

4. Arbejdsudvalgets ad hoc projekter godkendt af arbejdsudvalget

Arbejdsudvalget (AU) uddeler midler til ad hoc projekter i miljøsektoren. I sommeren 2003 hvor der snart er gået 3 ud af miljøhandlingsprogrammets 4 år, er der uddelt midler til godt 65 projekter konferencer o.l. Som medfinansiering til Bæredygtighedsstrategien er der i samme periode givet medfinansiering til 19 projekter.

Der er givet midler til 12 konferencer og workshops og til 14 projekter, som er med til at støtte arbejdsgruppernes opfølgning af MHP. I 2003 har man ændret praksis, så disse projekter og konferencer kommer til at indgå mere direkte som et supplement til arbejdsgruppernes arbejdsprogrammer. Projekterne bliver koblet direkte til den relevante arbejdsgruppe, således at afrapporteringen af projekterne kommer til at indgå mere direkte i arbejdsgruppernes virksomhedsrapportering og i opfølgningen af miljøhandlingsprogrammet.

I forhold til nærområdet som både indeholder de Baltiske Lande og Rusland er ad hoc projekterne med til at styrke opfyldelsen af MHP. Der er givet midler til 13 projekter som styrker miljøindsatsen i Nærområdet, specielt i forhold til luftkvalitet, vandmiljø, naturbeskyttelse og samarbejde med NGO'er om naturbeskyttelse, klimaændringer i Nordvestrusland mm.

Der er givet midler til 7 planlægningsprojekter, da AU mener det er vigtigt at støtte disse projekter, som behandler miljøproblemerne ud fra en helhedssynsvinkel og som behandler byernes samlede miljøproblemer. Der må i 2004 tages stilling til om og i givet fald, hvordan planlægning skal indgå i det nye MHP 2005-08.

Ad hoc projekterne er med til at styrke miljøorganisationens samarbejde med NGO'er. Der er givet midler til 3 projekter, som skal medvirke til at støtte miljø NGO'ernes arbejde i forhold til den nordiske miljøorganisation. Arbejdet skal medvirke til en styrkelse af arbejdsgruppernes samarbejde med NGO'er, og resultaterne skal indgå i de involverede arbejdsgruppers afrapportering.

Der er behov for at arbejde videre med vurdering af resultaterne af de bevilligede ad hoc projekter. Der bør være en klar arbejdsdeling mellem de projekter som skal følges op af arbejdsgrupperne og de som skal følges op af Nordisk Ministerråds sekretariat.

5. Bilag 1: Skema over de 18 miljø- og tværsektorielle temaer (mål, aktiviteter og forventet resultat)

For at få et præcist overblik, over hvordan miljøorganisationen har arbejdet konkret med opfyldelse af MHP 2001-04, er der udarbejdet skemaer over overordnede og specifikke mål, aktiviteter og forventede resultater for hvert af de 18 emneområder. Skemaerne er et vigtigt og nødvendigt grundlag for denne rapport og vil være et godt og nødvendigt grundlag for det videre arbejde med MHP 2005-08.

1	LUFT	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
1.1	Overordnede mål Luftens indhold af forurenende stoffer må ikke overskride niveauer, som skader menneskers sundhed, natur og kulturværdier.	1.1 NMDgruppen støtter i samarbejde med H&Lgruppen et fælles nordisk/baltisk samarbejdsprojekt, med sigte at give et fælles input til EMEP's (European Monitoring and Evaluation Programme) 20 års program for luftkvalitetsovervågning. Der er udviklet to computerbaserede værktøjer, som begge er tilgængelige på EMEP's hjemmeside, og hermed kan bidrage positivt til andre landes arbejde med rapporteringen til EMEP. De to værktøjer er rettet mod hhv. "Calculating trends in trajectory sectors" og "calculating trends statistics".
1.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for : at forpligtelserne i Göteborgprotokollen – konventionen om grænseoverskridende luftforureninger (LRTAP), ECE/POP-protokollen og ECE/HM-protokollen , EU's forsørings- og oxidantstrategi samt direktiverne om udslipsniveauer og luftkvalitet opfyldes, samt at tiltag med tilsvarende ambitionsniveau gennemføres i EU-kandidatlandene med henblik på at mindske grænseoverskridende luftforureninger.	1.1.1 Der arbejdes med erfaringsudbytte mellem de nordiske lande med hensyn til implementering af luftkvalitet-, udslips- og takdirektive samt Göteborgprotokollen. For at mindske grænseoverskridende luftforurening, er der arbejdet med en "Integrated Assessment Model"(IAM), som behandler forholdet mellem udslip og effekt, for at opfylde Göteborgprotokollen og EU's Takdirektiv. H&Lgruppens arbejde med luftforurening er relateret til at udvikle og formidle IAM, som anvendes i Luftkonventionen og EU's Clean Air For Europe (CAFE). Arbejdet inden for disse organisationer er grundlæggende for hele Europas fremtidige luftkvalitetsstrategi. I perioden 2001-03 har H&Lgruppen frembragt kundskab, for at forbedre grundlaget, for at beskrive sammenhæng mellem udslip, miljøkvalitet og miljøeffekt, både med hensyn til partikler og ozon. H&Lgruppen har arbejdet med tester af dynamisk modellering, for at studere om de formindskede udslip af forsurede emner indebærer en restitution til den oprindelige situation i forsurede mark- og vandøkosystemer (Integrated Assessment Model (IAM)) og hvor lang tid det tager. Konkret målopfyldelse se 1.1.2 og 1.1.3.

1.1.2	At der inden 2005 udarbejdes et nyt beslutningsgrundlag for revisionen af LRTAPs Göteborgsprotokol og for EU-direktivet om udslipsniveauer, og at revisionen sætter som mål frem til 2020 at halvere de naturområder, hvor tålegrænserne bliver overskredet i Norden sammenlignet med situationen i 2010	1.1.2 H&L arbejder med baggrundmateriale til revisionen af LRTAPs og EU's Takdirektiv. Materialet omfatter studier af dele af arbejdet med IMA. H&Lgruppen har fokus på de dele af modelgrundlaget, som er usikkert samt der hvor der er kundskabs huller. H&Lgruppen arbejder specielt med partikler, se 1.1.3, ozon se 1.1.4 og restitutions forløb (recovery) for forsurede økosystemer. Udviklet et videnskabeligt grundlag for følgende kritiske områder: • Kritisk belastning og tilførsel af baskatjoner • Genanvendelse fra forsurede • Ozons effekter på skov og afgrøder • Vurdering af udslipsdata • Spredningsmodeller mht. partikler i Europa
1.1.3	At grænseværdien for små partikler udvikles og at EU's anbefalede partikelniveauer opnås i hele Norden (år 2010)	1.1.3 En betydende del af partikelniveauerne i Norden er langvejstransporterende på europæisk niveau og sekundært opbygget af SO₂/NO_x/VOC/NH₃. Arbejdet med revisionen af EU-direktiv og Göteborgprotokollen har som mål, yderligere at få udslippet ned i Europa og derved partikelniveauerne i Norden. Nøgleprojektet som har været afgørende for CLRTAP og CAFE, er arbejdet med udvikling af en spredningsmodel for partikler i Europa. Desuden har H&Lgruppen arbejdet med nogle mere specifikke spørgsmål som: • Partikeludslip og handlinger for småskala afbrænding (vedeldning) • Målestrategier og måleteknik • At udvikle en model til IAM, som kan beregne hvordan partikeludslip spredes, og hvilket partikel indhold som opnås i forskellige dele af Europa, så sundhedseffekten kan beregnes og handlinger planlægges. NMDgruppen og H&Lgruppen har arbejdet med sammenlignende målinger af "svevestøv" med PM₁₀ måleinstrumenter. I relation til målsætningen om "at grænseværdien for små partikler udvikles" har arbejdet bidraget med viden om metodikker for måling af partikler i Norden. Data fra forskellige målestationer med forskelligt apparatur er søgt sammenlignet.
1.1.4	at 2015 niveauerne for oxidantkoncentrationen i hele Norden skal ligge under de kritiske niveauer for vegetation, sundhed, kulturværdier og materialer.	1.1.4 Afgørende for begrænsning af oxidant niveauerne i Norden er at mindske udslip af NO_x og VOC i Europa (kommende besked om yderligere udslipsreduktioner, takdirektiv og Göteborgprotokollen). H&L

		gruppen har især satset på: • Modelberegninger for at vise effekterne af alternative scenarier • Effekter på afgrøder og skov og dermed især udveksling af kritiske belastningsniveauer fra AOT40 til en fluxmodel.
1.2.1	Aktiviteter Aktiv påvirkning af det internationale samarbejde gennem koordinering og opbygning af viden	1.2.1 Projekt nr.: 2001:1-8, 2002:1-6, 2003:1-9. Workshops: Ozonworkshop 2002:5, Strategiworkshop, incl. kviksvølvworkshop og workshop om kritisk belastning i marin miljø, se rapport på http://nmr.ivl.se De gennemførte Workshop's har haft stor betydning for at få nordisk påvirkning og europæisk koordinering af arbejdet inden for CLRTAP/CAFE. Kundskabsopbygning indenfor forurening i de nordiske lande er mindsket i Norden men også i det øvrige Europa. Samordning af indsatserne er derfor blevet betydningsfuld. H&Lgruppen har medvirket i flere projekter for at forstærke kundskabsgrundlaget gennem samlede nordiske indsatser, bl.a.: • en overgribende udvurdering af udfaldet af det europæiske luftbeskyttelsesarbejde fra 1980 (Assessment report) • Kortlægning af kviksvølvproblematikken i søer i Skandinavien • Vurdering af handlingerne for at begrænse SO₂/NO_x/NH₃ i Europa • Forståelse for storskalalig spredning af partikler NMDgruppen har med støtte fra H&Lgruppen udført: • projekt om "Sammenlignende målinger af svevestøv med PM₁₀ måleinstrumenter" ingen rapport. • Projekt om "Air quality assesment in the Baltic countries as a consequence of local pollution and long range transport – EMEP's 20-yers assessment"
1.2.2	Samarbejde som støtter ratificering og effektiv implementering samt ved behov revision af internationale overenskomster.	1.2.2 Man har arbejdet med to forskellige spørgsmål, ratificering/implementering af direktiv og CLRTAP-protokollen, erfaringsudbytte, bl.a.: • Handlungsplaner og –strategier • Forskelligt underlag i partikelspørgsmål • Målemetoder og målstrategier • Emmissionsinventeringer • Emmission og handlinger for småskala brænding (vedeldning) • Nye internationale overensstemmelser som beskrives nærmere under 1.2.1.
1.2.3	Udredninger og informationsudveksling på	1.2.3 Informationsudveksling omkring

	området om: sammenhængen mellem udslip, belastning og effekt biologiske effekter omkostningseffektive gennemførelser af nationale forpligtelser indenfor udslip af svovl- og kvælstofoxider, flygtige organiske forbindelser (VOC), ammoniak og partikler til luften	nationale integrerede projekter, for at øge kundskaben omkring sammenhængen mellem aktiviteter i samfundet og miljøeffekter, specielt hvad gælder sektorhandlinger. De fleste projekter omhandler luftbeskyttelses spørgsmål. Så godt som samtlige projekter har desuden haft en bred nordisk deltagelse, for at sikre at nationale erfaringer bruges, men også at resultatet hurtigt kan blive anvendt nationalt. Flere projekter har indbefattet et nært samarbejde og en direkte levering til IIASA, som har ansvar for den integrerede handlingsmodel, som anvendes indenfor såvel CAFE som SLRTAP. Blandt indsatser kan nævnes: - udredning og workshop om sammenhæng mellem udslip og effekt for kviksølv og mulighederne for en fælles strategi - nordisk workshop omkring fortsat handling indenfor hav- og luftområdet - udvikling af metoder og workshop angående validering og emissionsdata Partikelmodelleringsprojektet 2001:1, 2002:3 og 2003:7 og ozontrendprojektet 2001:4 behandler sammenhængen mellem udslip, belastning og effekt. Ozonprojektet om mål for at beskrive risikoen for effekter har været tema for en international workshop, 2002:5. Beslutning om at anvende mål for risikoen for ozonskader på vegetation, ved revision af Göteborgprotokollen, bestemmes i den nærmeste fremtid For svovl , kvælstof, VOC osv., findes der et vedtaget baggrundsmateriale vedr. økonomiske handlinger indenfor IIASA. For partikler er materiale under udarbejdelse. H&Lgruppen har bidraget med et studie af partikeludslip i de nordiske lande, især vedrørende småskala afbrænding af brænde. Heri indgår også at harmonisere grundlaget om emissions faktorer. Projekt 2002:2, 2003:4
1.3.1	Forventede resultater En styrket nordisk indsats i det internationale samarbejde, som skal danne basis for forhandlinger om yderligere reduktioner.	1.3.1 H&Lgruppen har på luftside en lang tradition for at arbejde i tilknytning til forhandlingsarbejdet. Det er ofte de samme personer som sidder i H&Lgruppen og som forhandler internationalt, hvilket styrker fokus på det nordiske arbejde. For at mindske grænseoverskridende luftforurening har H&L gruppens arbejdet med modelberegninger (IAM) for udslip og effekt, et arbejde som medvirker til opfyldelse af Göteborgprotokollen og EU's Takdirektiv. H&Lgruppen har medvirket ved

		organisation og gennemførelse af flere workshops af direkte betydning for revisionen af CLRTAP-protokollen og for CAFE, f.eks. workshop om CL for ozon, workshop for validering af emissionsinventurer, workshop om hvordan partikler skal inkluderes i CAFEs strategi, workshop om kilder og nedfald af baskationer, workshop om kviksølv samt ekspertmøde om anvendelse af dynamiske modeller i handlingsplanarbejdet. Resultatet fra mange af projekterne er desuden direkte ført videre til forskellige ekspertgrupper og centre indenfor CLRTAP og CAFE.
1.3.2	En "køgebog" for omkostningseffektive metoder for nationale implementeringer af internationale forpligtelser vedrørende luftforureninger.	1.3.2 H&Lgruppen har arbejdet med direkte informationsudbytte og med enkelte projekter. Informationsudbyttet gælder gennemførelse og implementering af de forskellige dele af luftkvalitets- og takdirektivet, men også mål/strategi og FoU planlægning. Projektet har fremlagt handlinger på jordbrugs-, energi-, og trafikområdet. H&Lgruppen har arbejdet med enkelte tiltag som f.eks. udslip fra småskala afbrænding af brænde, som har bidraget til bedre national implementering af EU's partikeldirektiv i Norden. Der er også igangsat et projekt med midler fra BU-puljen, som handler om at udarbejde en strategi for et Bæredygtigt Norden gældende regionale forureningsproblemer.
1.3.3	Øget indsigt i sammenhængen mellem udslip, belastning og effekt, herunder biologisk effekt.	1.3.3 H&Lgruppens arbejde har medført variabel indsigt omkring sammenhængen mellem samfundsaktiviteter/udslip og effekter i flere henseender: Arbejdet med dynamiske modeller har medført, at de nordiske lande har kunnet indføre betydningen af genanvendelse i det internationale handlingsplanarbejde, hvilket medfører at måltal kan fastsættes når skadede økosystemer skal komme sig. Arbejdet med ozon har medført at ozons effekter på afgrøder og skov omvurderes, hvilket bl.a. øger betydningen af handlinger for at begrænse ozonophobning i baggrundsluft over den nordlige halvkugle. Arbejdet med partikler har medført at betydningen af den storskalalige skabelse og spredning af partikler har fået en øget betydning i handlingsplanarbejdet og dermed også fortsatte handlinger for SO₂/NO_x/NH₃/VOC. H&Lgruppen har udarbejdet grundlaget til IAM. For partikler er der udviklet en model, som beskriver sammenhængen mellem udslip og belastning og sundhedseffekter. For ozon er det testet hvordan modellen kan

		beskrive ozonudvikling i relation til det observerede indhold af ozon. Dette for at bedømme værdien af prognoser for ozonindhold udfra udslip af ozonudviklende emner. En metode som er udviklet for at beregne ozonfluks, for at få et bedre mål for risikoen for effekter.
--	--	--

2.	KLIMA	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
2.1	Overordnede mål Atmosfærens indhold af drivhusgasser skal stabiliseres på et niveau, hvor den menneskeskabte påvirkning ikke er farlig for mennesker og økosystemer.	
2.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at deltage aktivt i udviklingen af klimapolitikken nationalt og internationalt	2.1.1 Der er udført analyser og udredninger vedrørende bl.a. EU's kvotesystem og dets konsekvenser for de nordiske lande, samspil mellem kvotehandel og grønne certifikater, emissioner af industrigasser samt indspil til BASREC. Herigennem har klimagruppen deltaget aktivt i udvikling af klimapolitikken både nationalt og regionalt/internationalt. Rapporten om industrigasser har f.eks. haft betydning for hvordan disse gasser begrænses, både i Norden og i EU. Det igangværende arbejdet med kvotehandel og grønne certifikater har givet en forståelse i nordiske lande med hensyn til et bredt udbredt kvotesystem.
2.1.2	at udvikle Østersøregionen som en "Testing Ground" for Kyoto-mekanismerne i perioden frem til 2008.	2.1.2 Der er under hele perioden for miljøhandlingsprogrammet (2001-2004) arbejdet med initiativer for at etablere Østersøregionen som en Testing Ground for Kyoto-mekanismerne, herunder kompetence- og kapacitets opbygning, konferencer, workshops, håndbog om regler og retningslinier for JI, rammeaftale - Testing Ground Agreement, en investerings facilitet - Testing Ground Facility. Endvidere er der udarbejdet baggrundsdokumenter i forbindelse med relevante politiske møder og beslutninger både i Norden og regionalt i Østersøregionen.
2.1.3	at Kyoto-protokollens forpligtigelser for udslip af klimagasser for perioden 2008-2012 og øvrige forpligtigelser under klimakonventionen følges op, herunder arbejde for etablering af overordnede principper for fordeling af udslipsrettigheder internationalt.	2.1.3 Samtlige nordiske lande har ratificeret Kyoto-protokollen. For at opnå det overordnede mål 2.1 kræves der internationalt samarbejde. Ved flere af klimagruppens senere møder har fremtidige forpligtigelser vedr. reduktion af drivhusgasser været et emne på Agendaen, herunder drøftelser om forskellige udformninger af fremtidige handlinger for reduktion af drivhusgasser. Udredninger er gennemført for at belyse aktuelle problemstillinger knyttet til et fremtidigt klimaregime.
2.1.4	at forbedre vidensgrundlaget, som er nødvendigt for klimapolitiske beslutninger	2.1.4 For at forbedre vidensgrundlaget er udredningsarbejde vedr. CO ₂ i skov udført. Forud for Johannesburg blev der arbejdet med faktor 4 faktor 10 i forhold til energiområdet. I 2003 arbejdes der med ozon og partikler og bedre forståelse for deres

		bidrag til drivhuseffekten. Sammen med hav- og luftgruppen har der i foråret 2003 været afholdt et seminarium. NMDgruppen har i perioden 2001-03 støttet projektet vedr. "Climate induced variation of dissolved organic carbon in Nordic surface waters". Målet med projektet har været at skabe viden om konsekvenserne af regionale klimaforandringer for skovbrug, fiskeri og biologisk mangfoldighed. Nationale data for overfladevand er brugt til at dokumentere forandringer i koncentrationen af organisk materiale og sammenhængen med klimaforandringer.
2.1.5	at man inden for de internationale klimaforhandlinger i god tid udarbejder langsigtede mål for perioden efter 2012	2.1.5 Der arbejdes med baggrundsmateriale for at fastsætte mål og incitamenter til at få andre lande med, eks. USA og udviklingslandene. Et projekt om hvordan fremtidige forpligtelser forholder sig til Kyoto-protokollens mekanismer, samt hvordan mekanismerne kan tilpasses forskellige modeller for fremtidige forpligtelser, vil blive nærmere vurderet. I klimagruppens arbejdsprogram for 2004 vil der rettes fokus mod fremtidige forpligtelser for reduktion af drivhusgasser. (Punkt 2.1.5. knytter an til både 2.1.3 og 2.1.4)
2.2.1	Aktiviteter Undersøge og udvikle metoder til at fremme reduktioner i udledningen af drivhusgasser.	2.2.1 Analyserne og udredningerne om industrigasser, kvotehandel, kvotehandel og certifikater, hvor der arbejdes med metoder til at fremme reduktioner i udledningen af drivhusgasser.
2.2.2	Undersøgelse af mulighederne for et større samarbejde om for eksempel regionale klimaforandringer og deres konsekvenser for landbrug, skovbrug, fiskeri og biologisk mangfoldighed.	2.2.2 Indenfor det arktiske samarbejde med reference til Arktisk Råd, projektet "Arctic Climate Impact Assessment (ACIA)", resultat 2004 . Den nordiske klimagruppe vil i fremtidige arbejdsprogram vurdere at medtage aktiviteter der relateres til klimaforandringernes konsekvenser, bl.a. på baggrund af ACIA-arbejdet. NMDgruppen har udgivet en publikation "Climate induced variation of dissolved organic carbon in Nordic surface waters" som afsluttes i slutningen af 2003. Der laves også en engelsk brochure som sendes til vand- og miljømyndigheder i en række EU-lande, Canada og USA samt til internationale forskningsinstitutioner som arbejder med humus. Projektets resultat og brochuren skal spredes ved internationale, videnskabelige konferencer.
2.2.3	Udredning om skovrejsning som middel til at mindske effekterne af CO ₂ -udledningen.	2.2.3 Et udredningsarbejde om CO ₂ i skov er udført.
2.2.4	Bidrage til at udarbejde en rammeaftale, en investeringsfond og eventuelt et kompetencenetværk med henblik på at afprøve Kyoto-mekanismerne i Norden og Østersøregionen samt en Joint Implementation Facility.	2.2.4 Der er gennemført et intensivt arbejde vedr. vedtægter for investeringsfaciliteten (TGF), seminar og håndbog om Joint Implementation, simuleringsmodeller om handel med udslipsrettigheder, udformning af standardaftale for projekt (SPA), udformning af aftale for Testing Ground (TGA). Alle disse punkter i samarbejde med BASREC.
2.2.5	Bidrage til at undersøge mulighederne for at etablere et fælles kvotemarked for CO ₂ i Norden.	2.2.5 Rapporter om kvotehandel, om kvotehandel og certifikat samt ved seminarier (nu senest i Marstrand 24. marts 2003)

2.3.1	Forventede resultater Øget samarbejde og viden om klimaforandringer og metoder til reduktioner af udledningen af drivhusgasser.	2.3.1 Der arbejdes med metodeudvikling for reduktion af udledning af drivhusgasser, økonomiske styringsmidler og teknisk med hensyn til industrigasser. Arbejdet har bidraget til at identificere effektive styringsmidler, udslipshandel er et område. Joint Implementation er mere indsatskrævende, men har i stedet den fordel at det leder direkte til forandringer i anlæg samt kapacitetsopbygning i værtslandene.
2.3.2	Øget viden om skovrejsning som CO ₂ begrænsende faktor.	2.3.2 I arbejdet med øget viden om skovrejsning som CO ₂ begrænsende faktor, indgår et studie om betydningen af sinks.
2.3.3	Erfaringer om Norden og Østersøregionen som test-område til brug for det videre arbejde under klimakonventionens.	2.3.3 Både de nordiske og øvrige BASREC-landes energiministre har på deres møder i 2002 besluttet at arbejde med Østersøen som test-område for anvendelse af Kyoto-protokollens fleksible mekanismer. Etableringen af en Investerings Facilitet og en ramme aftale (Testing Ground Agreement) er det mest konkrete. Der arbejdes på at der er igangsat en række JI-projekter inden udgangen af 2004. Den nordiske klimagruppen vil herudover arbejde med opsamling, analyse og formidling af resultaterne.
2.3.4	Øget viden og erfaringer om mulighederne for at etablere et kvotemarked for CO ₂ i Norden.	2.3.4 Klimagruppen har i forbindelse med forhandlingerne løbende drøftet udviklingen af et EU-kvotemarkedssystem samt gennemført et studie vedr. konsekvenserne for de Nordiske lande af et sådant system. I 2003 blev der vedtaget et EU-direktiv for handel med CO ₂ -kvoter. De nordiske EU-lande er i gang med at forberede sig for EU-systemet som træder i kraft 1.1.2005. Klimagruppen arbejder her bl.a. med informationsudveksling i forbindelse med de nationale implementeringer af dette system. Endvidere er klimagruppen aktiv med den videre proces vedr. de igangværende forhandlinger omkring det til EU-direktivet knyttede "mekanismedirektiv" der omfatter anvendelse af projektmekanismerne, JI og CDM, i relation til kvotedirektivet.

3	HAV	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
3.1	Overordnede mål Tilførslen af farlige stoffer til de nordiske havområder skal inden for en generation (25 år) reduceres, så indholdet af farlige stoffer ikke overskrider baggrunds niveauerne for naturlige stoffer, og så menneskeskabte stoffer reduceres til nær nul. Endvidere skal belastningen af næringsstoffer i områder med eutrofieringsproblemer være under niveauer, der giver langsigtede påvirkninger, og den økologiske balance i havene skal genoprettes.	
3.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for:	3.1.1 H&L gruppens marine arbejde relateres til arbejdet indenfor de marine

	at bidrage til at den globale havbeskyttelse forbedres (POP, Global Program of Action for Protection of the Marine Environment from Land-based Activities (GPA), MARPOL, London-konventionen) og at miljøsamarbejdet i Østersøregionen og inden for Nordsøsamarbejdet støttes (HELCOM og OSPAR)	konventioner for beskyttelse af havet. Gruppen arbejder med at udarbejde baggrundsmateriale til OSPAR, HELCOM og EU's Vandrammedirektiv. Der fokuseres på den storskalalige spredning af forurening i de nordiske havområder. I de senere år er der kommet fokus på kystvande som også ligger inden for gruppens mandat, bl.a. som følge af EU's Vandrammedirektiv. Det er uklart hvor ferskvandsdelen af vandrammedirektivet ligger i den nordiske miljøorganisation. Resultaterne af de gennemførte og igangværende projekter er løbende blevet anvendt nationalt og i HELCOM og OSPAR. Norden har således påvirket arbejdet i konventionerne, specielt med hensyn til OSPAR's og HELCOM's eutrofieringsstrategier og fastlæggelse af Ecological Quality Objectives (EQOs) og andre former for assessment kriterier. Med hensyn til at støtte implementeringen af Vandrammedirektivet er der igangsat flere projekter vedr. referencetilstand og klassificering af miljø- og naturkvaliteten. NMDgruppen arbejder med at koordinere implementeringen af Vandrammedirektivet, i et projekt om overvågning af det baltiske vandmiljøs økologiske kvalitet.
3.1.2	at tilførslen af næringssalte og -stoffer i områder med eutrofieringsproblemer samt miljøfarlige stoffer reduceres med 50% i 2005 med udgangspunkt i 1985	3.1.2 Tilførslen af næringssalte og -stoffer til nordiske havområder har mindsket, men det er usandsynligt at man når 50% inden 2005 for kvælstof. Eutrofieringen har kun marginalt mindsket. H&Lgruppen har som mål at udvikle værktøj, for at kunne vise sammenhængen mellem udslip, indhold og effekt og hvordan målet at reducere næringsbelastning skal kunne nås. Der udvikles modeller, og H&Lgruppen har i den forbindelse lagt vægt på at koble modellen til relevante tilførselsdata. Man kan ikke inden for denne MHP-periode kunne sandsynliggøre, at man når reduktionsmålet vedrørende miljøfarlige stoffer.
3.1.3	at de kritiske belastningsniveauer i forskellige kyst- og havområder fastlægges, i første omgang for næringssalte	3.1.3 H&Lgruppen holdt i 2001 en workshop for at diskutere perspektiverne for at overføre konceptet om "kritiske niveauer" for næringstilførsel til de marine miljøer. Inden for OSPAR er igangsat et arbejde med at udvikle økologiske kvalitetsmål og fælles kvantitative vurderingskriterier, for det første i forbindelse med overgødning. Landene har gennemført en undersøgelse af eutrofieringstilstanden i deres havområder (Common Procedure). NMDgruppen har arbejdet med betydningen af grundvandsudløb i Østersøen.

		Konklusionen er at grundvand kun i ringe omfang bidrager til Østersøens vandbalance (under 1%), men at udløbene lokalt kan have stor betydning for miljøet i kystområderne. F.eks. kan kemikalie- og affaldsdepoter udgøre sådanne lokale trusler. NMD har også arbejdet med at få en bedre forståelse for næringsstofferne betydning for vandmiljøet i Østersøen. Ved at fremlægge en række forslag til statistiske analyser til belysning af phytoplankton dynamikken – særligt i Østersøen.
3.1.4	at håndtering af olie og affald til havs og i havnene ikke belaster miljøet	3.1.4 I H&Lgruppens mandat indgår støtte til Københavnsaftalens sekretariat med ca. 150.000 DKK årligt. Indenfor Københavnsaftalens rammer findes et netværk for bekæmpelse af olie- og kemikaliespild til havs. De arbejder også forebyggende med bl.a. undervisning og harmonisering mellem landene med hensyn til bekæmpelsesmetodik.
3.2.1	Aktiviteter Udredning om omkostningseffektive tiltag, der skal mindske effekterne af eutrofiering og farlige stoffer.	3.2.1 Der sat to projekter i gang for at gennemføre omkostningseffektive handlinger og for at mindske marin eutrofiering, nemlig marin modellering 2001:10 og 11.
3.2.2	Aktiv påvirkning af det internationale samarbejde gennem koordinering og opbygning af viden samt at arbejde for, at de lande, der påvirker de nordiske farvande mest, ratificerer og implementerer internationale aftaler.	3.2.2 De marine projekter som H&Lgruppen initierer medvirker til kundskabsopbygning, med det mål at ratificere og implementere internationale aftaler. Projekt nr: 2001:9-13, 2002:7-10 og 2003:10-13. 16. H&Lgruppen påvirker det internationale samarbejde, og har en koordinerende rolle i forbindelse med forberedelser af forhandlinger. I mange tilfælde er det den samme nationale person som sidder i H&L og ved forberedelserne af de internationale forhandlinger. Den nordiske indflydelse har været succesfuld i forbindelse med bl.a. OSPAR's og HELCOM's eutrofieringsstrategier. NMDgruppen har udført følgende projekter: • Direct groundwater inflow to the Baltic Sea – (TemaNord 2002:503) • Statistical analysis and modelling of phytoplankton dynamics – Exploitation of data in the Nordic and Baltic monitoring programs (TemaNord 2002:532) • Classification and "less sensitive" areas and monitoring water quality in small communities in the North Atlantic (ikke afsluttet 2003)
3.2.3	Udredning og informationsudveksling om sammenhængen mellem udslip, belastning og effekt samt økosystemeffekter, herunder at vurdere, hvorvidt der kan fastsættes kritiske	3.2.3 Modelsystemet for eutrofiering fokusere på at beskrive sammenhængen mellem udslip, belastning og økosystem effekt. Kritiske belastningsgrænser i marine

	belastningsgrænser for marine økosystemer inklusiv kystområder.	områder er ikke definerede. Der arbejdes hovedsageligt med det åbne hav, som er det der kan påvirkes med forhandlingsresultater. Der er desuden en stor indsats for at implementere EU's Vandrammedirektiv i kystområder.
3.2.4	Fejldisponering af affald fra skibe skal reduceres gennem at medvirke til et fælles europæisk regelsæt for skibsassald.	3.2.4 H&Lgruppen arbejder ikke med dette.
3.3.1	Forventede resultater Tilførslen af miljøfarlige stoffer til Østersøen og Nord Atlanten er reduceret med henblik på ophør i år 2020, herunder implementeret integreret effekt og kemisk overvågning samt metoder til at bedømme miljøfarligheden af nye kemikalier i relation til det marine miljø.	3.3.1 Tilførslen af miljøgifte til havet er mindsket. H&Lgruppen har haft projekter vedrørende miljøgifte. Det kræver en omfattende indsats og H&Lgruppen vurderer at der behøves større ressourcer, dels et tættere samarbejde med kemikaliegruppen efter 2004.
3.3.2	Belastningen er reduceret med 50% år 2005 og omkostningseffektive tiltag er gennemført.	3.3.2 Belastningen af eutrofierende emner er mindsket med 50% for fosfor, men ikke for kvælstof. H&Lgruppen arbejder med modeller som skal kunne ligge til grund for omkostningseffektive handlinger.
3.3.3	Der anvendes mindre skadelige eller ideelt ikke skadelige antifouling maling, og IMO vedtager rekommandationer om antifouling.	3.3.3 H&Lgruppen har drevet projekter vedr. økologiske effekter af antifouling midler og med at følge op på effekterne af udfasningen. 2002:9 og 2003:13. Disse resultater skal kunne anvendes som argument i de internationale forhandlinger.
3.3.4	JCP Action programmet er fremmet, og OSPAR strategi for Eutrofiering er gennemført samt kvaliteten af data for tilførslen af stoffer til Østersøen og Nordsøen er forbedret.	3.3.4 Tilførselsdata indgår i de marine modelleringsprojekter 2001:10, 2002:7, 2003:10. I projektet savnes endnu lange kildekoblinger. Modellen skal resultere i forbedret eutrofieringssituation, og være grundlag for beslutninger i OSPAR og HELCOM.
3.3.5	Bedre affaldshåndtering.	3.3.5 Her har H&Lgruppen ingen virksomhed.

4	BIOLOGISK MANGFOLDIGHED OG GENETISKE RESSOURCER	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
4.1	Overordnede mål Bevare mangfoldigheden af plante- og dyrearter og deres biotoper/habitater samt at sikre bæredygtig brug af naturressourcerne samt genetiske ressourcer i Norden og dets nærområder.	
4.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at aktivt styrke internationale processer og forhandlinger på naturområdet for at sikre den biologiske mangfoldighed	4.1.1 Våtmarks- og Ramsarområden i Norden/ Ramsar brosjyre rapporten gengiver nationalt, nordisk og internationalt (Ramsarkonventionen, EU-direktiver's) arbejde med beskyttelse og forvaltning af vådområder. Der vises eksempler, status og behov opsummeres og der gives faglige råd.

		Informations brochuren viser status over Ramsarområder i Norden, og formidler kundskab og viden om værdien af og beskyttelsen af vådområder. Opfølgning af handlingsplaner for biologisk mangfoldighed, der er udarbejdet en brochure "10 years after the convention on biological diversity", som ved indikatorer forsøger at måle om handlingsplanernes mål om biologisk mangfoldighed er nået. Pjecen var med til Johannesburg topmødet 2002. Baltic states regional preparation for NATURA 2000 BANAT2 Implementering af habitatdirektivet i de baltiske lande, et kompetanceopbygnings projekt. Samarbetsformer för skötsel av skyddade områden Et samarbejdsprojekt med de baltiske lande, som relaterer sig til det europæiske arbejde omkring beskyttede områder/nationalparker. Nordisk Genressourceråd Det tværsektorielle Nordiske Genressourceråd arbejdet aktivt med internationalt genressourcesamarbejde. Mest konkret i projektet om rettigheder og tiltræde til genetiske ressourcer samt i de baggrundspapirer som NRG har fremlagt på ministermøderne i 2002 og 2003. Projektgruppen har præsenteret sin rapport A Nordic Approach to Access and Rights to Genetic Resources (TemaNord 2003:717). På basis af rapporten er konklusioner og rekommandationer fra Genressourcerådet angående rettigheder og tiltræde til genetiske ressourcer blevet behandlet på ministermødet for jord- og skovbrug, fiskeri og livsmidler i juli 2003 og bliver behandlet på miljøministrenes møde i oktober 2003. Genressourcerådet planlægger at følge op på ministrenes beslutning, ved at indformere om projektresultat samt ved at arrangere seminarer for at videreføre diskussionen om tiltræde og rettigheder til genetiske ressourcer. Genressourcerådet har tilmed til hensigt i foråret 2004 sammen med NMR's sekretariat at informere interantionalt om det nordiske genressourcesamarbejde, bl.a. på Biodiversitetskonventionens syvende partsmøde og FAO's kommission for genetiske ressourcer. Opfølgningen af rettighedsprojektet kommer til at omfatte handlinger og eventuelle forslag til yderligere projekter som kan svarer på de behov som er identificeret i rapporten, bl.a. på området for retfærdig fordeling.
4.1.2	at fremme beskyttelsen af naturen og truede	4.1.2 Natur i Nord Et pragtværk som viser

	biotoper og arter samt bevaringen af en repræsentativ andel af de forskellige nordiske naturtyper	de fredede naturområder i Norden, som er et vigtigt instrument for at sikre biodiversiteten og de truede biotoper og arter. Hotade evertebrater, en opslagsbog som præsenterer 111 hvirvelløse dyr, som er af speciel nordisk interesse, som sikrer kendskabet til de truede arter. Naturvern i skogen sektorkoordination igangsættes for at fremme beskyttelsen af naturen og truede biotoper og arter i skoven samt bevaring af en repræsentativ andel af de forskellige nordiske skovnaturtyper. Traditional rural landscapes and biotopes in the Nordic and Baltic countries fremmer rådgivning og beskyttelsen af vådområder, enge og hagmarker, ved at udvikle og demonstrere nye metoder. Effekt av tråling og bunnskraping/arktis Effekter af bundskrapning vurderes, for at fremme beskyttelsen af naturen og truede biotoper og arter samt bevaring af forskellige nordiske havnaturtyper. Lokal Agenda 21/Arktis der er udarbejdet et beskrivende grundlag om forudsætningerne for LA 21 arbejdet i Arktis. Der arbejdes med naturbeskyttelse i LA 21 processen, og der vil for Isafjördur på Island komme et konkret eksempel. Marine naturtyper, kortlægning NMDgruppen. Formålet med projektet har været at starte en proces, der kan lede hen mod en større indsats for at bevare marine naturtyper/habitater. Det vil sige i første omgang at skabe konsensus om hvad der skal beskyttes og dernæst hvordan. Der er opnået nordisk enighed om, hvordan marine habitater kan kortlægges. Metodeudvikling for vurdering af naturkvalitet i udvalgte naturtyper NMDgruppen. Projektets formål er at udvikle metoder til vurdering af naturkvalitet i prioriterede naturtyper i Norden. Den kompetence som opbygges i projektet skal kunne udnyttes i naturforvaltningen i de nordiske lande med henblik på at sikre en ressourceeffektiv kortlægning og bevarelse af den biologiske mangfoldighed. Som opfølgning af projektet er der afholdt en workshop. Naturkvalitet, NMDgruppen. Projektets mål er at skabe større viden om vurderingen af naturkvalitet. Der arbejdes med metoder til vurdering af naturkvalitet. Modellerne er endnu ikke gode nok til at bruge i naturforvaltningen. Det er ikke umiddelbart muligt at benytte neutrale netværk i udviklingen af metoder til vurdering af naturkvalitet, så der kræves flere
--	--	--

		undersøgelser.
4.1.3	at styrke genoprettelse af natur og forebyggelse af erosion	4.1.3 Overbeite og erosion , for at styrke genoprettelse af natur og forebyggelse af erosion, er der udarbejdet en oversigt over den nuværende kundskab om erosion, samt eksempler på forebyggelse og hvordan man genopretter efter erosion.
4.1.4	at spredning af menneskeskabte organismer og organismer, som ikke hører naturligt hjemme i økosystemerne, ikke skader eller begrænser økosystemets funktion	4.1.4 NFK vil inden 31.12 2004 igangsætte et projekt som vil øge kundskab om spredning af menneskeskabte organismer og organismer, som ikke hører naturligt hjemme i økosystemerne, samt om disse ikke skader eller begrænser økosystemets funktion.
4.1.5	at skærpe indsatsen over for miljøkriminalitet i Norden	4.1.5 Miljøkriminalitet for at skærpe indsatsen overfor miljøkriminalitet i Norden er der skabt et netværk af folk fra forskellige myndigheder, for at mindske natur- og kulturmiljø relateret miljøkriminalitet. Samt samordne og koordinere landenes indsats.
4.2.1	Aktiviteter Følge op på internationale naturbeskyttelseskonventioner og relevant EU arbejde, blandt andet gennem at udveksle nordiske erfaringer med handlingsplaner og sektorintegration samt at udvikle indikatorer.	4.2.1 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 4.1.1 og forventede resultat 4.3.1. NMDgruppen har udført følgende projekter: • Biological monitoring in Nordic rivers and lakes (TemaNord 2001:513) • Marine naturtyper, kortlægning (ikke afsluttet 2003), også nævnt i afsnittet om fiskeri, fangst og akvakultur • Evaluation of common Nordic core types of rivers and lakes (ikke afsluttet 2003) • Workshop kring harmonisering av nordisk habitatklassificering i EU perspektiv. Workshopén planlægges i 2003, og formålet er at skabe en fælles nordisk platform for samarbejde om harmonisering af den nordiske habitatklassificering. • Nature in Northern Europe (Nord 2001:13) • Vurdering af naturkvalitet på strandenge – test og videreudvikling af neutrale netværksmodeller til vurdering af naturkvalitet (Temanord 2001:517) • Metodeudvikling for vurdering af naturkvalitet i udvalgte naturtyper (ikke afsluttet 2003) • Workshop kring harmonisering av nordisk habitatklassificering i EU perspektiv (ikke afsluttet 2003)
4.2.2	Indsamle viden om, hvordan man genopretter naturlig vegetation og biotoper, der forebygger erosion.	4.2.2 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 4.1.3 og forventede resultat 4.3.3
4.2.3	Udredning om spredning af menneskeskabte organismer og organismer, som ikke hører	4.2.3 NFK vil inden 31.12.2004 igangsætte et projekt som belyser dette.

	naturligt hjemme i økosystemerne, samt arbejde for at styrke lovgivningen om beskyttelse af økosystemerne mod disse organismer.	
4.2.4	Erfaringsudveksling og kompetenceopbygning omkring miljøkriminalitet mellem ansvarlige myndigheder i Norden.	4.2.4 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 4.1.5 og forventede resultat 4.3.5
4.2.5	Følge op på den Nordiske handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis.	4.2.5 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde forventede resultat 4.3.6 NMDgruppen har udført følgende projekter: • Overvågning af natur- og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard (ikke afsluttet 2003) • Nordic Seabird Colony databases (ikke afsluttet 2003)
4.3.1	Forventede resultater Forstærket påvirkning af de internationale processer om naturbeskyttelse og forbedret national implementering og udviklede naturindikatorer.	4.3.1 Våtmarks- og Ramsarområden i Norden/ Ramsar brosjyre rapporten gengiver nationalt, nordisk og internationalt (Ramsarkonventionen, EU-direktiver's) arbejde med beskyttelse og forvaltning af vådområder frem til i dag, der vises eksempler , opsummerer status, behov mv. og afsluttes med faglige råd. For at øge kundskab og viden om værdien af vådområder og kendskab til Ramsar konventionen og status for Ramsarområder i Norden, er der udarbejdet en brochure. Projektet og brochuren er støttet økonomisk af det internationale Ramsar sekretariat og forordet er skrevet af dem, hvilket vil bidrage til en international profilering af det nordiske arbejde. 10 years after the convention on biological diversity pjecen var med til verdenstop-mødet i Johannesburg. Den viser med indikatorer hvordan status er for den truede natur og de udrydningstruede arter og viser eksempler på fremtidig handling. Der er også tale om udvikling af biodiversitetsindikatorer, som kan bruges inden for EU og OECD's udviklingsarbejde. Baltic states regional preparation for NATURA 2000 BANAT2 et projekt som afsluttes i 2003 vedr. habitatdirektivets implementering i de baltiske lande. Et lignende kompetence opbygningsprojekt blev gennemført da Finland og Sverige kom ind i EU. Der er planer om en forsettelse BANAT3. Samarbetsformer för skötsel av skyddade områden projektet er et samarbejdsprojekt med de Baltiske lande. Der opbygges et netværk mellem myndigheder og forvaltere af nationalparker og beskyttede områder. Projektet vil blive relateret til det europæiske arbejde med beskyttede områder og

		nationalparker. Evaluation of common Nordic core types of rivers and lakes NMDgruppen. De foreløbige resultater af arbejdet har dannet grundlag for en stor del af det nordiske bidrag til JRC's (Joint Research Center) foreløbige udgave af en manual for udvælgelsen af stationer for interkalibrering "Guidelines for the Selection of Intercalibration sites" fra maj 2003. Netop nu bidrager projektet til en koordinering af landenes arbejde med at identificere interkalibreringsstationer.
4.3.2	Gode eksempler på beskyttelse af natur, truede biotoper og arter, samt bevarelse af repræsentative nordiske naturtyper	4.3.2 Natur i Nord er et pragtværk som viser eksempler på de beskyttelsesværdige naturområder i Norden. Norden viser overfor omverdenen metoder og eksempler på naturbeskyttelse, forvaltning af truede biotoper og arter samt bevarelse af repræsentative nordiske naturtyper ved fredninger. Fortalt af de personer, som har haft et personligt ansvar for områderne. Projektet offentliggøres på ministermødet august 2003 samt medtages som godt eksempel på møde for naturreservater og naturparkforvaltere i Sydafrika 2003. Hotade evertebrater en bog som præcenterer 111 hvirvelløse dyr som er af speciel nordisk interesse. Bruges på universiteter, skoler og af NGO'er. Naturvern i skogen projektet har udarbejdet metoder til at integrere miljøhensyn i skovsektoren, ved at formulere og forankre mål samt udvikle nye metoder i bevaringsarbejdet. Traditional rural landscapes and biotopes in the Nordic and Baltic countries udvikler metoder for rådgivning og beskyttelse af vådområder, enge og græssede arealer (betesmarker), casestudies i Natura 2000 områder. Projektet udføres i samarbejde med Nærområdet og MJSgruppen. Der afholdes konferencer og video af resultaterne. Effekt av tråling og bunnskrapping/arktisk en vurdering og dataindsamling af bundskrapning, for at sikre beskyttelsen af havets miljø og marinarkeologiske forekomster i de arktiske og subarktiske dele af vestnorden. Et tværsektorielt projekt. Projektet kan anvendes i internationale sammenhænge bl.a. indenfor Arktisk Råds forberedelse af Strategic Plan for the Protection of the Arctic Marine Environment. Lokal Agenda 21/Arktis der er udarbejdet et beskrivende grundlag om forudsætningerne for LA 21 arbejdet i Arktis. Der arbejdes med natur- og

		kulturmiljø beskyttelse i LA 21 processen, og der vil for Isafjörður på Island komme et konkret eksempel. En brochure om miljøtips vil indgå i rapproteringen. Nature in Northern Europe projektet har skabt et samlet overblik over tilstanden for biodiversitet i de nordiske lande, baltiske lande, NV Rusland samt Skotland. Projektet resulterede i bogen "Nature in Northern Europe – Biodiversity in a changing environment" på 5 sprog (engelsk, finsk, estisk, lettisk og russisk). Bogen er omtalt bredt ved udgivelsen og har skabt opmærksomhed omkring den nordiske biodiversitets tilstand.
4.3.3	Forbedret grundlag for genopretning af natur, samt forebyggelse af erosion.	4.3.3 Overbeite og erosion Der er udarbejdet en oversigt over kundskab om jorderosion i Island, Grønland og Færøerne. Med forslag til forebyggelse og udbedring af effekterne af jorderosion. Nordisk våtmarksvern I rapporterne er der opgørelse over genoprettede vådområder i Norden samt beskrivelse af metoder og gode eksempler.
4.3.4	Øgede kundskaber om problematikken om spredning af menneskeskabte organismer og organismer, som ikke hører naturligt hjemme i økosystemerne	4.3.4 NFK vil inden 31.12 2004 overveje projekter for at øge kundskab om spredning af menneskeskabte organismer og organismer som ikke hører naturligt hjemme i økosystemerne.
4.3.5	Styrket samarbejde mellem ansvarlige myndigheder for at forhindre miljøkriminalitet på naturområdet	4.3.5 Miljøkriminalitet Projektet danner et netværk af forskellige ansvarlige myndigheder i Norden, som udveksler erfaringer og opbygger kompetence omkring miljøkriminalitet i Norden. Resultaterne ønskes fremført på et seminarium. Som eksempel på naturopsyn kan fremføres forhindring i at samle æg og skyde fredede fugle
4.3.6	Styrket natur og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis.	4.3.6 Den nordiske handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis. Der er igangsat 10 projekter som behandles under de mål og resultat som de omhandler. • Lokal Agenda 21 i Arktis • Integrering af miljøhensyn i turistsektoren • Integrering af miljøhensyn i forsknings- og undervisningssektoren • Effekt af tråling og bunnskapning • Sjöfågeldatabas, NMDgruppen • Nye vernekriterier for geologiske forekomster og kulturminner • Arktisk miljøundervisning • Overvåkningsprosjekt på natur og kulturminner • Representativt udvalg av arktiske kulturmiljøer • Naturveiledning – inklusive

		kulturhistorie – i Arktis
5	LANDSKAB OG KULTURMILJØ	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
5.1	Overordnede mål Sikre de nordiske landskabers diversitet og særegenhed samt rekreative anvendelse og sikre Nordens kulturmiljø i hele sin tidsmæssige, funktionelle og egnskarakteristiske mangfoldighed.	5.1 Geodiversitet, kortversion er med til at informere om sikring og beskyttelse af den geologiske mangfoldighed. Samt at sikre de nordiske landskabers diversitet og særegenhed.
5.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: en effektiv opfølgning af den Europæiske landskabskonvention	5.1.1 Nordens landskab – opfølgning af den Europæiske landskabskonventionen De nordiske miljøministre vedtog den 18. februar 2003, at der skal arbejdes videre med implementering af konventionen, og med at videreføre det nordiske arbejde med landskabet i forhold til Europa. TVÅRS tværsektoriel forstærket beskyttelse af natur, kulturmiljø og landskab, som bidrag til implementering af landskabskonventionen. Jordbrugslandskapets kulturvärden formålet er at forberede et seminarium om beskyttelse af nationalt vigtige områder og landskaber samt at oprette et nordisk baltisk netværk om kulturmiljø og landskab. Det er tanken at gennemføre projektet i 2003-04 i samarbejde med Estland. Det vil blive fremlagt på seminaret i St. Petersburg. Det har også EU fokus og det kan bruges i arbejdet med implementeringen af landskabskonventionen. Traditional Rural Biotopes and Landscapes in the Nordic and Baltic Countries arbejdet med landskabsværdier i et internationalt netværk, vil styrke arbejdet med opfølgning af den Europæiske landskabskonvention. Strategic landscape monitoring for the Nordic countries, NMDgruppen. Dette projekt har bidraget til at skabe grundlag for et nordisk samarbejde om brugen af satellitbaserede data i overvågningen af landskabet. Arbejdet har skabt grundlaget for det videre arbejde med remote sensing. Development of remote sensing in Nordic terrestrial landscape monitoring – Nordlam+ NMDgruppen. Projektets resultater som omhandler brugen af satellitbilleder til landskabsobservation, har været brug som nordiske indspil i flere internationale fora, f.eks. FAO/UNEP Expert Consultation on Land Cover Mapping and monitoring og i forhold til EU's Biohab projekt.
5.1.2	at styrke det nordiske kulturmiljøsamarbejde, så	5.1.2 Kystkultur projektet "Coastal Cultural

	erfaringerne med forvaltning af kulturmiljøet udnyttes til fælles nordisk gavn, såvel nationale som internationalt.	herritage – the challenges and proposals” skal bruges som baggrunds materiale for at varetage kysternes kulturmiljø i Nærområderne og i internationale fora i øvrigt. Nye vernekriterier/Arktisk for at styrke det nordiske kulturmiljøsam arbejde, så erfaringerne med forvaltning af kulturmiljøet udnyttes til fælles gavn, har dette projekt udviklet beskyttelseskriterier og forvaltningsprincipper for geologiske formationer og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard.
5.1.3	at styrke kulturmiljøet: - som dimension i den integrerede miljøindsats - som led i sektoransvaret - for at sikre Nordens kystkultur	5.1.3 Landskapskydd for at styrke natur- og kulturmiljøet som dimension i den integrerede miljøindsats og som led i sektoransvaret har der i samarbejde med NGO'er og mange sektorer været afholdt et seminar om beskyttelse af natur og bygdens økonomiske interesser. TVÅRS for at styrke en integreret miljøindsats for Natur, Kulturmiljø og Landskab, har der været holdt et seminar. Kystkultur for at styrke kulturmiljøet og for at sikre Nordens kystkultur, er der udarbejdet en rapport som identificerer kystkulturen.
5.1.4	at forstærke beskyttelsen af kulturmiljøet i Arktis ved at følge op på den nordiske handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelsen i Arktis.	5.1.4 Den nordiske handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis. Der er igangsat 10 projekter som behandles under de mål og resultat som de omhandler. • Lokal Agenda 21 i Arktis • Integrering af miljøhensyn i turistsektoren • Integrering af miljøhensyn i forsknings- og undervisningssektoren • Effekt af tråling og bunnskaping • Sjöfågeldatabas, NMDgruppen • Nye vernekriterier for geologiske forekomster og kulturminner • Arktisk miljøundervisning • Overvåkningsprosjekt på natur og kulturminner, NMDgruppen • Representativt udvalg av arktiske kulturmiljøer • Naturveiledning – inklusive kulturhistorie – i Arktis
5.2.1	Aktiviteter Skabe en grund for nordisk samarbejde om opfølgning af den europæiske landskabskonvention i samarbejde med nærområderne og øvrige europæiske lande blandt andet ved at identificere de nordiske landskabers diversitet, kvalitet, problemer og muligheder.	5.2.1 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 5.1.1 og forventede resultat 5.3.1 NMDgruppen har udført følgende projekter: • Strategic landscape monitoring for the Nordic countries (TemaNord 2001:523) • Development of remote sensing in Nordic terrestrial landscape monitoring – Nordlam+ (ikke afsluttet 2003)

5.2.2	Videreføre og implementere den nordiske handlingsplan for kulturmiljø i landskabet (1996-2000) , herunder blandt andet kompetanceudvikling, uddannelse, metodeudvikling og sektorsamarbejde såvel i forhold til Norden, nærområderne og internationalt	5.2.2 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 5.1.2 og 5.1.3 og forventede resultat 5.3.2.
5.2.3	Implementere den nordiske handlingsplan for natur- og kulturmiljøbeskyttelse i Arktis. Skabe grundlag for samarbejde om at sikre den nordiske kystkultur	5.2.3 Er opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 5.1.4 og forventede resultat 5.3.2. NMDgruppen har udført følgende projekter: • Overvågning af natur- og kulturminder på Grønland, Island og Svalbard (Ikke afsluttet 2003)
5.3.1	Forventede resultater Forbedret grundlag for national opfølgning af den europæiske landskabskonvention og fælles nordiske indsatser for beskyttelse af landskabet og kulturmiljøet	5.3.1 Nordens landskap – oppfølging av den Europeiske landskapskonvensjonen På nordisk ministerrådsmøde den 18. februar 2003 blev det besluttet at drive det nordiske samarbejde med konventionen videre, vedrørende opfølgning og implementering af Landskabskonventionen. Nordisk samarbejde vil med sin integrerede natur og kulturmiljødimension, medvirke til at opbygge kundskab og kompetence vedr. arbejdet med landskabet, og være drivende i arbejdet i forhold til EU og Nærområderne. TVÅRS er et tværsektorielt projekt hvis mål er at forstærke beskyttelsen af natur kulturmiljø og landskab. Projektet skal bidrage til at implementere landskabskonventionen. Nordregio udbyder kurser vedrørende landskabsspørgsmål samt uddannelse af kulturmiljøforvaltere, et arbejde som forbedrer videngrundlaget for arbejdet med landskabskonventionen. Jordbrukslandskapets kulturvärden et projekt som forbereder implementeringen af landskabskonventionen, specielt med hensyn til forvaltning af nationalt vigtige landskaber. Der skal igangsættes et samarbejde med MJS og de baltiske lande.
5.3.2	Styrket beskyttelse af naturen, kulturmiljøet og landskabet i Norden, nærområderne og internationalt	5.3.2. Kulturturisme et seminar vedr. værdien af kulturmiljøer har været afholdt. Det er formålet at harmonisere information om kulturmiljøer i de nordiske lande. Der vil i NFK blive taget stilling til om projektet skal videreføres. Landvernd Seminarium om vern av natur och bygdens ökonomiske intresser der er involveret flere sektorer og NGO'ere i forløbet. Praktiske forslag er udarbejdet samt en model til løsning af markanvendelses konflikter. Kystkultur der er udarbejdet rapport som har identificerer kystkulturen, dens

		problemer og muligheder i tre nordiske regioner. Der er udarbejdet en engelsk rapport "Coastal Cultural heritage – the challenges and proposals", som skal bruges som baggrunds materiale for at varetage kysternes kulturmiljø i Nærområderne og i internationale fora i øvrigt. Traditional Rural Biotopes and Landscapes in the Nordic and Baltic Countries koncentrerer sig om spørgsmål om værdien af landskabet i nationalt eller internationalt betydningsfulde pilotområder . Der er skabt et internationalt samarbejds-netværk og projektet deltager i begrænset omfang i planlægningen af visse andre EU finansierede projekter såsom LIFE- og Interreg-projekter. Nye vernekriterier at udarbejde beskyttelseskriterier og forvaltningsprincipper for geologiske formationer og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard. Projektet er i en startfase. Det ville være godt med gode eksempler i slutrapporten Representativt udvalg av arktisk kulturmiljöer Projektet starter efterår 2003 og skal foreslå tiltag og principper for en prioritering og bæredygtig forvaltning af signifikante kulturmiljøer i disse områder. Prinsipper og tiltak for integrering av miljøhensyn i turistsektoren og i forsknings- og undervisningssektoren i Arktis to vigtige tværsektorielle projekter mellem miljøforvaltningen og de respektive sektorer som bruger natur- og kulturmiljøressourcerne i deres virksomhed. Der skal foreslås retningslinier og præsenteres gode eksempler i fælles forståelse mellem sektorerne.
6	FRILUFTSLIV	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
6.1	Overordnede mål Sikre et friluftsliv, som bygger på princippet om bæredygtig udvikling, og sikre en natur for befolkningens sundhed og trivsel.	6.1 Hållbart friluftsliv projektet udvikler rekommendationer for friluftslivets organisationer, så de arbejder målrettet for at udvikle friluftslivet i en bæredygtig retning. Man er ved at udvikle tankegange som definerer hvad der er bæredygtigt indenfor de enkelte friluftsskategorier. Herved fremmer man muligheden for at gennemføre en miljøcertificering på en fornuftig måde
6.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at fremme den frie adgang til naturen med henblik på at sikre det traditionelle nordiske friluftsliv, som bygger på allemandsretten,	6.1.1 NFK vil igangsætte aktiviteter inden 31.12.04, som fremmer den frie adgang til naturen, med henblik på at sikre det traditionelle nordiske friluftsliv, som bygger på allemandsretten. Friluftsliv ved nordens kyster projektet blev publiceret i 2001 og det vigtigste

	herunder adgangen til Nordens kyster	formål er uddannelse, rådgivning og information. For at styrke kendskabet til allemandsretten til Nordens kyster, og for at få en øget bæredygtig udnyttelse af Nordens kyster.
6.1.2	at arbejde for turisme på naturens betingelser og under hensyntagen til lokalbefolkningernes betingelser	6.1.2 Lokal Agenda 21 i arktisk Dette projekt arbejder for turisme på naturens betingelser med betoning på oplevelse af kultur og natur. Miljøhensyn i turistsektoren/Arktis indsamling af kundskab og kompetence om adgang til naturen på naturens og lokalbefolkningens betingelser. Ideoplæg til turistnæringen i Arktis om hvordan miljøhensyn integreres i egen virksomhed. NMDgruppen har udarbejdet følgende projekter: • Overvågning af natur- og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard Projektet er relevant for friluftsliv, da det skaber metoder til overvågning af konsekvenserne af turismens slitage på naturområder i de arktiske områder. Så man i fremtiden kan planlægge turismen så den foregår på naturens betingelser og under hensyn til lokalbefolkningens betingelser.
6.2.1	Aktiviteter Udarbejde et grundlag for bedre forvaltning af beskyttede områder og øget adgang til naturen.	6.2.1 Er delvist opfyldt ved de aktiviteter som er igangsat for at opfylde mål 6.1.1. NFK gruppen vil igangsætte yderligere aktiviteter inden 31.12.04. NMDgruppen har udarbejdet følgende projekter: • Overvågning af natur- og kulturminde på Grønland, Island og Svalbard (ikke afsluttet 2003)
6.2.2	Udbrede kundskabet om naturen og lokalbefolkningens vilkår samt adgangen til naturen både i Norden, i nærområderne, i EU og i andre internationale sammenhænge.	6.2.2 Er delvist opfyldt ved det forventede resultat 6.3.2
6.2.3	Udarbejde kriterier for miljømærkning til brug i forbindelse med naturturisme.	6.2.3 Er delvist opfyldt ved det forventede resultat 6.3.3. NFK gruppen vil igangsætte yderligere aktiviteter inden 31. 12.04.
6.3.1	Forventede resultater En forbedret forvaltning af beskyttede områder og en øget adgang til naturen for at muliggøre et bæredygtigt friluftsliv.	6.3.1 Hållbart friluftsliv udvikler handlingsforslag som friluftslivets organisationer bruger i deres arbejde for at målrette indsatsen for at udvikle friluftslivet i en bæredygtig retning. Et eksempel er at anviser skiltning af friluftsområder.
6.3.2	Øget kundskab og kompetence om adgang til naturen og naturens forudsætninger i Norden og internationalt.	6.3.2 Miljøhensyn i turistsektoren/Arktis indsamling af kundskab og kompetence om adgang til naturen på naturens og lokalbefolkningens betingelser. Et ideoplæg til turistnæringen i Arktis. I projekter som Natur i Nord, Agenda 21 og Friluftsliv ved Nordens kyster er der relaterede ideer.

6.3.3	Kriterier for miljømærkning i forbindelse med naturturisme, som i fremtiden kan indgå i et internationalt klassificeringssystem, er udarbejdet.	6.3.3 Hållbart friluftsliv og Miljøhensyn i turistsektoren I disse to projekter arbejdes der lidt med underlaget for kriterier for miljømærkning i forbindelse med naturturisme og et internationalt klassificeringssystem. NFK gruppen vil igangsætte et specifikt projekt inden 31.12.2004 som arbejder med at udvikle kriterier for miljømærkning i forbindelse med naturturisme. Det skal danne grundlag for et internationalt klassificeringssystem.
-------	---	--

7	KEMIKALIER	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
7.1	Overordnede mål Anvendelse af kemikalier må ikke medføre en risiko for negative effekter på sundhed og miljø, og udslip af kemikalier, som udgør en trussel mod sundhed og miljø, skal ophøre inden for en generation (25 år).	
7.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at konkretisere og operationalisere generationsmålet inden for OSPAR og HELCOM	7.1.1 Kemikaliegruppen har arbejdet med kriterier vedr. identificering af substanserne på OSPAR's lister, for at konkretisere og operationalisere generationsmålet. Gruppen har arbejdet dels med kriterier for hvilke stoffer der kan defineres som farlige, og dels med at opbygge en database på 18000 kemiske stoffer som kaldes NSDB "Nordic SubstanceDatabase". Denne database er grundlag for OSPAR konventionens udvalg af 386 farlige stoffer til "List of Substances of Possible Concern". Den nordiske gruppe har udarbejdet faktablade om stofferne, som også findes på OSPAR's hjemmeside. Kemikaliegruppen har udviklet en database (SPIN), som indeholder information om anvendelse af kemiske emner i produkter i de nordiske lande. Databasen er nyttig både i OSPAR-arbejdet, EU-arbejdet og i andre internationale fora, hvor der arbejdes med risikovurderinger.
7.1.2	at regelsæt og strategier, som fører til et højere beskyttelsesniveau inden for EU/EØS, er vedtaget	7.1.2 Kemikaliegruppen arbejder med retslig bindende aftaler indenfor EU og har arbejdet aktivt med EU's regelsæt og strategier for at højne beskyttelsesniveauet. Blandt andet er der udarbejdet en rapport til EU, DG SANCO vedrørende "Coformulants in Plant protection products" for at fokusere på disse stoffers toksiske og miljøfarlige egenskaber. Dette har resulteret i en liste som kan anvendes som "negativliste" ved valg af conformulants til plantebeskyttelsesmidler. Herudover arbejdes der med udvikling og fortolkning af kriterier som ligger til grund for miljøfareklassificeringer. Dette arbejde har stor indflydelse på udformningen af direktiverne for klassificering og mærkning af stoffer og produkter. Også i den globale harmoniseringsproces, der er i gang i FN regi, har Kemikaliegruppen ydet et

		væsentligt bidrag til det fælles globale system for klassificering og mærkning.
7.1.3	at internationale retsligt bindende aftaler, som i videst muligt omfang forbyder og sætter strenge grænser for anvendelse og udslip af sundheds- og miljøfarlige kemikalier, er vedtaget	7.1.3 Kemikaliegruppen arbejder frem imod retsligt bindende aftaler indenfor EU. Som eksempel kan nævnes REACH arbejdet som forbereder EUs lovgivning på kemikalier. Data fra de nordiske produktregistre vedrørende særlige farlige emner er taget frem og indgår nu i EU's arbejde med prioriteringsmodeller. Der har været afholdt workshops vedr. EU's hvidbog om kemikalier. I efteråret 2003 vil udspil til EU's kemikalielovgivning blive tema for en workshop. Man har tænkt sig at starte projekter som er vigtige for Norden at arbejde videre med. Kemikaliegruppen har efter anmodning af MR-M begyndt at forberede en workshop vedr. kviksølv i 2004, som indspil til EU's Kviksølvstrategi. Kemikaliegruppen og NMDgruppen arbejder med overvågning/screening af helse- og miljøfarlige organiske kemikalier. Der er udført målinger af duftstoffer i regnvand, slam, blåmuslinger og ræv. De opsamlede erfaringer kan indgå i det internationale screeningsamarbejde.
7.2.1	Aktiviteter Skabe et bedre grundlag for at konkretisere og operationalisere generationsmålet, blandt andet gennem effektiv kemikaliekontrol, udslips- og produktregistre, udvikling af indikatorer og målemetoder for kemikaliers farlighed	7.2.1 Rapport om CMR (carcinogena, mutagena och reproduktionstoxiska) stoffer i konsumtionsprodukter. Kemikaliegruppen Heavy Metals in Surface Soil in Fennoscandia (Nord 2002:4) NMD Absolute deposition maps of heavy metals for the Nordic countries based on moss surveys (TemaNord 2003:505) NMD
7.2.2	Arbejde for at producenter og forhandlere har pligt til at informere om produkternes indhold af kemikalier samt følge op med kontrol.	7.2.2. Tilsynsgruppen arbejder med kontrol og klassificering og mærkning af kemiske produkter.
7.2.3	Bidrage til opfølgningen i EU af centrale kemikaliedirektiver, herunder arbejde for anvendelse af forsigtighedsprincippet.	7.2.3 Arbejdsnotater som baggrund for forberedelse af EU's arbejds- og forhandlingsmøder vedr. EUs centrale kemikaliedirektiver, udarbejdet af biocid- og bekæmpelsesmiddelgruppen under Kemikaliegruppen Workshop planlægges indenfor REACH i efteråret 2003. Kemikaliegruppen
7.2.4	Arbejde for bindende forpligtigelser vedrørende generationsmålet i OSPAR og HELCOM.	7.2.4. NSDB databasen er publiceret på Internettet og faktaark om de 386 stoffer på OSPAR's liste er publiceret på OSPAR's hjemmeside.
7.2.5	Bidrage til udvikling af testmetoder inden for OECD, samt global harmonisering af klassificering og mærkning af kemikalier i OECD, ILO og FN	7.2.5. Indspil til OECD arbejde vedrørende globale harmoniseringssystemer GHS. Nord-UTTE (Nordisk koordineringsgruppe for udvikling af testmetoder indenfor toksikologi og ekotoxikologi) som koordiner OECD's testguidelines, testmetodeudvikling.
7.2.6	Forberede forslag til nye stoffer, som kan	7.2.6.

	fremmes, når ECE/POPprotokollen samt den globale POP-konvention træder i kraft, og arbejde for, at der etableres en effektiv finansiel mekanisme under POP-konventionen .	Rapporter om Cadmium og Bly (UNEP)(samt om Hg (UNEP)og flammebeskyttelses midler (ECE). Der er ikke arbejdet for at etablere en effektiv finansiel mekanisme under POP-konventionen. Rapport om kviksølv til UNEP. Kemikaliegruppen
7.2.7	Arbejde for begrænsning af andre stoffer end POPs (tungmetaller) på globalt niveau gennem internationale aftaler	7.2.7. Kemikaliegruppen arrangerer en workshop som skal diskutere indspil til EU:s kviksølvstrategi i samarbejde med tungmetalgruppen på NV og KemI foråret 2004.
7.2.8	Arbejde for udvidelse af stoffer omfattet af PIC konventionen og Montreal protokollen	7.2.8. Projekt om kortlægning af anvendelse og muligheder for erstatning af halone brandslukningsanlæg.
7.3.1	Forventede resultater Udslip og brug af prioriterede kemikalier og bekæmpelsesmidler er reduceret	7.3.1 Kemikaliegruppen har påvirket EU's kriterier for PBT og vPvB, og udarbejdet kriterier i forhold til OSPAR's List of Substances of Possible Concern. Der er udarbejdet kriterier for hvilke stoffer der kan defineres som farlige og der er opbygget en database, se mål 7.1.1. Der er udarbejdet en rapport om kviksølv til UNEP forud for Stockholmskonventionen 2001 og POP konventionen for særligt farlige emner. Der arbejdes med at reducere risiko ved anvendelse af bekæmpelsesmidler, tidligere alene nationalt/nordisk, men nu også i forhold til EU og øvrige internationale fora. I et samarbejdsprojekt mellem NKG og Hav- og luftgruppen, er der udarbejdet en rapport om pentabromerede flammebeskyttelsesmidler, som er brugt som grundlag for LRTAP, hvor emnet foreslås at blive det næste på POP's liste. Der er udarbejdet en sammenfatning som hurtigt giver et overblik over et stort antal EU-regler, som relaterer til kemikalier, både almene regler og de som vedrører arbejdsmiljøet, konsumentbeskyttelse, udslip til vand, udslip til luft og affaldshåndtering. Det beskrives kort hvordan reglerne fungerer som risikomindskning. Sammenfatningen benyttes nordisk, men også EU-kommisionens tjenestemænd bruger den i sammenhæng med udarbejdelse af et nyt forslag til kemikalielovgivning. Også de baltiske kandidatlande har haft stor nytte af sammenfatningen.
7.3.2	Bedre viden om anvendte stoffer og kemikalier, som anvendes i processer og produktion af varer	7.3.2 Kemikaliegruppen arbejder med nordisk og international information om nye regler og klassificering. Eksempler: Risikovurderingsgruppen arbejder med at fremskaffe bedre kundskab om stoffers toksisitet og økotoksitet, samt bedre kundskab om eksponeringsforhold. Ud fra dette vurderes risikoen, som kan give grundlag for begrænsningstiltag. N-class databasen gør data om miljøfarlige stoffer lettere tilgængelige. H-class databasen er under udvikling for at gøre data om sundhedsfarlige stoffer lettere tilgængelige SPIN databasen indeholder samlet information om

		kemiske stoffers anvendelse i de nordiske landes produkter. Nord-UTTE koordinerer de nordiske landes arbejde i OECD's Test Guideline Programme, med støtte til testmetode udvikling finansielt og administrativt og med at organisere netværksmøder for forskere og myndigheder vedr. information og erfaring om testmetoder. NSDB "Nordic substance database" indeholder indformation om 18000 kemiske stoffers egenskaber. NSDB er grundlaget for OSPAR's List of Substances of Possible Concern, se mål 7.1.1. For at udfylde datahuller udnyttes QSAR metoder.
7.3.3	Øget producentansvar, herunder informationsansvar	7.3.3 I den nye kemikalielovgivning kræves der øget producentansvar. Kemikaliegruppen er kommet med indspil til lovgivningen på EU niveau med kommentarer til kommissionens hvidbog. Nordisk indspil til EU's REACH arbejdsgrupper om øget producentansvar, er blevet diskuteret ved et seminar i Oslo og i kemikaliegruppens projektgrupper.
7.3.4	Der stilles samme slags krav for stoffer, som anvendes, uanset om de i dag betragtes som eksisterende eller som nye stoffer	7.3.4. At eksisterende og nye emner bedømmes på samme måde indgår i den nye lovgivning på kemikalieområdet. Se 7.3.3.
7.3.5	EU har vedtaget en ambitiøs overordnet kemikaliestrategi og Integrated Product Policy (IPP)	7.3.5 Den nordiske kemikaliegruppe er kommet med indspil til EU's kemikaliestrategi og kemikalielovgivningen. Se 7.3.3. og 7.3.1.
7.3.6	Arbejdsdeling og koordinering af synspunkter i EU's arbejdsgrupper for kemikalier	7.3.6 Se 7.3.3. Kemikaliegruppen arbejder med forberedelser af EU's arbejdsgruppemøder, på de forskellige emneområder. Der sker et omfattende og konstruktivt samarbejde på tværs af emneområderne, hvor man lærer af de grupper som har mest erfaring. Nord-UTTE (toxikologisk testgruppe) koordinerer OECD's testguidelines. Til hjælp for dette finansieres en stilling i OECD i et ½ år indenfor testmetodeprogrammet. Til udvikling af testmetoder inden for OECD arbejdes der med copepod (krebsdyr) testmetodeudvikling, zebrafish tester for hormonforstyrrende emner og udvikling af algetester. Der afholdes netværksmøder for forskere og myndighedspersoner for at informere om testmetoder og udvikle testmetoder. Se hjemmesiden for yderligere information. Nordisk NC træffes før OECD's møder for at koordinere nordiske synspunkter.
7.3.7	Generationsmålet (25 år) er konkretiseret i OSPAR og HELCOM	7.3.7 Resultatet er kriterier for hvilke stoffer der kan defineres som farlige, samt database på 18000 kemiske stoffer som kaldes NSDB "Nordic SubstanceDatabase". Denne database er grundlag for OSPAR konventionens udvalg af 386 farlige stoffer til "List of Substances of Possible Concern". Udvikling af faktablade om stofferne, som også findes på OSPAR's hjemmeside.
7.3.8	Effektiv international gennemførelse af de nye globale konventioner: Montreal- og Rotterdamkonventionen og den kommende	7.3.8, 7.3.9 og 7.3.10 Kemikaliegruppen arbejder med implementeringen af Montrealprotokollen, for udfasning af halogene organiske forureninger

7.3.9	POP-konvention samt ECE protokollerne om POPs og tungmetaller (Aarhusprotokollen)	(CFC, HCFC, haloner mm) som bidrager til at ødelægge ozonlaget i stratosfæren. Der er ved laboratorieanalyser udarbejdet eksempler som muliggør anvendelse af mere miljøvenlige alternativer. Rapporten om kviksølv blev brugt som indspil i UNEP i 2002. Workshop om kviksølv vil resultere i et notat til kommissionen vedr. EU's kviksølvstrategi. Rapporter om bly og cadmium er brugt ved UNEPs Governing Council møde februar 2003. POP's gruppen som arbejdede med spørgsmål i POP-konventionen og Montreal konventionen blev nedlagt i 2001.
7.3.10	Flere stoffer med relevante egenskaber omfattes af den globale POP-konventionen samt ECE protokollen om POP og Montreal-protokollen Global accept af behovet for regulering non-POPs	For tungmetaller arbejder kemikaliegruppen sammen med NMD gruppen om aflejring af metaller og tungmetaller. Den organiske overflade (humus) er brugt som indikator for aflejringen. Det konkluderes at f.eks. lokal forurening fra smelterier i nogle tilfælde er tydelig, men det konkluderes også at de observerede koncentrationer kun i ringe grad er afhængig af forholdene i undergrunden. Tidligere har man lavet målinger i moser. Resultatet er bedre viden om anvendte stoffers akkumulering i miljøet.

8	AFFALD	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
8.1	Overordnede mål Affaldsmængden og affaldets indhold af miljø- og sundhedsskadelige stoffer reduceres, og ressourcerne i affaldet udnyttes bedre.	
8.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at nedbringe de samlede affaldsmængder i Norden	8.1. 1 PAguppen har arbejdet for at nedbringe affaldsmængder i Norden, bl.a. gennem samarbejde mellem de nordiske lande, informationsudveksling og koordinering. Bl.a. har gruppen stået for et seminar om bæredygtig deponering..
8.1.2	at øge kvaliteten i behandlingen af affaldet	8.1.2 PAguppen har medvirket til øgning af kvaliteten i behandlingen af affaldet, bl.a. ved arbejdet med småskala slambehandling som har sat fokus på håndtering af slam fra spredt bebyggelse. Med hensyn til kompostering har man evalueret den hygiejniske kvalitet af kompost.
8.1.3	at udvikle nye fælles behandlingsmetoder i Norden til affaldsfraktioner, der kun forekommer i mindre mængder i hvert enkelt land	8.1.3 PAguppen har arbejdet for at udvikle nye fælles behandlingsmetoder i Norden til mindre affaldsfraktioner, bl.a. m.h.t. slam i spredt bebyggelse og bygningsaffald. Her har en aktiv og regelmæssig informationsudveksling mellem de nordiske lande spillet en central rolle.
8.1.4	at EU/EØS regler og forskrifter inden for affaldsområdet bliver mere effektive	8.1.4 I forbindelse med EU/EØS regler og forskrifter inden for slamdirektivområdet arbejdes der bl.a. for at grænseværdierne for tungmetaller nedsættes. For bilskrotdirektivet samarbejdes der med en

		effektiv implementering. På bioaffalds direktivområdet arbejdes der bl.a. for at der skal anvendes indikator organismer. Der foregår arbejde med at koordinere og samarbejde om implementeringen af EU's direktiv om håndtering af affald af elektrisk og elektronisk udstyr (WEEE-direktivet), herunder: • Koordinere og samarbejde om oprettelse af producentregistre • Koordinere og samarbejde om udformning af regler for det finansielle producentansvar • Koordinere og samarbejde om regler for genbrug af elektriske og elektroniske produkter, herunder i forbindelse med eksport til udviklingslande • Koordinere og samarbejde om regler for rapportering i forbindelse med oparbejdning af WEEE
8.2.1	Aktiviteter Udarbejde et fælles grundlag for: - reduktion af affaldsmængderne gennem øget genanvendelse og ressourceeffektivitet - at udvælge og prioritere de miljøbelastende stoffer, som skal fjernes fra affaldsstrømmen - undersøge mulighederne for en mere ensartet brug af affaldsafgift/skatter i Norden.	8.2.1 • Nordic Sanitary test system – applied to four composting Plants • Stabilitet og nedbrytning av organiske miljøgifter i avløbsslam • Seminarium om hantering och återanvändning av bygg- och rivningsavfall • Harmonisering av EE-statistik • Brug af restprodukter til bygge- og anlægsarbejder – metode til miljøvurdering • Prissætning af miljø- og sundhedseffekterne ved affaldsbortskaffelse • Nordisk samordning af formidling af viden vedrørende affald • Förbränning av bromerade flamskyddsmedel • Nordiskt seminarium kring internationell transport av avfall
8.2.2	Kortlægge behandlingsmetoder for potentielle affaldsfraktioner, der ikke findes i tilstrækkelige mængde i hvert enkelt land, for at sikre muligheder for oparbejdning.	8.2.2 • Småskalig slambehandling • Kortlægning af affaldsfraktioner der i de nordiske lande kræver særlig håndtering
8.2.3	Koordinere nordiske synspunkter i forhold til igangværende arbejde i EU med forskellige direktiver for eksempel elektronisk affald, biler, batterier, farligt affald, emballage, slam og kompost	8.2.3 • Udvikling af økotoksikologiske kriterier til vurdering af farligt affald • Nordic Sanitary test system – applied to four composting Plants • Stabilitet og nedbrytning av organiske miljøgifter i avløbsslam • Seminarium om hantering och återanvändning av bygg- och rivningsavfall • Udvikling af økotoksikologiske kriterier til vurdering af farligt affald

		• Landfillgas collection and utilisation in the Nordic countries • Provision of background for the compilation of waste to be deposited at different classes of landfill • Karakterisering af affald i de nordiske lande • Hantering och bedömning av lakvatten • Nordisk seminar om 'Bæredygtig deponering' • Forekomst og reduktion af Enterococcus og E.coli på nordiske komposteringsanlæg • Småskalig slambehandling • Harmonisering av EE-statistik • Harmonisering av emballagestatistik • Prissætning af miljø- og sundhedseffekterne ved affaldsbortskaffelse • Horisontal standardisering • Protozoer i slam (planerad 2003-2004) • Criteria for acceptance of monolithic waste to landfills
8.2.4	Udarbejde grundlag med henblik på, at der kan opstilles strenge kriterier for kontrol med affald til deponering i forbindelse med udarbejdelsen af Bilag II til EU's deponerings-direktiv senest i 2002 samt skærpe miljø og sundhedskravene til direktivet om kompost.	8.2.4 • Provision of background for the compilation of waste to be deposited at different classes of landfill
8.2.5	Udarbejde grundlag for revisionen af EU's slamdirektiv, så arbejdet med grænseværdier for tungmetaller inddrager grænseværdier for miljøfremmede stoffer samt skærpede hygiejniske krav til anvendelse af slam på landbrugsjord.	8.2.5 • Nordic Sanitary test system – applied to four composting Plants • Stabilitet og nedbrytning av organiske miljøgifter i avløbsslam • Forekomst og reduktion af Enterococcus og E.coli på nordiske komposteringsanlæg • Småskalig slambehandling • Horisontal standardisering • Protozoer i slam (planerad 2003-2004)
8.3.1	Forventede resultater En reduktion af affaldsmængderne målt som tons affald pr. indbygger blandt andet gennem mindsket deponering og øget genanvendelse.	8.3.1 Det er ikke muligt at beskrive en reduktion af affaldsmængderne målt som tons affald pr. indbygger og det er ikke muligt at beskrive om deponering er mindsket og om genanvendelse er øget. Landene har ikke ens målesystemer for affald. Der arbejdes med implementering af EU-direktiverne. Man har set på byggebranchen, og set på hvilke stoffer som kan genanvendes i stedet for deponering.
8.3.2	Effekterne af anvendelse af affaldsafgifter/skatter i de nordiske lande er vurderet og fulgt op.	8.3.2 Der er ikke arbejdet med effekterne af anvendelse af affaldsafgifter/skatter. Man har udvekslet information på møderne om hvilke affaldsafgifter, der findes i de enkelte lande, men man har ikke samlet og vurderet informationerne.

8.3.3	Affaldsfraktioner, som kan oparbejdes på nordisk plan, er kortlagt.	8.3.3 Projekt om kortlægning af affaldsfraktioner som kræver særlig håndtering er igangsat, og vil snart være færdigt. Landene overvejer særlige krav, med henblik på at identificere indsatsområder for de kommende år. Projektet om harmonisering af EE-statistik (affald fra elektriske og elektroniske produkter), har bidraget til kortlægning af disse affaldsprodukter.
8.3.4	Et antal fraktioner og/eller udvalgte miljøbelastende stoffer genanvendes i højere grad eller stofferne fjernes fra affaldet.	8.3.4 Der findes en ad-hoc gruppe vedrørende miljøfarlige stoffer i affald, men den er hvilende. Der arbejdes med bakterier og farlige stoffer i slam, for at udarbejde metoder til at nedbryde disse stoffer eller bakterier.
8.3.5	Skærpede EU-regler for grænseværdier, anvendelse og håndtering af slam og kompost.	8.3.5 Der er udarbejdet baggrundsmateriale forud for EU's forhandlinger vedrørende grænseværdier for anvendelse og håndtering af slam og kompost. Gruppen har arbejdet med yderligere kundskab vedrørende kriterier for anvendelse af slam på landbrugsmarker.
8.3.6	Bedre viden om både miljø- og sundhedsaspekterne ved behandling og genanvendelse af organisk affald.	8.3.6 Gruppen har lagt vægt på opbygning af viden vedrørende miljøgifte og bakterier i organisk affald her især slam, hvilket giver en bedre viden om miljø- og sundhedsaspekterne ved behandling og genanvendelse af organisk affald.
8.3.7	Koordineret nordiske synspunkter og påvirket udformning af affaldsdirektiverne.	8.3.7 Der afholdes uformelle møder før forhandlingerne af affaldsdirektiver. På PAgruppens møder og undergruppe møder er der også en bevidst informations udveksling. Men der er ikke projekter som arbejder med at påvirke udformningen af affaldsdirektiver. I forbindelse med Basel konventionen er der udviklet et sæt af kriterier for vurdering af farligt affald, hvilket nu er blevet vedtaget på FN niveau, som det sæt af ekotoxikologiske kriterier som skal efterleves.

9	JORDBRUG	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
9.1	Overordnede mål Sikre de nordiske landes natur- og kulturmiljøværdier og biologiske mangfoldighed inden for jordbruget, herunder reducere belastningen af miljøet og vurdere effekten af genmodificerede organismer.	
9.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for:	9.1.1 Der arbejdes med at opsamle kundskab og udarbejde værktøj for at reducere

	at reducere udledningen af fosfor og kvælstof, herunder ammoniak. For kvælstof gælder 50% målet i 2005, jævnfør Nordsøområdet og HELCOM)	udledningen af fosfor og kvælstof. Der arbejdes med samordning og metodeudvikling for at måle resultaterne til at fange næringsstoffer op. Der arbejdes med at vurdere gennemførelsen af internationale aftaler, direktiver og rekommandationer mht. reduktion af udslip af næringsstoffer, for at komme med indspil vedr. Østersøområdet til HELCOM's rekommandationer og EU's nitratdirektiv. Se 9.3.1. Med hensyn til fosfor arbejdes der med at evaluere eksisterende modeller til vurdering af risiko for fosfortab fra landbrugsjorden til vandmiljøet. Se 9.3.1
9.1.2	at sundheds- og miljørisikoen ved anvendelsen af pesticider i jordbruget reduceres med henblik på at nedsætte belastningen af hele miljøet	9.1.2 Der arbejdes med at vurdere gennemførelsen af internationale aftaler, direktiver og rekommandationer mht. reduktion af udslip af pesticider. I Norden har man arbejdet intensivt for at reducere pesticider, og Norden har vist metoder som fører til reduktion. Der udveksles handlingsplaner for reduceret anvendelse af pesticider i jordbruget. I Norden arbejder man med udbredelse af økologisk jordbrug, og opbygger netværk inden for økologisk jordbrug. Se 9.3.4
9.1.3	at skabe et grundlag for at indvirke på det internationale samarbejde blandt andet inden for WTO og EU, herunder at påvirke EU's jordbrugspolitik, så natur- og miljøhensyn integreres	9.1.3 Der arbejdes med at vurdere gennemførelsen af internationale aftaler, direktiver og rekommandationer vedr. reduktion af udslip af næringsstoffer og pesticider, for ved behov at kunne komme med baggrundsnotater i diskussionen om EU's jordbrugspolitik og så natur og miljøhensyn integreres. Modelarbejdet til vurdering af risiko for fosfortab fra landbrugsjord til vandmiljøet kan f.eks. anvendes i landenes egen implementering af miljøbeskyttelseskonventioner og direktiver. MJS arbejder med økologisk landbrug, som kan indgå som indspil til ministrene og bruges til udvikling af EU's jordbrugspolitik.
9.1.4	at begrænse risici for miljø og sundhed ved brugen af genetisk modificerede organismer, GMO'er	9.1.4 Nordisk genressourceråd vil på sit først møde i 2004 føre en substans diskussion om GMO'fisk. På baggrund af diskussionen vil NGR beslutte en eventuel nordisk opfølgning på spørgsmålet.
9.1.5	At fremme den biologiske mangfoldighed i forbindelse med praktisk jordbrug og rendrift samt at sikre de nordiske landes kulturmiljøværdier	9.1.5 Der er arbejdet med at sammenstille og analysere erfaringer vedr. landbrugets kulturlandskab. Der er udarbejdet rekommandationer til det fremtidige nordiske arbejde. Der arbejdes med at styrke arbejdet med natur og kulturmiljø i det nordiske samarbejde.
9.2.1	Aktiviteter at skabe grundlag for reduktion af nærings- og pesticidbelastningen samt af energianvendelsen	9.2.1 NMDgruppen har udført følgende aktiviteter: Samordning af terrestet miljøgiftsovervågning i Norden (Ikke

	indenfor jordbruget blandt andet gennem livscyclusanalyser (LCA) samt gennem - arbejde med henblik på at reducere næringsbelastningen, for eksempel anvendelse af beregninger af næringsbalancen - arbejde med henblik på at reducere pesticidrisici, for eksempel effektiv anvendelse af bekæmpelsesmidler og gifte	afsluttet 2003). Der har også været udført en workshop hvor formålet har været at skabe et samarbejde omkring overvågning af pesticider i de nordiske lande. Det har skabt velfungerende netværk, som hjælper de enkelte lande med målinger af pesticider i miljøet, og sikre en bedre sammenlignelighed af data.
9.2.2	at skabe grundlag for fremme af miljøvenlige og holdbare former for jordbrug, hvor biodiversiteten og kulturlandskabet bevares samt at udøve indflydelse på det internationale arbejde med henblik på at nå dette mål, inden for blandt andet EU, WTO og FAO	9.2.2 Der er ikke oplyst aktiviteter.
9.2.3	at arbejde for at skabe grundlag for sundheds- og risikobedømmelser, der bygger på forsigtighedsprincippet i forbindelse med anvendelse af GMO'er og at påvirke det internationale arbejde.	9.2.3 Der er ikke oplyst aktiviteter.
9.3.1	Forventede resultater Mål og indikatorer for reduktion af fosfor- og kvælstofudledninger	9.3.1 MJS arbejder ikke med indikatorer, da man ikke vil lave dobbeltarbejde og mener indikatorer udvikles i EEA. Der vil være tale om en udvikling og præcisering af bæredygtigheds indikatorerne på dette område. Med hensyn til udslip af næringsstoffer har man Nordisk opsamlet hvordan landene rundt omkring Østersøen har implementeret internationale aftaler. Resultaterne indgår i HELCOMS arbejdsgruppe for jordbrug (WGA). Materialet anvendes i HELCOM og andre internationale fora. Samt som baggrund ved implementeringen af EU's nitratdirektiv.
9.3.2	Koordinering af de nordiske landes handlingsplaner for nedsættelse af pesticidbelastningerne i perioden frem til 2004, så det er muligt at følge det land, som er kommet længst.	9.3.2 NMDgruppen har støttet workshops under temaet "Samordning af terrester miljøgiftsövervakning i Norden – pesticidövervakning". Formålet har været at skabe et samarbejde omkring overvågningen af pesticider i de nordiske lande. Via workshoppen er der skabt kontakter mellem landene og det faglige netværket på området er blevet større for de involverede personer. De enkelte lande har bedre forudsætninger for at kunne planlægge målingen af pesticider i miljøet. Der vil også i fremtiden være en bedre sammenlignelighed mellem de enkelte landes arbejde, således at data fra forskellige lande kan sammenlignes. MJS arbejder med at sammenligne de nordiske landes handlingsplaner. Sverige og Danmark kan fremhæves ved at have lavet gode handlingsplaner vedr. mindskning af

		pesticid anvendelsen. Handlingsplanarbejdet kan bruges til at lære af de lande som er kommet længst og til at føre forhandlingerne vedrørende EU's pesticidhandlingsplan og andet internationalt arbejde videre.
9.3.3	Rådgivning og erfaringsudveksling i forbindelse med af effektivisere forbruget af bekæmpelsesmidler.	9.3.3 Sverige og Danmark's arbejde om nedbringelse af pesticider, kan fremhæves her og bruges i forbindelse med rådgivning og erfaringsudveksling i de nordiske lande.
9.3.4	Øget nordisk indflydelse på EU og det internationale samarbejde.	9.3.4 Vedrørende økologisk jordbrug er der udarbejdet indspil, som kan anvendes i diskussionen om EU's jordbrugspolitik, vedr. initiativer til at fremme udbredelsen af økologisk landbrug. Et andet indspil som kan tjene som grundlag i forhold til EU's jordbrugspolitik er arbejdet vedrørende at beskytte og bevare jordbrugets kulturlandskab.
9.3.5	Øget viden om brugen af GMO'er og eksempler på tilpasning af jordbrug, som tilgodeser truede arter og biotoper med lignende forudsætninger i de nordiske lande.	9.3.5 Genressourcerådet vil i løbet af foråret 2004 stå for en temadiskussion om GMO problematikken, med særligt fokus på GMO-fisk. På baggrund af diskussionen vil der blive besluttet fortsatte handlinger. Fortsatte handlinger kunne bl.a. inkludere at der i samarbejde med de relevante grupper blev lave et oplæg til EK-M's sommermøde 2004. På baggrund af dette oplæg skal det besluttet hvordan man skal arbejde med GMO'er for at undgå dobbeltarbejde i forhold til EU og øvrige internationale organisationers arbejde.
9.3.6	Eksempler som belyser hvordan jordbruget er med til at beskytte kulturmiljøet.	9.3.6 MJS arbejder med jordbruget og kulturmiljøet, ved projekt angående rådgivning af bønderne, så man bevarer det kulturmiljø man ønsker. Der har været afholdt en konference om landskabet som ressource. Der blev diskuteret spørgsmål vedrørende nye næringer, kommunikation og motivation, natur og kulturarv, samarbejde med frivillige aktører o.l.

10	SKOVBRUG	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
10.1	Overordnede mål Bidrage til at sikre mangfoldigheden af nordiske skovtyper, naturtyper, biodiversitet, landskabsværdier samt den rekreative udnyttelse af skovene, samt at bidrage til at sikre en bæredygtig udvikling af verdens skove, herunder påtage sig en aktiv international rolle	
10.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for at styrke og udvide samarbejdet om bæredygtigt	10.1.1 MJS arbejder med at udvide samarbejdet mellem de nordiske lande omkring udarbejdelse af et handlingsprogram vedr. rødlistede arter. De

	skovbrug ved: at fastholde og styrke indsatsen for den biologiske mangfoldighed specielt vedrørende de vilde arter og hjemmehørende arter	nordiske landes erfaringer indenfor institutioner og forskningsmiljøer er samlet og bliver brug af de aktuelle aktører. Se 10.3.1. Herudover er der arbejdet med at indentificere nogle af de vigtigste udfordringer i det fortsatte samarbejde om naturbeskyttelse i skoven. Se 10.3.1 Man har bidraget til at udvikle nye måder til at bevare skovens biologiske mangfoldighed og øge information og dialogen mellem landene og de mest centrale aktører så som skov- og naturbeskyttelsesmyndighederne, skovejere og miljøorganisationer. MJS har sammen med NFK arbejdet med naturbeskyttelse i skovene, samt hvordan skov og miljømyndighederne arbejder med dette. Man er nået frem til at der er behov for nye måder at arbejde på, hvor man involvere bredere, ikke kun myndigheder men også skovejere og NGO'er.
10.1.2	at værne om en repræsentativ og faglig set tilstrækkelig andel af de forskellige nordiske skovtyper og naturtyper, herunder flersidig og miljøvenlig skovdrift	10.1.2 se 10.1.1. MJS arbejder aktivt med erfaringsudbytte og fælles løsningsmodeller vedrørende bevaring af forskellige skov- og naturtyper og flersidig og miljøvenlig skovdrift. Se 10.3.1
10.1.3	at styrke bevidstheden om skovenes sociale funktion (friluftsliv og rekreation) gennem større offentlig inddragelse og vægt på skovens sociale værdi	10.1.3 Se 10.1.1. MJS har mest arbejdet med biodiversitets spørgsmål. Måske vil man i 2004 nærmere undersøge de kulturhistoriske aspekter i skoven. Yderligere vil man måske i 2004 se på at styrke skovenes sociale funktion i samarbejde med NFK. Se 10.3.2.
10.1.4	at principperne i de nordiske programmer for beskyttelse og brug af genetiske skovressourcer integreres i internationale skovrelaterede aftaler/programmer	10.1.4 MJS har ikke arbejdet med nordiske programmer for beskyttelse og brug af genetiske skovressourcer. NGR arbejder med skovgenetiske spørgsmål. De samarbejder med skovgenetisk netværk, som på baggrund af deres kundskab på området har sammenstillet indikatorer for skovgenetiske ressourcer.
10.1.5	at medvirke til at støtte arbejdet i UNFF (United Nation Forum of Forest) vedrørende bæredygtigt skovbrug og styrke implementeringen af internationale skovprogrammernes anbefalingervedrørende bæredygtig skovdrift	10.1.5 MJS arbejder ikke med at støtte arbejdet i UNFF vedrørende bæredygtigt skovbrug. MJS følger med i de internationale processer vedr. bæredygtigt skovbrug, men er ikke nået til at komme med input og gode nordiske eksempler til de internationale processer.
10.1.6	at sikre synergieffekter af målet om bæredygtigt skovdrift i forhold til eksisterende skovrelaterede instrumenter, blandt andet i Klimakonventionen, Biodiversitetskonventionen, Ørkenkonventionen, samt WTO, FAO og den Pan-Europæiske proces	10.1.6 MJS arbejder ikke med at sikre synergieffekten af målet om bæredygtigt skovdrift i forhold til eksisterende skovrelaterede instrumenter i relevante konventioner og processer.
10.2.1	Aktiviteter Iværksætte initiativer i form af videnopbygning, pilotprojekter, planlægnings tiltag, kurser, seminarer mv. samt samarbejde med	10.2.1 Der er ikke oplyst om aktiviteter.

	friluftorganisationer og skovejorganisationer, herunder vedrørende videnopbygning og erfaringsudveksling : - Biodiversitet og genressourcer - Metodeudvikling af indikatorer hertil - Stabil næringsstofcirkulation	
10.2.2	Et nordisk og baltisk samarbejde i forbindelse med den internationale skovproces herunder muligheder omkring nationale skovprogrammer vedrørende spørgsmålet om bevaring af genressourcer via blandt andet input fra det kommende genressourceråd.	10.2.2 Der er ikke oplyst om aktiviteter.
10.2.3	Et nordisk samarbejde for at sikre integration mellem de forskellige konventioner, der relatere sig til skovudviklinger, herunder særlig klimakonventionen og brugen af skove som sinks.	10.2.3 Der er ikke oplyst om aktiviteter.
10.3.1	Forventede resultater Større fælles vidensgrundlag om bevaring af nordiske skove og naturtyper, genetiske ressourcer og biologisk mangfoldighed herunder indikatorer for bæredygtighed.	10.3.1 Resultatet af erfaringsudbyttet vedrørende handlingsplaner om rødlistede arter har ført til at der er udarbejdet et fælles grundlag for at ansøge midler fra EU's LIFE-fond. Med hensyn til naturbeskyttelse i skoven, har man besluttet at arbejde videre med at konkretisere og forankre skov- og miljøpolitiske mål, informationsformidling og udvikling af dialog og nye metoder i bevaringsarbejdet. I arbejdet med at finde nye metoder til at bevare den biologiske mangfoldighed er der udarbejdet rekommandationer om konfliktløsende midler og processer for fortsat bevaring af skov i Norden.
10.3.2	Større offentlig bevidsthed og adgang til information om skovenes social funktioner.	10.3.2 Se 10.1.3. MJS har ikke arbejdet med at skabe resultater vedrørende større offentlig bevidsthed og adgang til information om skovenes sociale funktioner. I 2004 vil man i samarbejde med NFK arbejde med at få større offentlig bevidsthed og adgang til information om skovenes sociale funktioner.
10.3.3	Fokus i den globale skovproces vedrørende bevaring af biodiversitet og genetiske ressourcer .	10.3.3 MJS er ikke nået til at fokusere på den globale skovproces vedrørende bevaring af biodiversitet og genetiske ressourcer. Det vigtigste har været at få de nordiske netværk op og stå.
10.3.4	Baltisk- nordisk platform for samarbejde om implementering af internationale anbefalinger (IFF, Intergovernmental Forum of Forest, nu UNFF) om bæredygtig skovbrug.	10.3.4 MJS har ikke arbejdet med en Baltisk-Nordisk platform for samarbejde om implementering af internationale anbefalinger.
11	FISKERI, FANGST OG AKVAKULTUR	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet

11.1	Overordnede mål Øget integrering af miljøhensyn i fiskerisektoren, som bidrager til at sikre havmiljøet, den biologiske mangfoldighed i havet og et bæredygtigt fiskeri, fangst og opdræt.	
11.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at fiskeri og opdræt drives med størst mulig hensyntagen til miljøet og vildtlevende bestande, hvor blandt andet utilsigtede bifangster nedbringes mest muligt	11.1.1 Med hensyn til konflikter mellem beskyttede arter og fiskeri, viser det sig at lokal forankring og dialog mellem forskellige aktører har stor betydning. Se 11.3.1 Der er etableret et nordisk forskernetværk som arbejder med LCA-aspekter af fisk. Se 11.3.4 Vedr. tumlerens situation i Østersøen har MiFi udarbejdet underlag til internationale forhandlinger. Se 11.3.1 MiFi har diskuteret og analyseret miljø/fiskeri i Norden i relation til internationale processer og EU's fælles fiskeripolitik. Der er præsenteret case studies for det nordiske område, som belyser muligheder og problemer, særligt nordiske perspektiver ved integration af miljø og fiskeri. PAGruppens undergruppe vedrørende BAT har arbejdet med bedst tilgængelig teknologi i fiskeopdræt. Se 11.3.1
11.1.2	at bidrage til en udvikling af integreret planlægning for udnyttelse af kyster og kysternes ressourcer, som kan forebygge interessekonflikter i kystområderne	11.1.2 Der arbejdes med bæredygtigt fiskeri i Østersøen, analyseret i et økologisk, socioøkonomisk, samfunds og institutionelt perspektiv. Se 11.3.5 Man har arbejdet med bedømmelsen af forudsætningerne for øget forvaltning af småskalaligt fiskeri. Man har diskuteret relationerne mellem fiskeri- og miljøforvaltning samt behovet af integration mellem forskellige samfundsinteresser, forvaltningsniveauer og interesser. Se 11.3.4 MiFi arbejder med at etablere et forum for udbytte af erfaringer og kundskab mellem de nordiske lande vedr. planlægning og forvaltning af kystzonen. I arbejdet belyses behovet af indsats inden for forskellige forvaltninger af kysten. Se 11.3.5 Efteråret starter et arbejde vedr.: "Etablere fora for udveksling af erfaring om den juridiske forvaltningsmessige implementering af EU's rammedirektiv for vann". Der lægges vægt på at ovennævnte implementering vil ha effekt på fremtidens kystplanlægning og havbrugsnæring. Der lægges særlig vægt på Vest-Norden. Det er et ønske at der deltager personer fra Balticum, for at få Østersøe mere centralt ind i arbejdet.
11.1.3	at forhindre introduktion af fremmede organismer	11.1.3 MiFi har i årene 1999-2002 del finansieret en aktivitet, som har bidraget til

	i nordiske farvande, blandt andet gennem støtte til arbejdet i IMO og MARPOL om regulering af ballastvand	at belyse og konkretisere problematikken om fartøjs behandling af ballastvand. EMBLA-projektet (søfartens håndtering af ballastvand) er hovedsageligt norsk finansieret. Se 11.3.6
11.1.4	at arbejde for, at udledninger af forurenende og gødskende stoffer til det akvatiske miljø reduceres mest muligt, blandt andet gennem arbejdet i OSPAR, HELCOM og Nordsøkonferencen.	11.1.4 H&L gruppen arbejder med at mindske udslip til havet. Læs yderligere i afsnit 3 om havet.
11.2.1	Aktiviteter Fremskaffe viden om fiskeriets indvirkning på det marine miljø.	<u>Projektvirksomhed 2000-2002/03</u> (se projektkatalog på NMR's hjemmeside) 11.2.1 Følgende projekter medvirker til at fremskaffe viden om fiskeriets indvirkning på det marine miljø: - The Status of Fisheries and Related Environment of Northern Seas (Nord 2000:10) - Tumlare i Östersjön
11.2.2	Analysere, hvordan en integreret planlægning kan realiseres i praksis i kystzonen.	11.2.2 Projektet "Forvaltningsstrategier i kystsonen" har analyseret hvordan en integreret planlægning kan realiseres i praksis i kystzonen.
11.2.3	Etablere/styrke et netværk for samarbejdet mellem miljø- og fiskeriforvaltningen for at styrke forberedelsen af internationale møder.	11.2.3 Gruppen har forsøgt at etablere et netværk men det har ikke været muligt at realisere. Der er publiceret en rapport om internationale processer, "International co-operation on fisheries and environment – TemaNord 2000:605".
11.2.4	Bidrage til et samarbejde om miljøcertificering.	11.2.4 Afventer resultater fra NEF som arbejder med miljøcertificering. Der er reserveret penge i handlingplanen 2003-04.
11.2.5	Bidrage til at udvikle et risikoatlas for transport og udskiftning af ballastvand samt et system til identifikation af behovet for behandling eller udskiftning af ballastvand.	11.2.5 Projektet "EMBLA – System for beslutningsstøtte og håndtering af ballastvand" er sat i gang for at støtte arbejdet i IMO og MARPOL om regulering af ballastvand.
11.3.1	Forventede resultater Informationsmateriale om fiskeriet og fiskeriets påvirkning af det marine miljø til en bred modtagerkreds.	11.3.1 I arbejdet med konflikter mellem beskyttede arter og fiskeri, er et resultat at lokal forankring og dialog mellem forskellige aktører har stor betydning. Der er dannet en del nordiske netværk. F.eks. fiskeriets påvirkning på det marine miljø, fartøjs miljøpåvirkning af havmiljøet og database for LCA-data. Med hensyn til tumlerens situation i Østersøen har MiFi udarbejdet data for bestandenes størrelse og metoder til at reducere bifangst af tumleren, dette har været brugt som underlag til ASCOBANS (international organisation for beskyttelse af småhvaler) arbejde med beskyttelse af tumlare i Østersøen og Nordsøen
11.3.2	Opfølgning af sluterklæringen fra ministermødet i Bergen 1997 om integrering af fiskeri- og miljøspørgsmål er gennemført med henblik på	11.3.2 Gruppen har ikke arbejdet med dette spørgsmål, men har koncentreret sit arbejde frem imod EU's fiskeripolitik.

11.3.3	videre behandling på 5. Nordsøkonference i 2002. Miljøaspekter bliver integreret i den forestående revision af EU's fiskeripolitik.	11.3.3 MiFi har arbejdet med forslag til EU's grøn bog om fiskeripolitik, specielt med hensyn den fælles miljøpolitik. Gruppen har fremført erfaringer om miljø og fiskerisamarbejde i Norden. Og har fremført nytten af en regionalisering af fiskeriforvaltning. Fra nordisk side er det en vigtig forudsætning for EU's fiskeripolitik med åben dialog på lige vilkår, lokal medvirken, ansvarlighed og kompetence samt integreret naturressourceforvaltning på lokalt niveau.
11.3.4	Bedre kundskaber for at påvirke de regionale og andre internationale miljø- og fiskeriprocesser.	11.3.4 For at få et bedre kendskab for at påvirke de regionale og andre internationale miljø- og fiskeriprocesser, er der etableret et forskernetværk som arbejder med LCA-aspektet af fisk. Se 11.3.1 vedrørende ASCOBANS.
11.3.5	Analyser og informationsmateriale, som støtter en integreret og operationel planlægning af fiskeri og anden udnyttelse af kystarealer og ressourcer.	11.3.5 Projekterne har ledet frem til eksempler på lokal forvaltning af miljø og fiske spørgsmål.
11.3.6	Bidrag til regulering inden for IMO og MARPOL vedrørende overførsel af fremmede organismer med ballastvand.	11.3.6 Resultaterne i EMBLA projektet er udvikling af databaser og et bibliotek relateret til problematikken omkring ballastvand. Der er udviklet en webside om EMBLA. Projektets resultater er ved "papers" og publikationer præsenteret internationalt, bl.a. for IMO. Der er udviklet et "Model Group Concept", som gør det muligt at sætte normer for ballastvands-standard og sammenligne diverse behandlingsmetoder. Konceptet er forslået som standard til IMO vedrørende ballastvand. Der er yderligere gennemført konkrete test cases hvor EMBLA er afprøvet. DNV (Det Norske Veritas) gennemførte et "Nordic Ballast Water Summit" januar 2002, for at tydeliggøre den nordiske dimension. Mødet resulterede i et "statement" vedr. Ballastvand, som er sendt til deltagerne, de nordiske miljøministre samt Nordisk Ministerråd for videre distribution.

12	TRANSPORT	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
12.1	Overordnede mål De nordiske lande skal arbejde for, at miljøhensyn indarbejdes i transportsektoren og -politikken med henblik på at reducere transportbehovet og de negative påvirkninger af miljø og sundhed.	
12.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for at	12.1.1 Transport ad hoc gruppen har arbejdet med konsekvenserne for luftkvaliteten ved

	reducere miljø- og sundhedsbelastningen fra trafikken gennem: at udledningen af luftforurenende stoffer og støj er reduceret, så den samlede belastning fra transport ikke overskrider de kritiske belastningsniveauer	en yngre bilpark. Hav- og Luftgruppen arbejder med at udarbejde baggrundsmateriale vedr. luftforurening, især partikler og marknær ozon og at inkludere sundhedsaspektet i internationale strategier. Se afsnit 1 om luft. Strategierne vil siden hen ligge til grund for nye direktiver og krav i forhold til sektorerne. Det internationale arbejde har som mål at reducere belastningen fra alle sektorer (inkl. transport) så den samlede belastning ikke overskrider de kritiske belastningsniveauer.
12.1.2	at miljø- og sundhedskonsekvensvurderinger inddrages i fysisk planlægning og i alle projekter, der påvirker transporten, herunder tilrettelægge byudvikling, erhvervsudvikling og udformning af infrastruktur med henblik på at mindske transportbehovet	12.1.2 Transport ad hoc gruppen har arbejdet med bystrukturer og transport og fremlægger resultater vedrørende instrumenter og byudviklingsmodeller som sikre bæredygtig transport
12.1.3	at mindske transportsektorens energiforbrug og udslip af kuldioxid, NO _x , VOC	12.1.3 H+L gruppen arbejder internationalt på luftsiden med at udarbejde forhandlingsgrundlag vedr. at mindske udslip af kuldioxid, NO _x og VOC (se under 1. Luft.)
12.1.4	at der i EU stilles strammere krav til køretøjers emission af små partikler samt NO _x og VOC og til støjegenskaber, så WHO's grænseværdier er overholdt	12.1.4 H+L gruppen arbejder i forhold til EU om køretøjers emission af små partikler samt ozonbygning i relation til udslip af NO _x og VOC. Gruppen bidrager med partikelprojektet især vedr. udviklingen af et EMEP modelsystem. Transport ad hoc gruppen sætter et støj projekt i gang i efteråret 2003 som vil arbejde med miljø og sundhedsaspektet vedrørende støj. Der arbejdes ikke med WHO's grænseværdier.
12.1.5	at virke for skærpede krav til skibs- og lufttransporten i internationale fora, for eksempel IMO, ICAO	12.1.5 Transport ad hoc gruppen arbejder med at igangsætte et projekt, som tager udgangspunkt i et EU projekt som udføres for EU's klimaekspertgruppe (PAM). Som et første trin fokuseres der i det igangværende EU projekt på kvaliteten og sammenligneligheden af de data der indrapporteres til FN's klimakonvention for emissioner fra international fly- og skibstrafik, som forberedelse på COP 9. Det nordiske projekt vil undersøge perspektiverne for de nordiske lande på luftfartsområdet med hensyn til: • Kvaliteten og sammenligneligheden af de data der indrapporteres til FN's klimakonvention for emissioner fra international luftfart • Præferencer for forskellige metoder til at allokere udledningen af drivhusgasser fra international luftfart mellem lande, eller mellem flyselskaber, og vurdering af databehov for de enkelte metoder

		H+L gruppen ser det som et vigtigt spørgsmål. Udslip fra skibs og lufttransport er vigtige spørgsmål i strategierne for luftforurening. Det har været vanskeligt at få udarbejdet emissions krav på skibs og luftfart, men det er et punkt som er vigtigt fremover.
12.2.1	Aktiviteter Samle nordiske erfaringer med brugen af biodrivmidler i transportsektoren samt aktiviteter for at mindske udslip af klimagasser og andre luftforurenende stoffer og støjgener.	12.2.1 Er ikke gennemført
12.2.2	Udarbejde en vejledning for strategiske miljøvurderinger ved infrastrukturplanlægning og støtte nærområderne med at opbygge kapacitet for miljøvurderinger i forbindelse med infrastrukturbeslutninger.	12.2.2 Er ikke gennemført
12.2.3	Gennemføre et studie om informationsteknologiens og –samfundets muligheder for at mindske transportbehovet.	12.2.3 NÄT's temagruppe for intilgente transportsystemer har i 2002 gennemført et forstudie: "Nordiskt miljöriktigt multimodalt restplaneringssystem för persontransporter"
12.2.4	Arbejde for at skærpe EU-kravene vedrørende køretøjers emissioner af små partikler og støjgenskaber.	12.2.4 Se tekst under 12.1.4
12.2.5	Nordisk indspil til hvordan et system til miljøafgifter inden for flytransport og skibsfart kan udformes.	12.2.5 Er ikke gennemført
12.3.1	Forventede resultater Rapport om de nordiske erfaringer med brugen af biodrivmidler i transportsektoren samt sektorens aktiviteter for at mindske udslip af klimagasser, andre luftforurenende stoffer og støj.	12.3.1 Der er ikke arbejdet med brugen af biodrivmidler i transportsektoren. Transport ad hoc gruppen vil igangsætte et projekt som arbejder med at skabe efterspørgsel på transport som er kvalitetssikret for miljø og trafiksikkerhedssynspunkter. Spørgsmål der arbejdes med er at mindske CO2 udslip, mindske afgasningsniveauet, bruge nye biler o.l. Første trin er at skabe fælles nordisk kundskab i form af politik, kriterier og værktøj for at virkeliggøre det. Siden hen skal det kommunikeres ud til virksomheder, offentlige forhandlere o.l.
12.3.2	Studie om informationsteknologi og –samfundet i forbindelse med at mindske transportbehovet.	12.3.2 Temagruppen for holdbar mobilitet har igangsat projektet: "Nordiskt miljöriktigt multimodalt rejsplaneringssystem för persontransporter".
12.3.3	Vejledning for strategiske miljøvurderinger ved infrastrukturplanlægning.	12.3.3 Dette arbejdes der ikke med.
12.3.4	Kapacitetsopbygning i nærområderne vedrørende miljøvurderinger i infrastrukturbeslutninger.	12.3.4 Dette arbejdes der ikke med.
12.3.5	Skærpede EU-krav til køretøjers emissioner af små partikler og støjgenskaber.	12.3.5 Skærpede EU krav forventes som et resultat af den kommende revision af Luftprotokollen og af EU-CAFÉ arbejdet.

		H+Lgruppen bidrager med partikelprojektet især udviklingen af et EMEP modelsystem.
12.3.6	Udredning om miljø afgifter inden for flytransport og skibsfart.	12.3.6 NÅT gennemførte 10-11 juni 2003 et nordisk seminar om fremtidens infrastrukturafgifter. Det er mere bredt og vil ikke alene fokusere på flytransport og skibsfart.

13	PRODUKTORIENTERET MILJØSTRATEGI (POMS)	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
13.1	Overordnede mål Mindske de negative effekter på miljø og sundhed fra produktion og konsumtion af varer og tjenester i hele livscyklus samt fremme effektiv anvendelse af ressourcer	
13.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at få en ledende international rolle inden for udvikling af en produktorienteret miljøstrategi, herunder fremme af ressourceeffektivitet, miljøvenlig produktion og udnyttelsen af fornybare fremfor ikke fornybare ressourcer	13.1.1 Norden har udarbejdet den fælles POMStrategi som kan bruges som nordisk grundlag i internationale sammenhænge. Med hensyn til udvikling af produktorienteret miljøstrategi er der arbejdet med information af indkøbere og forbrugere med hensyn til renere produkter, grønne indkøb og miljøvaredeklamationer.
13.1.2	at der findes metoder og værktøjer til miljø og sundhedsinformation, herunder miljømærkninger, LCA og andre informationssystemer	13.1.2 Der arbejdes med udvikling af værktøjer for at opnå renere produkter (LCA og ecodesign). Både PA- og NMRIPP gruppen har gjort en stor indsats for at fremme og udvikle det nordiske miljømærke Svanen. I kriterierne der ligger til grund for tildelingen af Svanemærket indgår der også sundhedsaspekter. Gennem dette arbejde har grupperne dermed også gjort en stor indsats for at få informeret om sundhedsforhold relateret til produkterne.
13.1.3	at viden om renere produktionsprocesser i de nordiske lande anvendes i EU i forbindelse med udvikling af BAT-reference dokumenter(BREF)	13.1.3 Der er udarbejdet mange BAT (bedst tilgængelig teknologi) rapporter på engelsk indenfor forskellige sektorområder. Rapporterne anvendes i internationale sammenhænge. I EU arbejde i forbindelse med udvikling af BAT-reference dokumenter (BREF), er PAguppen kommet med vigtige indspil. Som eksempel kan vises rapporter fra levnedsmiddelindustrien (BAT i slagterier og mejerier).
13.1.4	at nærområderne aktivt inddrages for at fremme POMS i disse områder	13.1.4 IPP-gruppen har udarbejdet et grundlag for miljøindpasset produktudvikling i de Baltiske lande og arbejder med kompetanceopbygning. Den nordiske POMS strategi bruges også her.
13.1.5	at fremme markedet af renere produkter	13.1.5 PAguppen arbejder med at fremme markedet for renere produkter ved at udvikle værktøjer som miljømærkning, LCA og Ecodesign.
13.2.1	Aktiviteter	13.2.1

	Udarbejde og følge op på en nordisk produktorienteret miljøstrategi samt udvikle indikatorer for ressourceeffektivitet.	• Eco-Design i Baltikum • Miljöhänsyn och –kriterier i ”Ekologiska” byggnadsprojekt • Intern workshop om IPP
13.2.2	Koordinere nordiske synspunkter og indsatser for udvikling af POMS med henblik på, at påvirke arbejdet i EU og i andre internationale fora.	13.2.2 • Miljöaspekter i produktstandarder • Common Nordic Proposal of Life Cycle Assessment – guidelines and tools in Environmental Product Declarations • Koordinering af nordisk indsats ved revision af EU’s miljømærkeforordning • Handelsregler og produktorienterte miljøvernvirkemidler – Workshop • Miljöhänsyn och –kriterier i ”ekologiska” byggnadsprojekt • Miljöinformation som drivkraft för att skapa beteendeförändringar. Förstudie • Konferens för grönare produkter • Life cycle oriented standardization • IPP Institutional Capacity Building in the Baltic States • Koordinering af nordiske synspunkter i forhold til EU’s arbejde med integreret produktpolitik.
13.2.3	Koordinere nordiske indsatser for udvikling af metoder for livscyklusanalyser (LCA), herunder datagrundlag og kobling til metode for fare- og risikovurderinger.	13.2.3 • Beregning af effektfaktorer for toksisitet (planerad 2003-2004)
13.2.4	Koordinere og udvikle værktøjer for miljø- og produktinformation i produktkæden, herunder miljøvaredeklarationer, miljøvejledninger samt fremme dialog mellem aktørerne.	13.2.4 • Miljöaspekter i produktstandarder • Common Nordic Proposal of Life Cycle Assessment – guidelines and tools in Environmental Product Declarations • Koordinering af nordisk indsats ved revision af EU’s miljømærkeordning • Eco-Design i Baltikum • Utvärdering av den nordiska miljömärkningen Svanen och utvärderingens uppföljning (f.d. Miljö & Konsument gruppen) • Information om konsumtion och miljö i Norden (f.d. Miljö&Konsument gruppen) • Miljöinformation som drivkraft för att skapa beteendeförändringar. Förstudie • Konferens för grönare produkter • Konsumentinformation og adfærd i et miljøperspektiv • Miljöinformation i bruksanvisningar av produkter • Nordiskt EPD-seminarium • Towards Sustainable Product Design 8 (conference)
13.2.5	Sprede information om brugen af BAT (Best Available Technology)- i små og mellemstore virksomheder (SME) til EUs arbejde med BAT	13.2.5 • BAT i slagterier • BAT i mejerier • BAT i fiskeodling

	noter, suppleret med videreformidling til andre SME'er.	- BAT i biltvätt och bensinstationer - BAT i småbåtshamnar
13.2.6	Fremme udvikling og omsætning af renere produkter gennem koordinering og fremme af offentlige grønne indkøb i de nordiske lande.	13.2.6 - Hjemmeside om offentlige grønne indkøb - Brochure om grønne offentlige grønne indkøb - Miljökriterier i anbud - Initiering av Agenda 21 i småsamfund - Ideworkshop för LA21 repræsentanter (planerad 2003-04)
13.3.1	Forventede resultater Fremmet udvikling af renere produkter, herunder renere teknologier i Norden og i EU.	13.3.1 PA-gruppen arbejder med at fremme udviklingen af værktøjer for at opnå renere produkter LCA(livcyklusanalyser) og eco-design. Gruppen har f.eks. stået for at udarbejde et grundlag for miljøindpasset produktudvikling i de Baltiske lande. IPP-gruppen arbejder med strategier for at fremme udviklingen af renere produkter og teknologier i Norden, Nærområderne og EU. I samarbejde med de baltiske institutioner på området har IPPgruppen igangsat et arbejde med kompetence opbygning på IPP området.
13.3.2	Styrket nordisk rolle i udviklingen af IPP i EU med udgangspunkt i Norden som foregangsland.	13.3.2 IPPgruppen har nedsat en undergruppe som arbejder med at koordinere nordiske synspunkter i forhold til IPP arbejdet i EU. De nordiske lande har en fælles POMStrategi som kan bruges som et forbillede i forhandlingerne i EU.
13.3.3	Fælles metoder for LCA og LCA datagrundlag, inklusiv bedre kobling med metoder til fare- og risikovurderinger	13.3.3 PAguppen har længe arbejdet med udarbejdelse af LCA metoder. I MHP perioden har man udarbejdet en rapport (www-version) omkring indføring af LCA tankegange i miljøvaredeklarationer. IPP-gruppen arbejder med en håndbog for eksperter i standardisering, så livcyklustankegangen indgår i standardiseringsarbejdet. Med hensyn til metoder til fare- og risikovurderinger har PAguppen ikke gjort nogen særlig indsats under MHP perioden.
13.3.4	Øget viden om POMS i nærområderne	13.3.4 PAguppen har udarbejdet et grundlag for miljøindpasset produktudvikling i de Baltiske lande. IPPgruppen arbejder med kompetenceopbygning for IPP i de baltiske lande som opfølgning på PAgruppens arbejde. Kompetenceopbygning sker gennem seminarier og kurser i samarbejde med Nordiske-Baltiske universiteter.
13.3.5	Øget produkt- og serviceefterspørgsel efter renere produkter og serviceydelser.	13.3.5 IPPgruppen har arbejdet en hel del med miljøinformation til konsumenter og ligeledes arbejdet med at få professionelle indkøbere til at tage hensyn til miljøaspekter ved indkøb. Dette arbejde er bl.a. gjort på baggrund af PAgruppens hjemmeside for offentlige grønne indkøb. Der udvikles en

		målingsmetode for offentlige indkøb. Samtidig diskuteres det om ønsket at opnå et fælles nordisk system for miljøvarerdeklarerationer.
14	ØKONOMI	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
14.1	Overordnede mål Sikre integration af miljøhensyn i den økonomiske sektor.	
14.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for at: styrke gennemførelsen af miljøøkonomiske analyser på områder, hvor Norden har fælles interesser	14.1.1 Gruppen arbejder med fællesnordiske projekter vedrørende miljøøkonomiske analyser. Der er gennemført miljøøkonomiske analyser i projektet vedr. biologisk mangfoldighed og retursystemer for batterier, områder hvor Norden har fælles interesse.
14.1.2	sprede fælles information og analyser af miljøøkonomiske spørgsmål i de nordiske lande og nærområderne, internationalt og især til EU	14.1.2 Rapporten om økonomiske virkemidler er sendt bredt ud i Norden og til relevante internationale fora.(EU, OECD, FN's klimasekretariat og de baltiske lande). Den kommende rapport ønskes udarbejdet i samarbejde med de baltiske lande så deres økonomiske virkemidler opsamles og formidles. Brochure om batteriprojektet er udarbejdet på nordiske sprog. Hjemmesiden arbejder gruppen bevidst med for at gøre den bedre og mere oplysende.
14.2.1	Aktiviteter Gennemføre analyser om optimal anvendelse af styringsmidler, herunder især med henblik på økonomiske styringsmidler, hvilket betyder både skatter og afgifter samt afvikling af miljømæssige negative subsidier blandt andet i samarbejde med nærområderne.	14.2.1. Gruppen har gennemført projektet "The use of Economic Instruments in Nordic Environmental Policy 1999-2001" (TemaNord 2002:581). Rapporten giver en oversigt over brugen af økonomiske virkemidler i miljøpolitikken i de nordiske landene, samt opsummerer nogle erfaringer med grønne afgifter.
14.2.2	Fortsætte analyser inden for affaldssektoren for at nå omkostningseffektive løsninger specielt i forhold til genvindingscertificat. I denne sammenhæng bør producent/ansvars-princippet holdes for øje.	14.2.2 Gruppen har gennemført et studie "Gjenvinning av batterier i Norden", som er en udbygning af gruppens generelle arbejde med genanvendelse. Rapporten beskriver de økonomiske virkemidler, og viser hvordan et elektronisk system med omsættelige genanvendelsesbeviser for batterier kan etableres på Internettet. Studiet er præsenteret for "Retursamarbejdet LOOP" i Norge, som er en stiftelse der skal være drivende og koordinerende for kommunikation om kildesortering og genanvendelse af affald i Norge. Resultaterne videregives til den nordiske affaldsgruppe, der må tage stilling til fortsættelse.
14.2.3	Bidrage og supplere (internationale) økonomiske analyser vedrørende klimaspørgsmål.	14.2.3 Gruppen har igangsat studier vedr. "The Use of Economic Instruments for Decoupling Environmental Pressure and

		Economic Growth”, hvor der bl.a. fokuseres på analyser af decoupling på klimaområdet (CO ₂).
14.2.4	Udarbejde analyser om integrering af miljøhensynet i økonomiske sektorpolitikker og i andre sektorpolitikker.	14.2.4 Jf. 14.2.3. har gruppen igangsat projektet ”Virkemidler for forvaltning af biologisk mangfold i skog og våtmark”, hvor forskellige virkemidler vurderes, herunder økonomiske. Der blev i marts 2003 holdt et fagligt arbejdsseminar om projektet med deltagere af forskere (og nogle fra forvaltningen) i de nordiske lande.
14.2.5	Forsætte samarbejde vedrørende økonomisk vurdering af miljøressourcer og resourceeffektivitet.	14.2.5 Gruppen har gennemført studiet ”Economic Value of the Environment” (TemaNord 2001:581) som gennemgår og vurderer forskellige metoder for værdisætning af miljøgoder, og diskuterer udvalgte værdisætnings studier som er gennemført i praksis.
14.2.6	Udarbejde grundlag for at deltage aktivt i EU/ENVECO samarbejdet, specielt vedrørende guidelines for miljøstøtte og effekterne heraf.	14.2.6 Gruppen har så langt som det har været praktisk muligt forsøgt at drøfte relevante sager før ENVECO-møderne. ENVECO har imidlertid ikke haft møde siden 2001. Gruppen har ikke arbejdet med guidelines for miljøstøtte og effekterne heraf.
14.2.7	Øget viden om miljøøkonomiske spørgsmål i de nordiske lande, nærområderne og EU.	14.2.7 Jf. punkterne ovenfor. Rapporten ”The use of Economic Instruments in Nordic Environmental Policy 1999-2001” er spredt nordisk og internationalt (EU, OECD, FNs klimasekretariat og de baltiske landene)
14.3.1	Forventede resultater Øget erfaringsudveksling og samarbejde med kolleger og forskningsinstitutioner inden for Norden.	14.3.1 Gruppens arbejde bygger på erfaringsudveksling mellem finans- og miljøsektoren. Der er opbygget et godt netværk mellem administrationerne. Forskningsinstitutionerne er ofte med til at gennemfører projekterne. Der bliver nedsat faglige referencegrupper som består af personer fra forskningsinstitutionerne. Andre grupper er også repræsenteret i referencegrupperne. F.eks. klimagruppen som er med i referencegruppen for projektet ”The Use of Economic Instruments for Decoupling Environmental Pressure and Economic Growth”. Referencegruppen for ”Virkemidler for forvaltning af biologisk mangfold i skog og våtmark”, afholdt et seminar hvor NFK gruppen deltog.
14.3.2	Øget samarbejde og erfaringsudveksling med nærområderne vedrørende grønne afgifter.	14.3.2 Gruppen har udgivet rapporten ”The use of Economic Instruments in Nordic Environmental Policy 1999-2001”, som viser brugen af økonomiske virkemidler i miljøpolitikken i de Nordiske lande. Den kan bruges i forbindelse med kompetence opbygning i nærområderne. Den næste rapport vedr. økonomiske virkemidler starter i 2004, og i denne vil man forsøge at involvere de baltiske stater. Der vil blive

		lavet en oversigt over økonomiske virkemidler i disse lande, denne vil ikke blive færdig i MHP perioden. Som opfølgning på BU strategien igangsættes et forprojekt om grønne markeder og renere teknologier i efteråret 2003 som Miljø- og økonomigruppen vil bidrage til.
14.3.3	Øget spredning af information om gennemførte analyser, rapporter mv.	14.3.3 For at udsprede budskaberne i batteriprojektet er der udarbejdet en nordisk brochure vedrørende dette projekt. Som i korthed beskriver de økonomiske virkemidler, og som viser hvordan et elektronisk system med omsættelige genanvendelsesbeviser for batterier kan etableres på Internettet. Ved udsendelsen af "The use of Economic Instruments in Nordic Environmental Policy 1999-2001" blev den spredt bredt i Norden og den internationale verden. Gruppen har en bevidst politik i forbindelse med kontraktskrivning, hvor der ønskes en kort version af resultatet som publiceres på hjemmesiden evt. udarbejdes en brochure eller en artikel til dagspresse.
14.3.4	Præsentation af nordiske analyser samt erfaringer i forskellige nationale som internationale fora.	4.3.4 Gruppen og dens referencegrupper er interesseret i præsentere de Nordiske resultater både nationalt, nordiske og internationalt. Erfaringer med brug af grønne afgifter i nordiske lande er blevet præsenteret ved internationale konferencer. Mange af gruppens medlemmer deltager i internationale sammenhænge i møder og konferencer inden for gruppens emneområde f.eks. OECD's ad hoc gruppe om bæredygtig udvikling. Miljø- og økonomigruppen præsenterede hovedresultater for gruppens rapport om brug af økonomiske virkemidler i miljøpolitikken i de nordiske lande på møder i EU-kommissionens miljø- og økonomigruppe (ENVECO) i 2001.

15	SUNDHED	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
15.1	Overordnede mål Evaluer og styrke miljø og sundhedsmæssige aspekter i nordisk samarbejde for at opfylde menneskets ret til at leve i rene og sunde omgivelser	
15.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at integrere miljø og sundhedsaspekter i forskellige virksomheder og områder, som for eksempel luftkvalitet, kemikalier, trafik, levnedsmidler og jordbrug i Norden og Nærområderne	15.1.1 Som startskud på miljø og helse arbejdet blev der afholdt et seminar i Malmø. Resultatet af dette seminar er en række samarbejdsprojekter mellem arbejdsgrupperne for hav og luft, kemikalier, natur, friluftsliv og kulturmiljø, produkter og affald og transport og den nordiske helsesektor. H&Lgruppen arbejder med at udarbejde grundlag vedr. luftforureninger

		som et helseaspekt, til grund for de internationale strategier på området, som siden hen kommer til at danne baggrund for nye direktiver og krav på sektorerne. Kemikaliegruppens projekt for NordUTTE (Nordisk koordinationsgruppe for udvikling af testmetoder for toksikologi og eksotoksikologi) koordinerer arbejder vedrørende testmetodeudvikling i OECD's testmetodeprogram. Der er opbygget et netværk mellem forsknings- og myndighedskontakter.
15.1.2	at forbedre grundlaget for at analysere og mindske skadelige miljø- og sundhedseffekter	15.1.2 Kemikaliegruppens arbejde med udformningen af EU's kriterier for klassificering og mærkning af kemikalier, og med evaluering og bedømmelse af risikoen for kemikalier for miljø og menneskers sundhed.
15.1.3	at styrke indsatsen i de internationale processer vedrørende miljø og sundhed	15.1.3 Kemikaliegruppen har haft betydningsfulde indspil i OECD's globale harmoniseringsproces for klassificering og mærkning, med konkretisering og gennemførelse af OSPAR's strategi for farlige stoffer.
15.2.1	Aktiviteter Udarbejde en redegørelse i hvilken der kortlægges følgende: - miljø og sundhed i miljøsektorens arbejde, i sektorsamarbejdet og i de nationale institutioner - de vigtigste internationale processer, som har tilknytning til miljø og sundhed - anbefalinger for det videre arbejde.	15.2.1 Seminar i Malmø januar 2003 om miljø og helse med 54 deltagere fra bl.a. AU, arbejdsgrupperne, berørte sektorer i NMR samt et antal eksterne aktører på området. Der blev udarbejdet en seminar rapport. Det er besluttet at samle op på de internationale processer, som har tilknytning til miljø og sundhed, og relatere arbejdet til den kommende internationale miljø og helse konference i Budapest sommeren 2004. Kemikaliegruppens projekter og aktiviteter er alle rettet mod at mindske kemikaliers påvirkning på miljø og helse. Som eksempler kan nævnes: • At finansiere en nordisk ekspert i OECD • Helsefareklassificering i forhold til EU, udvikling og tolkning af kriterier som ligger til grund for klassificering af farlige kemikalier • Gennem EU's program for risikovurdering at sikre et højt beskyttelsesniveau for helse og miljø • At koordinerer nordiske tilsynsaktiviteter i forhold til EU • Kemikaliegruppen bidrager i andre internationale fora OECD og OSPAR og i udvikling af REACH • Der arbejdes også på bekæmpelsesmiddel området med et nyt vækstbeskyttelsesdirektiv • Tilsynsaktiviteter koordineres med arbejdet i EU's forskellige projekter

		I forhold til OSPAR at arbejde med kriterier for identificering af stoffer der kan defineres som farlige, samt udvikling af database for farlige stoffer. Stoffernes sundheds og miljøeffekt indgår i arbejdet og har været et vigtigt værktøj både i nationale og internationale processer hvor kemikaliers sundheds- og miljøeffekter og behov for tiltag diskuteres.
15.2.2	På baggrund af redegørelsen beslutter miljøsektoren det videre arbejde, for eksempel: mulige nye projekter, workshops, samarbejdsformen mellem miljø- og sundhedssektoren.	15.2.2 Der er vedtaget mulige nye projekter se 15.3.2. Disse er udarbejdet i et samarbejde med miljø- og sundhedssektoren. Af nye workshops kan nævnes St. Petersburg seminaret, hvor et af temaerne var vand, helse og kemikalier. Kemikaliegruppen har planlagt en workshop om REACH til november 2003, hvor fælles nordiske problemstillinger i den kommende EU kemikalielovgivning diskuteres. Samt en workshop som indspil i EU
15.3.1	Forventede resultater En redegørelse for miljø- og sundhedssamarbejdet	15.3.1 I seminaret i Malmø om miljø og helse blev hovedkonklusionerne at det er vigtigt at følge politisk op, gennemfører tværsektorielt samarbejde samt udveksle information. Følgende konkrete projektideer blev nævnt: • Miljø og helsesamarbejde på lokalt niveau i nærområderne, lokal agende 21 • Luftforureninger, specielt partikler i forbindelse med revideringen af Göteborgprotokollen • Holdbar mobilitet i relation til infrastruktur, miljø og helse • Fælles projekt med de baltiske stater om friluftsliv, børn og helse Kemikaliegruppens arbejde har ledt til at nordiske synspunkter er brugt i EU's klassificeringsdirektiv. Flere cancer fremkaldende, mutagene og reproduktionstoxiske emner er blevet risikobedømt og fået en strengere klassificering end tidligere i EU. Der er arbejdet med kriterier som ligger til grund for miljøfareklassificering af emner. Kemikaliegruppen har påvirket EU's kriterier for PBT og vPvB og udarbejdet kriterier i forhold til OSPAR's "List of Substances of Possible Concern. SPIN databasen indeholder samlet information om kemiske emners anvendelse i de nordiske landes produkter. Kemikaliegruppen har arbejdet for at bidrage til reduceret anvendelse af bekæmpelsesmidler i de nordiske lande..
15.3.2	En aktivitetsliste for det nordiske miljø- og sundhedssamarbejdes videre arbejde.	15.3.2 Efter kontakt med sundhedssektoren i NMR og arbejdsgrupperne er følgende projektskitser udarbejdet i kontakt med de nationale sundhedsmyndigheder:

		• Miljø- og sundhedssamarbejde på lokalt niveau i nærområderne - P&Agruppen • Luftforureninger - H&Lgruppen • Holdbar mobilitet i relation til infrastruktur, miljø og sundhed - Den tværsektorielle gruppe for holdbar mobilitet. • Fælles projekt med de baltiske stater om friluftsliv, børn og helse – NFKgruppen • Arbejdet med EU's kemikalielovgivning, REACH kommer til at påvirke kemikaliegruppens arbejde i fremtiden - Kemikaliegruppen • Kemikaliers påvirkning på menneskers sundhed – Kemikaliegruppen. På baggrund af projektskitserne i midten af august vil sekretariatet præsentere forslagene for sundhedssektoren vedrørende det videre samarbejde. Kemikaliegruppen vil i fremtiden blive påvirket af EU's nye kemikalielovgivning.
--	--	--

16	ENERGI	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
16.1	Overordnede mål De nordiske lande skal arbejde for øget miljøhensyn i energipolitikkerne med henblik på at reducere udslippet af klimagasser og anden luftforurening, forbedret energieffektivitet samt øget anvendelse af vedvarende energikilder.	
16.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at brugen af vedvarende energi og naturgas øges samtidig med at brugen af øvrige fossile brændsler reduceres	16.1.1 For at følge med i brugen af vedvarende energi, naturgas og fossile brændsler har klimagruppen udarbejdet klimapolitiske indikatorer. Endvidere har klimagruppen i 2003 gennemført en udredning om hvordan de nordiske lande kan bidrage til Johannesburg-målene for vedvarende energi, herunder fremme vedvarende energi globalt ved f.eks. teknikoverføring. Der arbejdes med reduktion af fossile brændsler, med grønne certifikater samt med at mindske anvendelsen af kul og olie, samt med udslipshandel, og øget udnyttelse af vedvarende energi og gas.
16.1.2	at emissioner af klimagasser og anden forurening fra energiproduktion og -brug reduceres	16.1.2 Konkrete initiativer vedr. reduktion af klimagasser (se under klimaafsnittet, Kapitel 2), mens reduktion af andre gasser eks. SO ₂ og NO _x ofte er et resultat af initiativer til reduktion af drivhusgasser.
16.1.3	at Norden og Østersøregionen bliver testområde for afprøvning af Kyoto-mekanismerne	16.1.3 Østersøregionen som testområde for afprøvning af Kyoto-mekanismerne blev vedtaget i november 2002. Faciliteten blev besluttet i juni 2002 i Haugesund og forventes igangsat i løbet af 2003.
16.2.1	Aktiviteter Udvikle politikker og virkemidler for øget	16.2.1 Rapport om "främjande av förnybar energi" samt tidligere rapport om "kvothandel och certifikat"

	anvendelse af vedvarende energi.	
16.2.2	Udveksle erfaringer fra arbejdet med at reducere klimagasser og anden forurening fra energisektoren i de nordiske lande og Nærområderne.	16.2.2 Undersøger forskellige styringsmidler, f.eks. handel med udslipsrettigheder og handel med certifikater.
16.2.3	Fortsætte arbejdet med at udvikle Østersøregionen som et forsøgsområde for afprøvning af Kyoto-mekanismerne, inklusive en rammeaftale, etablering af en investeringsfacilitet samt kompetence- og kapacitetsopbygning.	16.2.3 Rammeaftalen "Testing Ground Agreement" er færdigforhandlet og afventer undertegning, en håndbog for JI i Østersøregionen er færdig, en række workshops og seminar er afholdt, et projekt om baseline for energisektoren har søgt midler under projektmidlerne for Bæredygtigt Norden.
16.2.4	Undersøge mulighederne for at etablere et nordisk marked for CO ₂ -kvoter.	16.2.4 EU har vedtaget et kvotehandelssystem med start i 2005. Den nordiske klimagruppe har tidligt i forhandlingerne om dette analyseret hvordan de nordiske lande forventes blive påvirket. Ansvarlige implementeringsorgan i Norden formidler information mellem hinanden. I efteråret 2003 igangsættes et projekt vedr. linkdirektivet om JI og CDM og dets påvirkninger for dels modtagerlandene i Nordens nærområder samt en dybtgående analyse af de nordiske lande.
16.2.5	At øge kendskabet til mulighederne for omkostningseffektive nedskæringer af udslip inden for såvel produktionen som konsumtionen af energi i de forskellige lande og i Nærområderne.	16.2.5 Udover de tidligere nævnte initiativer er der afholdt en række seminarer/regionale workshops om JI og kvotehandel, gennemført et simuleringsspil om handel med kvoter samt løbende sendt information indenfor klima- og energinetværket i Norden og Østersøregionen (BASREC)
16.3.1	Forventede resultater Styrket grundlag for reduktion af klimagasser og anden forurening fra energisektoren i de nordiske lande og Nærområderne.	16.3.1 Forbedret grundlag for politiske beslutninger vedr. reduktion af klimagasser og øget anvendelse af vedvarende energi og naturgas. Ved at etablere Østersøregionen som Testing Ground forventes en række konkrete klimaprojekter (JI-projekter) med udslipsreduktioner som følge at gennemføres inden opstarten af Kyoto-protokollens forpligtelsesperiode begynder i 2008. Dette medfører positive resultater for både de nordiske lande og modtagerlandene i regionen.
16.3.2	Østersøregionen er en forgangsregion med hensyn til afprøvning af Kyoto-mekanismerne inklusiv en rammeaftale mellem interesserede lande, en investeringsfacilitet samt forbedret kapacitet og kompetence på klimaområdet. Øget viden og erfaringer om mulighederne for at etablere et kvotemarked for CO ₂ i Norden.	16.3.2 Østersøen som Testing Ground med udslipsreduktioner som følge af konkrete JI-projekter er et positivt resultat for både Norden og Nærområderne. Spørgsmålet om kvotemarked behandles inden for rammerne med henhold til EU's kvotedirektiv samt linkdirektivet der er under forhandling. De nordiske lande er drivende i BASREC-samarbejdet.
16.3.3	Bedre grundlag for gennemførelse af energieffektivisering i Norden og Nærområderne	16.3.3 Testing Ground samarbejdet omfatter bl.a. at skabe bedre konkurrencevilkår for små og mellemstore JI-projekter hvor energieffektiviserings initiativer indgår. Endvidere er arbejdet med at skabe bedre grundlag for gennemførende af energieffektivisering højt prioriteret indenfor BASREC. Miljø- og økonomigruppen arbejder i samarbejde med klimagruppen med et s. k. afkoblingsprojekt indenfor energiområdet.

17	INFORMATION OG OPLYSNING	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet Alle arbejdsgrupper + andre initiativer
17.1	Overordnede mål At øge informationen om nordisk natur- og miljøsamarbejde til offentligheden og myndigheder i Norden og bidrage til at øge forudsætningerne for et stærkere engagement og øget miljøbevidsthed samt bidrage til, at resultaterne af samarbejdet udnyttes bredt i Norden.	
17.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at øge informationen om det nordiske natur- og miljøsamarbejde til offentligheden i tråd med Århuskonventionens principper for samarbejde med offentligheden	17.1.1 Der er i 2001 udgivet en informationsstrategi for det nordiske miljøsamarbejde, for at synlighed og informationsformidling sikres i alle processer vedrørende det nordiske miljøsamarbejde. Alle aktører skal tænke formidling fra begyndelsen af et projekt. Nytte, realisme og målgruppe er nøgleordene. Der er centrale spørgsmål som skal stilles hver gang et projekt sættes i gang: • Hvorfor? Hvilken miljønytte og hvilke positioner flyttes ved at få tilført disse kundskaber.? • Hvad vil man sige? Hvad er kernen og hvad skal modtageren vide? • Hvem? Hvilken målgruppe og hvem skal reagere? • Hvordan? Formidling af budskaber, og hvilke redskaber, medier og målgruppe? Information og øget fokus blev sat på dagsorden på seminaret i Køge vinteren 2001. I 2003 er information en naturlig del af arbejdsprogrammer, virksomhedsrapportering og projektkontrakter. Kemikaliegruppen har
17.1.2	at øge kendskabet til det nordisk samarbejde og effektivisere anvendelsen af resultaterne heraf i de nordiske lande	Mange grupper heriblandt Miljø- og økonomigruppen arbejder bevidst med information og formidling allerede ved kontraktskrivning. H&Lgruppen vil: • Til samtlige projekter udarbejde informationsstrategier. • Udarbejde et skrift til den nordiske ungdom om miljøet i havet og dets følsomhed • Strategirapport om den fremtidige indretning af virksomheden ud fra et bæredygtighedsperspektiv. Kemikaliegruppen har udarbejdet: • hjemmeside vedr. "Register over ekotoxikologiske laboratorier" i de Nordiske lande. Samt netværksmøder

		hvor myndigheder og eksperter kan formidle information. • Web-side om SPIN (Dtoffer i Produkter i Norden). Database over stoffer registreret i nordiske produktregistre, som giver oversigt over brugen og mængden af sundheds- og miljøskadelige kemikalier i produkter på det nordiske marked. • N-class databasen indeholder information om miljøfarlige kemikalier. Inden for EU er der udviklet en miljøklassificeringsgruppe. H-class database med data indenfor helseklassificering er ved at blive udarbejdet. • Database (NSDB) er publiceret for Kemikaliegruppens hjemmeside, kan også fås i CD version.
17.1.3	at øge kendskabet til nordisk natur og miljø i Norden og internationalt	NMD gruppen: • Nature in Northern Europa, som viser tilstanden af nordens og nogle af dens nærområders natur. Målgruppen er udover de nordiske lande også de baltiske, Rusland og det øvrige Europa. NFKgruppen: • Natur i Nord • Ramsar brochuren • Geodiversitet kortversion • 10 years after the convention on biological diversity • Friluftsliv ved nordens kyster Kemikaliegruppen: Nordisk samarbejde giver bedre resultater – seks historier om farlige kemikalier
17.2.1	Aktiviteter Udarbejde en plan for information om handlingsprogrammet, resultaterne af det nordiske miljøsam arbejde samt Nordens natur og miljø. De prioriterede indsatser i det nordiske natur- og miljøsam arbejde skal ligge til grund for planens - forslag til relevant formidling (IT, publikationer, workshops m.v.) - prioritering af målgrupper (medier, samarbejdspartnere, offentligheden i øvrigt. herunder NGO'er mv.)	17.2.1 Der er udarbejdet en informationsstrategi, og den lægger op til at hele organisationen skal tænke information ligegyldig hvad den laver. Det kunne godt tolkes som en plan for information om handlingsprogrammet, at hele miljøorganisationen i al sin virksomhed har handlingsprogrammet og information af det øverst på prioriteringslisten. • På NMR's hjemmeside er der information om det nordiske miljø samarbejde, under www.norden.org samarbejdsområder, miljø, arbejdsgrupperne. Under arbejdsgrupperne er der et projektkatalog. • Med hensyn til prioritering af målgrupper, er dette en vigtig del af informationsstrategien, men det er ikke en indarbejdet praksis i arbejdsgruppernes arbejde endnu. Kemikaliegruppen har udarbejdet:

		• Web-side om SPIN (Stoffer i Produkter i Norden). Database over stoffer registreret i de nordiske produktregistre. Som giver oversigt over brugen og mængden af sundheds- og miljøskadelige kemikalier i produkter på det nordiske marked. Opdateres årligt. • International workshop om produktregistre, planlægges afholdt i Sverige medio 2004. • Informationsfolder om SPIN-databasen skal udarbejdes i 2003. Varieret målgruppen men med hovedvægt på internationale fora (workshops, møder, arbejdsgrupper) i EU, OECD, IFCS, OSPAR mfl. • Nord-UTTE's virksomhed om testguideline programmet sker i nær kontakt med OECD. Målgruppen er kemikaliemyndigheder, industri og uafhængige testlaboratorier i OECD landene. Draft guidelines er tilgængelige for kommentarer på OECD's hjemmeside. Nord-UTTE publicere eksperimentelle resultater i videnskabelige journaler. Det er også muligt at publicere rapporter der. Regelmæssige netværksmøder organiseres for udveksling af information og erfaringer mellem de Nordiske forskere og myndighedspersoner. • N-class databasen publiceres på Internettet hvilket gør den alment tilgængelig. H-class databasen planlægges for publicering på Internettet.
17.2.2	Undersøge eksisterende informationskanaler med henblik på at udnytte eventuelle synergieffekter og undgå dobbeltarbejde.	17.2.2 Som det fremgår af 17.2.1 er der udarbejdet en hjemmeside. Miljøinformationer bliver også udgivet på nyhedsbrevet http://www.norden.org/norden_i_veckan/sk/index.asp Der udgives også faktorblade vedrørende miljøsektoren. Kemikaliegruppen bruger hjemmesiden som vigtigste informationskanal for Nord-UTTE. Videnskabelige resultater publiceres i internationale videnskabelige journaler.
17.2.3	Koordinere arbejdet med tilsvarende arbejde i opfølgningen af den nordiske strategi for bæredygtig udvikling.	17.2.3 Arbejdet med bæredygtig udvikling har udarbejdet en informationsstrategi som følger strukturen i "Informationsstrategi for det nordiske miljøsamarbejde".
17.2.4	Øget koordination og informationsformidling	17.2.4 Det svenske formandskab har øget koordinationen og informationsformidlingen ved at informere om det nordiske miljøsamarbejde og formandsskabs

		programmet på det svenske miljøministeries hjemmeside: http://miljo.regeringen.se/
17.3.1	Forventede resultater Der er udarbejdet en effektiv informationsplan om miljøhandlingsprogrammet	17.3.1 Der er udarbejdet en "Informationsstrategi for det nordiske miljøsamarbejde" som er den strategi som skal få hele miljøorganisationen til at fungere mere synligt. Så information tænkes indenfor alle niveauer og allerede ved begyndelsen af et nyt projekt.
17.3.2	Større kendskab til og deltagelse i det nordiske natur- og miljøsamarbejde hos såvel offentligheden som myndighederne	17.3.2 For at få større kendskab til og deltagelse i det nordiske natur- og miljøsamarbejde hos såvel offentlighed som myndigheder. Kan der henvises til de projekter som satser på information under 17.1.2 og 17.1.3. Resultaterne af miljøhandlingsprogrammet 2001-04 offentliggøres sommeren 2004 ved udgivelsen af en pjece med de vigtigste resultater, skrevet igennem af en journalist og rigt illustreret. Kemikaliegruppen øger anvendelsen af databaserne, ved at gøre dem tilgængelige på Internettet.

18	FINANSIERING AF MILJØINDSATSER I NORDENS NÆROMRÅDER	Opfyldelse af miljøhandlingsprogrammet
18.1	Overordnet mål At nedbringe miljøbelastningen og fremme en bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne i Nordens nærområder.	
18.1.1	Specifikke mål I det nordiske samarbejde vil man arbejde for: at tilvejebringe de finansielle midler til fremme af den miljømæssige indsats i området	18.1.1 Såvel NEFCO som NIB deltage aktivt i finansiering af miljø projekter i nærområdet.
18.1.2	at styrke det nordiske og internationale samarbejde vedrørende finansieringen og koordineringen af miljøindsatsen i området, herunder overførsel af teknologi og viden	18.1.2 Der er afholdt 2 nærområdeseminarer indenfor det nordiske miljøsamarbejde, det første i Tallin i september 2002 og det andet i St. Petersborg april 2003. I Tallin var formålet at introducere arbejdsgrupperne for målsætningerne omkring nærområdet, formidle erfaringsudveksling omkring det hidtidige samarbejde med nærområderne samt på sigt at få flere aktiviteter i gang. I St. Petersborg var det overordnede tema Den Nordlige Dimension. Seminaret blev todelt, dels en generel diskussion om Den Nordlige Dimension og en mere konkret diskussion om projektsamarbejde. Seminaret har været et indspil til EU-kommissionen arbejde med en ny handlingsplan for Den Nordlige Dimension 2004-06. For så vidt angik den mere konkrete del af seminaret blev følgende temaer diskuteret: • Vand, helse og kemikalier • Naturbeskyttelse samt biologisk

		mangfoldighed • Marin eutrofiering • Renere teknologi samt systemer for miljøstyring De involverede arbejdsgrupper arbejder videre med samarbejdsprojekter, især med Rusland. Indsatserne indarbejdes i nærområdeprogrammet for 2004. I 2001 finansierede NMD en workshop afholdt i Tallinn om det fremtidige samarbejde mellem Norden, Baltikum og Rusland om overvågning på miljøområdet: "Workshop on Future Environmental Monitoring and Data Cooperation between the Nordic Council of Ministers and the Baltics and Northwest Russia". Workshoppen gav først og fremmest mulighed for konstruktiv dialog mellem de deltagende parter. Dernæst resulterede workshoppen i formuleringen af en række projektforslag, hvor af nogle siden er gennemført af NMD og andre er videregivet til andre arbejdsgrupper. Af gennemførte NMD projekter kan nævnes: 'Air quality assessment in the Baltic countries as a consequence of local pollution and long range transport – EMEP's 20-years assessment' og 'Monitoring and assessment of ecological quality of aquatic environments in the Baltics'. De to seminarer har også øget Miljø- og økonomigruppens fokus på nærområdet. Gruppen vil i 2004 igangsætte et projekt om "The Use of Economic Instruments in Nordic and Baltic Environmental Policy", en udvidelse af arbejdet med brug af økonomiske virkemidler i miljøpolitikken til anvendelse i Nærområdet. August 2003 blev der afholdt en ministerkonference om Den Nordlige Dimension i Luleå. EU-kommisionens forslag til handlingsplan for Den Nordlige Dimension ND 2004-06, betoner de regionale organisationers betydning for arbejdet med den ND, og deres bidrag. NMR har leveret et indspil, som beskriver ministerrådets rolle og de nordiske finansieringsinstitutioner NEFCO og NIB's rolle ved implementeringen af handlingsplanen. Dette bliver reflekteret i kommissionens forslag. Miljøministrene besluttede i Luleå, at sende en udtalelse angående miljøspørgsmålene i EU's Nordlige Dimension til EU Kommissionen.
18.2.1	Aktiviteter Bidrage til at videreføre NEFCOs virksomhed, herunder miljøfinansieringsfonden NMF.	18.2.1 De nordiske lande har til og med 2003 indbetalt til grundkapitalen og miljøudviklingsfonden.

18.2.2	Bidrage til at videreføre NIBs virksomhed, herunder MIL ordningen.	18.2.2 De nordiske landes indbetalinger til garantirammen for MILordningen er forhøjet i perioden.
18.2.3	Støtte de nordiske finansieringsinstitutioners rolle som samarbejdspartnere i forhold til EU og de internationale finansieringsinstitutioner.	18.2.3 Nordens miljøministre har givet opbakning til forslag om placering af en EUfacilitet til finansiering af mindre og mellemstore miljøprojekter og renere teknologi projekter i Rusland.
18.3.1	Resultater Reduceret miljøbelastning.	18.2.3 De projekter som gennemføres indenfor NMR, NEFCO og NIB vil være aktivt med til at reducere miljøbelastningen. De af Nordisk Ministerråd afholdte konferencer vil sætte fokus på miljøproblemerne i nærområderne, og vil være medvirkende til en fokusering og prioritering af dette område.
18.3.2	Bedre koordinering af og samarbejde vedrørende miljøindsatsen.	18.3.2 NMR's miljøområde har samarbejdet med NMR's lokalkontorer i Nærområdet og Rusland ved forberedelse og afholdelse af de to seminarer i Tallinn og St. Petersburg, i 2002 og 2003. Dette har ført til at arbejdsgrupperne kan bruge lokalkontorerne i Nærområdet og Rusland ved søgning efter kontakter og gennemførelse af projekter
18.3.3	Spredning af miljøviden og teknologi.	18.3.3 Der arbejdes mere og mere bevidst i Nordisk Ministerråds miljøarbejdsgrupper med spredning af miljøviden og teknologi til nærområdet. Som konkrete projekter arbejdes der f.eks. med brochurer og hjemmesider om grønne indkøb og kompetence opbygning i forhold til IPP i de Baltiske lande. Med landskab, kulturmiljø og beskyttede naturområder samt landskabskonventionen i de baltiske lande og Rusland. Efter St. Petersburg konferencen er det målet at der blive flere konkrete resultater som kan formidles bredt.

6. Bilag 2: Liste over forkortelser.

Er ikke udarbejdet, vil foreligge inden EK-M 27. okt. 2003.